

พลวัตทางการเมืองภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม
ของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง

นางสาวกวิณชิตา คำแห่งผล

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต
วิชาเอกการเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

พ.ศ. 2563

**Political Dynamics of Civic Engagement with Regard to Environment
in Phra Prong River Conservation Network**

Miss Kawinthida Khamhaengphol

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Political Science in Politics and Government

School of Politics Science

Sukhothai Thammathirat Open University

2020

หัวข้อการศึกษาค้นคว้าอิสระ พลวัตทางการเมืองภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมของ
เครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง
ชื่อและนามสกุล นางสาวกวิณธิดา คำแหงผล
วิชาเอก การเมืองการปกครอง
สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ชนศักดิ์ สายจำปา

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2564

คณะกรรมการสอบการศึกษาค้นคว้าอิสระ

ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชนศักดิ์ สายจำปา)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.พิศาล มุกดารัศมี)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วนัส ปิยะกุลชัยเดช)

ประธานกรรมการประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์

ชื่อการศึกษา คั่นคว้ออิสระ พลวัตทางการเมืองภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่าย
รักษ์ลุ่มน้ำพระปรอง

ผู้ศึกษา นางสาวกวิณธิดา คำแหงผล **รหัสนักศึกษา** 2608000747 **ปริญญา** รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ชนศักดิ์ สายจำปา **ปีการศึกษา** 2563

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) พลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า และ 2) กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรอง โดยการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชน

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 21 คน ได้แก่ ตัวแทนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรอง ประชาชนในพื้นที่ 9 ตำบล ของอำเภออินทร์บุรี ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และผู้แทนภาคอุตสาหกรรม จากนั้นจึงนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) พลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า เกิดจากความต้อการแก้ปัญหาในสิ่งที่ชุมชนได้รับผลกระทบต่อวิถีความเป็นอยู่ของตน จากปัญหานำไปสู่การค้นหาสาเหตุ นำมารวบรวมวิเคราะห์ร่วมกัน เกิดการตื่นตัวเรียนรู้ เรียกร้องการแก้ไขจากรัฐ ส่งผลให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม พัฒนาความคิดจากประชาชนเป็นพลเมืองด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม เคารพซึ่งกันและกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของสังคม 2) กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรอง โดยการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชนเป็นไปตามรัฐธรรมนูญ ชุมชนเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติ แบ่งหน้าที่กันทำ วางแผนร่วมกัน เกิดความเข้มแข็งสามารถสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐและทุนได้ ภาคอุตสาหกรรมก็เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกัน โดยภาครัฐเข้ามาเป็นส่วนประสานระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชน

คำสำคัญ พลวัต การเมืองภาคประชาชน เครือข่าย ลุ่มน้ำพระปรอง

Independent Study title: Political Dynamics of Civic Engagement with Regard to Environment in Phra Prong River Conservation Network

Author: Miss Kawinthida Khamhaengphol; **ID:** 2608000747; **Degree:** Master of Political Science;

Independent Study advisor: Dr.Thanasak Saijampa, Associate Professor; **Academic year:** 2020

Abstract

The objectives of this study are: 1) to study the environment-focused social dynamics contributing to the development of grassroots democracy; and 2) to study the process of public participation in the management of natural resources and environment of the Phra Prong River Conservation Network's community through the exercise of legal rights of citizens, were studied.

The qualitative research methods, documentary research and in-depth interviews, were used in this study. The interviews were performed with a group of 21 key informants including: the representatives of the Phra Prong River Conservation Network, the residents of 9 sub districts under Kabinburi District, relevant government agencies and the representatives from the industrial sector. Obtained data were then processed through descriptive analysis.

The study found that: 1) The environment-focused social dynamics, which contributed to the development of grassroots democracy, emerged from the need of solving the problems that affect people's way of life in the community. This induced collecting and analysis of the problems, awakening and acquisition of knowledge, and demand of the troubleshooting from the government, which led to the social movements and development of thought; from people to become citizens. These dynamics were based on social responsibility and mutual respect, and were applied for the purpose of preservation of the community's natural resources and environment. 2) Through the exercise of legal rights of citizens, the process of public participation in the management of natural resources and environment of the Phra Prong River Conservation Network's community was in compliance with the Constitution. The community obtained knowledge through practice, role division and joint planning, which led to community empowerment and bargaining power over the government and investment funds. Furthermore, the industrial sector also participated and played an important role in the management of environmental problems while the government sector cooperated between the industrial firms and the community.

Keywords: Dynamics, People's Politics, Network, Phra Prong River

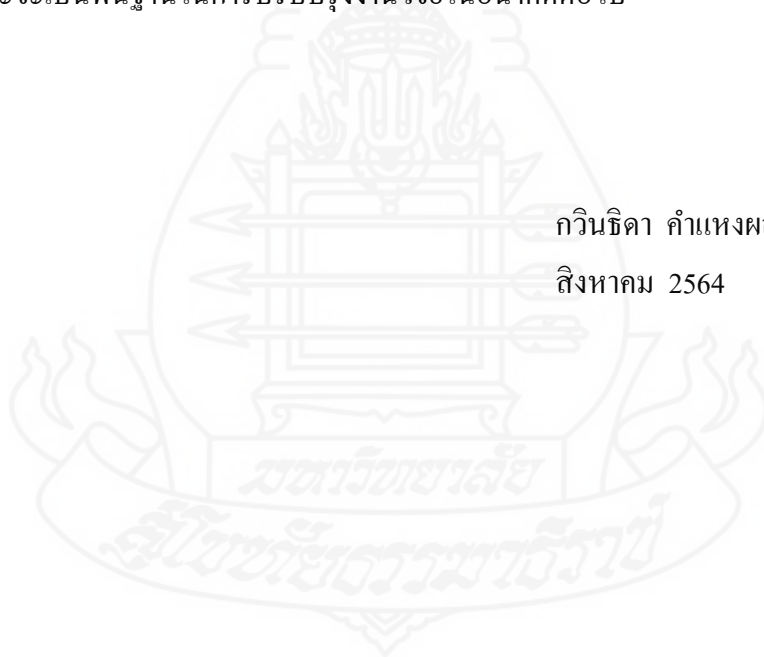
กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาค้นคว้าอิสระเรื่อง พลวัตทางการเมืองภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมของ
เครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง ได้รับความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลหลักจากนายเลื่อน บ่อจักรพันธ์
แกนนำหลักของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง พร้อมแนะนำผู้ที่ให้ข้อมูลในพื้นที่ และด้วยความ
กรุณาจากอาจารย์ชนศักดิ์ สายจำปา อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ สละเวลาแนะนำให้
ข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ และกรุณาตรวจแก้ไขจนสำเร็จสมบูรณ์ยิ่ง ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณ
เครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรงทุกท่าน สมาชิกชุมชนที่อาศัยอยู่ริมลุ่มน้ำพระปรง ชุมชนวัดสิกขาวาส
ผู้แทนบริษัท ไทยแคนเปเปอร์ จำกัด ผู้แทนบริษัท รวยไทย จำกัด และที่มีได้เอ่ยนามทุกท่าน
ที่อำนวยความสะดวกและให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ยิ่ง จนรายงานฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ในรายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ หากพบข้อผิดพลาดประการใด ข้าพเจ้าขออภัยมา
 ณ ที่นี้ และจะเป็นพื้นฐานในการปรับปรุงงานวิจัยในอนาคตต่อไป

กวิณธิดา คำแห่งผล

สิงหาคม 2564

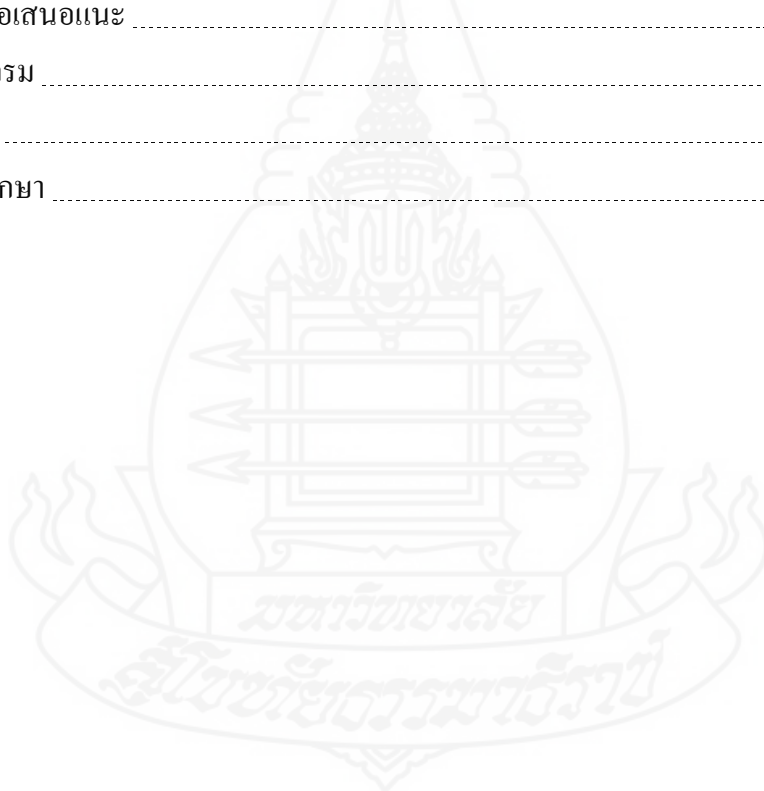

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	7
กรอบแนวคิดการวิจัย	7
ขอบเขตของการวิจัย	7
นิยามศัพท์เฉพาะ	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	9
บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญด้านการส่งเสริมรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 10	
แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน	20
แนวคิดการเมืองภาคประชาชน (People's politics).....	25
แนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movement).....	35
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	39
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	46
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	46
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	46
การเก็บรวบรวมข้อมูล	47
การวิเคราะห์ข้อมูล	47

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	49
พลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า ...	50
กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	
และสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชน	61
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	77
สรุปการวิจัย	77
อภิปรายผล	81
ข้อเสนอแนะ	83
บรรณานุกรม	85
ภาคผนวก	90
ประวัติผู้ศึกษา	95

ณ

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1.1 รายละเอียดกลุ่มน้ำสาขา ในลุ่มน้ำปราจีนบุรี	92

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 4.1 แสดงวิถีการดำรงชีวิตในการหาอาหารเพื่อยังชีพ	61
ภาพที่ 4.2 สภาพน้ำเสียในคลองพระปรัง.....	62
ภาพที่ 4.3 สัตว์น้ำที่ได้รับผลกระทบจากน้ำเสียในคลองพระปรัง.....	62
ภาพที่ 4.4 การประชุมหารือแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน	63
ภาพที่ 4.5 ผู้แทนชาวบ้านตำบลบ่อทอง อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี เข้าพบอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อยื่นหนังสือร้องเรียน	70
ภาพที่ 4.6 การประชุมกลุ่มและศึกษาการเก็บตัวอย่างน้ำ สำหรับการตรวจพิสูจน์	73

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศไทย นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาประเทศแบบก้าวกระโดด ไม่ว่าจะเป็นการเปิดประเทศคู่ค้า อุตสาหกรรมการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาส่วนหนึ่งมาจากความต้องการพัฒนาประเทศไทยให้ก้าวสู่ศูนย์กลางเศรษฐกิจและการเงินในภูมิภาค โดยรัฐบาลได้กำหนดนโยบายให้อุตสาหกรรมเป็นปัจจัยนำในการพัฒนาประเทศ แนวโน้มการพัฒนาที่ผ่านมา เน้นความสำคัญของการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า และการผลิตเพื่อการส่งออก โดยเลือกทำเลที่ตั้งส่วนใหญ่ในกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง เนื่องจากเอื้อต่อต้นทุนการขนส่ง ต่อมา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ได้กระจายการพัฒนาออกสู่ภูมิภาค ปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกและกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ส่วนภูมิภาค

อำเภออินทร์บุรีเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดปราจีนบุรีที่ถูกกำหนดจากผังเค้าโครงการพัฒนาของประเทศไทยให้เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่อุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออกซึ่งเป็นพื้นที่หลักในการรองรับการกระจายการพัฒนาอุตสาหกรรมออกจากกรุงเทพมหานครโดยมีการเชื่อมต่อจังหวัดปราจีนบุรีเข้ากับกรุงเทพมหานคร ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา ไปยังจังหวัดสระแก้ว และอำเภออินทร์บุรียังอยู่ในอนุภาคตะวันออกที่มีศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจ คือ เป็นประตูและเขตการค้าชายแดนกับประเทศในกลุ่มอินโดจีน เป็นแหล่งอุตสาหกรรมในโครงสร้างการผลิตที่มีบทบาทในระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ

ผลการศึกษาของ ศุภศรี คุปตระกูล พบว่าในปี พ.ศ. 2530 อุตสาหกรรมเกิดขึ้นในพื้นที่อำเภออินทร์บุรีเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปทางการเกษตร ได้แก่ โรงงานสีข้าว ข้าวโพด ไม้ตง มันสำปะหลัง ขณะที่โรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เกิดขึ้นตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2532 โดยในปี พ.ศ. 2535 มีโรงงานอุตสาหกรรมในอำเภออินทร์บุรี จำนวน 208 โรงงาน คิดเป็นร้อยละ 46 ของจังหวัด ส่วนใหญ่จะเป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรที่มีขนาดการลงทุนที่สูง เช่น โรงสี โรงงานมันเส้น มันอัดเม็ด โรงงานบรรจุหน่อไม้กระป๋อง หน่อไม้ปับ เป็นต้น ซึ่งต้องอาศัยผลผลิตทางการเกษตรเป็นวัตถุดิบ ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 นักลงทุน

ให้ความสนใจการลงทุนในพื้นที่มากขึ้น มีการจัดตั้งโรงงาน 350 โรงงาน คิดเป็นร้อยละ 40 ของทั้งจังหวัด โดยสามารถจำแนกอุตสาหกรรมตามสาขาการผลิต ได้ดังนี้

1) อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร อุตสาหกรรมโลหะและอโลหะ อุตสาหกรรมก่อสร้าง อุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม

2) อุตสาหกรรมบริการ และอุตสาหกรรมอื่นๆ ซึ่งอุตสาหกรรมที่มีเงินทุนสูงสุดคือ อุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม รองลงมาคืออุตสาหกรรมบริการ และอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร (ศุภศรี คุปตระกูล, 2543, น. 1-2)

จากการที่เศรษฐกิจมวลรวมของประเทศมีการขยายตัวสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการแสวงหาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ประมง และแร่ มาใช้ในอัตราที่สูง ซึ่งถือเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ที่แย่ไปกว่านั้นคือ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขาดประสิทธิภาพและการจัดการที่ดีเป็นสาเหตุสำคัญที่ซ้ำเติมให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ การขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว รวมถึงการขยายตัวของประชากรในเมือง ก็มีส่วนก่อให้เกิดปัญหามลพิษในด้านต่างๆ เช่น น้ำเน่าเสีย อากาศเป็นพิษ ภาวะของเสียและสารอันตรายมีปริมาณเพิ่มขึ้น อีกทั้งคุณภาพน้ำในแม่น้ำสายหลัก สายรอง หรือแหล่งน้ำของชุมชนที่มีเขตอุตสาหกรรมตั้งอยู่เสื่อมโทรม และมีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานที่กำหนดไว้ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นไปในเชิงลบ เพราะได้รับผลกระทบซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและชุมชน

ลุ่มน้ำพระปรองจึงเป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่ประสบปัญหาน้ำเน่าเสีย อันเป็นผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่อำเภอภินทรบุรี โดยลุ่มน้ำพระปรองตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปราจีนบุรี ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลัก ทิศเหนือติดกับจังหวัดนครราชสีมา ทิศใต้ติดกับจังหวัดระยอง ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดสระแก้ว และทิศตะวันตกติดกับจังหวัดนครนายก มีพื้นที่รับน้ำทั้งสิ้น 2,789 ตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่สืบเชื้อสายจากชาวลาว บรรพบุรุษอพยพถิ่นฐานมาจากนครเวียงจันทน์ ใช้ทั้งภาษาลาวและภาษากลางในการสื่อสาร เนื่องจากอำเภอภินทรบุรีตั้งอยู่ในเขตต้นแม่น้ำที่ใช้สำหรับการเกษตร อุตสาหกรรม การบริโภค ซึ่งเขตต้นแม่น้ำนั้นคือคลองลุ่มน้ำพระปรอง บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่เกษตรกรรมทำไร่ทำนา พืชสำคัญ ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง และข้าวโพด เมื่อเกิดอุตสาหกรรมเข้าในพื้นที่ เกษตรกรทั้งในและนอกพื้นที่ หลังไหลเข้ามาเป็นแรงงาน อุตสาหกรรม ที่เข้ามาตั้งส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมที่ย้ายมาจากที่อื่น เนื่องจากสู้ค่าแรงไม่ไหวและมีปัญหา ในเรื่องของพื้นที่ และการคมนาคมขนส่ง เช่น โรงงานอุตสาหกรรมที่ย้ายมาจากพื้นที่ในเขตปริมณฑลโรงงานเหล่านี้ มักต้องใช้วัตถุดิบจากที่อื่น

ผลกระทบที่ตามมาคือของเสียจากการผลิตที่อุตสาหกรรมเหล่านั้นทิ้งไว้ให้ เกิดการขยายตัวของชุมชนเพิ่มขึ้นก่อให้เกิดปัญหาต่างๆตามมา เช่น ปัญหายาเสพติด อาชญากรรม ประชากรที่อายุมากกว่า 40 ปี ขึ้นไป ขาดทักษะด้านแรงงานจึงทำให้ไม่สามารถหางานทำได้ เกิดการแย่งชิงทรัพยากรทางธรรมชาติอันได้แก่ น้ำ ป่าไม้ สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ เกิดความต้องการใช้น้ำในปริมาณที่เพิ่มขึ้น อาทิเช่น เพื่อการผลิตน้ำประปา การอุปโภคบริโภค และการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันชุมชน และอุตสาหกรรมก็ได้ปล่อยน้ำเสีย สิ่งปฏิกูล ลงสู่แม่น้ำ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำตลอดทั้งลุ่มน้ำพระปรง ส่งผลกระทบถึงผู้ใช้น้ำทั้งในจังหวัดปราจีนบุรีและจังหวัดฉะเชิงเทรา (sukrapop, 2563)

จนกระทั่ง เมื่อปี พ.ศ.2535 พื้นที่อำเภอekinบุรีได้รับผลกระทบครั้งใหญ่ จากการที่ภาคอุตสาหกรรมรุกคืบเข้ามาในพื้นที่ โรงงานอุตสาหกรรมบางส่วนได้ลักลอบปล่อยน้ำเสียที่ยังไม่ผ่านการบำบัด ลงในลุ่มน้ำพระปรง เหตุการณ์เหล่านี้มักจะเกิดขึ้นในช่วงฤดูฝน ทำให้ชุมชนโดยรอบที่ใช้ประโยชน์จากลุ่มน้ำดังกล่าว ประสบกับปัญหาน้ำเสียที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำพระปรง และถูกสะสมมาเป็นเวลานาน กระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ โรคภัยไข้เจ็บอันเนื่องมาจากการใช้น้ำเสียเพื่อการอุปโภค โดยไม่มีหน่วยงานหรือองค์กรใดเข้ามาแก้ไขปัญหาย่างจริงจัง ทำให้ชุมชนที่ได้รับผลกระทบ เริ่มมีการตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และมีการตั้งประเด็นปัญหาเพื่อหาทางออก ร่วมกัน โดยเริ่มจากการรวมกลุ่มคนเล็กๆ ขยายผลไปสู่ชุมชนของตำบลบ้านนา ตำบลยานรี ตำบลบ่อทอง และตำบลวังตะเคียน และขยายผลต่อไปอีก 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลนันทรี ตำบลเมืองเก่า ตำบลกบินทร์ ตำบลเขาไม้แก้ว และตำบลวังท่าช้าง เกิดเป็นเครือข่ายรักษาลุ่มน้ำพระปรงขึ้นมา ครอบคลุมพื้นที่ 9 ตำบล ในเขตอำเภอekinบุรี จังหวัดปราจีนบุรี เมื่อปี พ.ศ.2549 (เดือน บ่อจักรพันธ์, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2562)

เครือข่ายรักษาลุ่มน้ำพระปรง มีแนวทางการบริหารจัดการชุมชนเครือข่ายในลักษณะการทำงานแบบ “ไม่มีใครเป็นหัวหน้า ไม่มีใครเป็นลูกน้อง แต่ทำงานเท่ากันหมด” เรียกรูปแบบการทำงานนี้ว่า “เวทีนี้ไม่มีหัวหน้า” (เดือน บ่อจักรพันธ์, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2562) แสดงถึงความเท่าเทียมกันทั้งทางด้านสิทธิ เสรีภาพ การแสดงความคิดเห็น โดยยึดโยงความเป็นชุมชนดั้งเดิม ประกอบกับการบ่มเพาะความรู้ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ประเพณีวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อศึกษาวิถีชีวิต อัตลักษณ์ ประเพณีวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ สร้างกฎกติกาการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเครือข่ายรักษาลุ่มน้ำพระปรง จะใช้เป็นแนวทางในการขยายผลสู่ปัญหาต่างๆ ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรม การอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนา การฟื้นฟูป่าสาธารณะ และการจัดการปัญหาขยะในชุมชน เครือข่ายใช้เวทีประชุมในการขับเคลื่อนกระบวนการทำงาน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ ไม่จำกัด

หรือปิดกั้นการแสดงออกทางความคิด สิทธิ เสรีภาพ ตลอดจนบทบาทหน้าที่ในการปกป้อง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้มีบทบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ใน ที่นี้ได้หยิบยกบทบัญญัติรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องในช่วงเวลาของการศึกษาพลวัตทางการเมืองภาค ประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง กล่าวคือ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 45 บัญญัติเกี่ยวกับการให้บุคคล มีสิทธิ เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหกรณ์ สหภาพ องค์กร ชุมชน หรือหมู่คณะอื่น โดยให้ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีสิทธิในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ตามมาตรา 46 นอกจากนี้ ยังให้สิทธิของบุคคลได้มีส่วนร่วมกับรัฐ ชุมชน ในการบำรุงรักษา และ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนการคุ้มครอง ส่งเสริม รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง โดยไม่ก่อให้เกิด อันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ตามมาตรา 56 หรือแม้กระทั่งการดำเนิน โครงการ หรือกิจกรรมใดที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบ อย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะไม่สามารถทำได้ เว้นแต่จะได้รับการศึกษาและประเมินผล กระทบสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบ ก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ตลอดจนการให้สิทธิแก่บุคคลในการได้รับข้อมูลข่าวสารและเหตุผล จากหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนิน โครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่นนั้น ย่อมมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของ ตนในเรื่องดังกล่าว

ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนตามที่กฎหมายบัญญัติ ในมาตรา 59 ซึ่งนอกจากการให้สิทธิดังกล่าวแล้ว ยังกำหนดให้บุคคลมีหน้าที่ในด้านอื่นๆ เช่น การป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร สืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ ภูมิปัญญา ท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้บัญญัติตามมาตรา 69 ขณะเดียวกัน มาตรา 79 กำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้ง มีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการ

การพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

เมื่อสถานการณ์ของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา สิ่งแวดล้อม จึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 กล่าวคือ ให้บุคคลมีเสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชน องค์การพัฒนาเอกชน หรือหมู่คณะอื่น ตามมาตรา 64 ขณะที่มาตรา 66 ได้ให้สิทธิบุคคล ที่รวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน การให้สิทธิของบุคคลในการมีส่วนร่วมกับรัฐ ชุมชน ร่วมกันอนุรักษ์ บำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น นอกจากนี้ยังให้ความคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง

นอกจากนี้ตามมาตรา 67 การให้สิทธิของบุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการที่จะอนุรักษ์ บำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับการคุ้มครองส่งเสริมตามความเหมาะสม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติ และต่อเนื่อง การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ ต้องได้รับศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ผู้แทนองค์การเอกชน ผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบ ก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว และให้สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 73 บุคคลนอกจากจะมีหน้าที่รับราชการทหาร ช่วยเหลือ ป้องกันและบรรเทาภัยพิบัติสาธารณะ เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ยังต้องมีหน้าที่ร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ ขณะเดียวกันมาตรา 85 รัฐต้องดำเนินการตาม แผนนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดย (4) จัดให้มีแผนการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นอย่างเป็นระบบและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจน ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล (5) ส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และ คุณภาพชีวิตของประชาชน โดยประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องมี ส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน

จะเห็นได้ว่า ผลจากการพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมา เกิดการสูญเสีย ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ตามคำกล่าวที่ว่า “ไม่มีการพัฒนาใด ที่ไม่เกิดการ สูญเสีย” อดีตเรามีทรัพยากรธรรมชาติเป็นจำนวนมาก และสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศนั้นก็มีความ อุดมสมบูรณ์ ปลอดภัยต่อสุขภาพประชาชนและสิ่งมีชีวิต แต่เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น การพัฒนา อุตสาหกรรมแบบก้าวกระโดดจึงเกิดการแย่งชิงทรัพยากรต่างๆ โดยมีมนุษย์เป็นผู้ทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง อีกทั้งมนุษย์ไม่เคยสนใจต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่สูญเสียไป แน่แน่นอนว่า ผลกระทบย่อมเกิดขึ้นกับประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ว่ารัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย ดังที่หยิบยกมาข้างต้น จะได้ให้สิทธิ เสรีภาพ ในการรวมกลุ่มกันเป็นชุมชน หมู่คณะ การให้สิทธิในการใช้ประโยชน์ ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เปิดโอกาส ให้มีส่วนร่วมกับภาครัฐ ส่วนราชการ เพื่อให้การปกป้อง รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นไปอย่างมีส่วนร่วมก็ตาม แต่น้อยนักที่กลุ่มบุคคล ชุมชนจะพึงตระหนักและรักษา เพราะกลุ่มคน เหล่านี้ขาดความเชื่อมั่น ความรู้ ความเข้าใจในสิทธิของตนที่พึงมีต่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม โดยมองว่า ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจนส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่รัฐจะต้องหาทางแก้ไข บริหารจัดการให้กับพวกเขา จึงทำให้ขาดการมี ส่วนร่วมระหว่างภาครัฐและชุมชน

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่คงเหลืออยู่ จึงจำเป็นต้องมีการร่วมมือกันของภาคประชาชนควบคู่กับบทกฎหมาย และแผนนโยบายของรัฐ เครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง จึงเป็นอีกกลุ่มพลเมืองภาคประชาชนที่สะท้อนปัญหา ผลกระทบที่ ชุมชนได้รับ เกิดการต่อสู้เรียกร้องในการความช่วยเหลือจากส่วนราชการ เกิดพลวัตทางการเมือง ภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม เกิดการเรียนรู้และทำทนายปัญหาต่างๆ ที่ตามมา และร่วมกันหาทาง ออกเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ส่งต่อยังคนรุ่นหลัง

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาพลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า

2.2 เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนของเครือข่ายรณรงค์กลุ่มน้ำพระปรอง โดยการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชน

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยนี้ ผู้ทำการวิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดการมีส่วนร่วมภาคประชาชนเพื่อศึกษาระดับของการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการใช้ประโยชน์ในลุ่มน้ำพระปรอง มากน้อยเพียงใด เช่น การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก้ไขปัญหา การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เป็นต้น และบทบาทหน้าที่ของรัฐในด้านการส่งเสริมรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ให้มีความสำคัญกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในการแก้ไขปัญหาให้กับชุมชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนแนวทางวิธีการที่จะฟื้นฟูรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกับชุมชน และใช้กรอบแนวคิดการเมืองภาคประชาชน เพื่อศึกษาว่าชุมชนมีทิศทางเคลื่อนไหวในการเรียกร้องสิทธิประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมอันพึงได้รับจากรัฐ ก่อให้เกิดประชาธิปไตยระดับรากหญ้าอย่างไร

4. ขอบเขตของการวิจัย

ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตสำหรับการศึกษาไว้ดังนี้

4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา : ศึกษาพลวัตทางการเมืองภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรณรงค์กลุ่มน้ำพระปรอง โดยเป็นการศึกษาจากข้อมูลเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วารสาร สิ่งแวดล้อม บทความวิชาการ ข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมจากสื่อโซเชียล เช่น ยูทูป Facebook และจากการสัมภาษณ์ พูดคุยข้อมูลกับประชาชนในพื้นที่ แกนนำชุมชน

4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ : ศึกษาพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาดังกล่าว ในเขตพื้นที่อำเภออินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

4.3 ขอบเขตด้านเวลา : ศึกษาเหตุการณ์ ปัญหา ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนของเครือข่ายรักษ์ ลุ่มน้ำพระปรงได้รับผลกระทบในห้วงปี พ.ศ.2535 - พ.ศ.2555

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 พลวัต หมายถึง ลักษณะการเคลื่อนไหวตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม เมื่อได้รับผลกระทบด้านใดด้านหนึ่ง

5.2 การเมืองภาคประชาชน หมายถึง รูปแบบกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งเกิดขึ้นจากความต้องการของประชาชนด้านใดด้านหนึ่ง ในการกำหนดข้อเรียกร้องความต้องการจากรัฐ โดยไม่ผ่านผู้แทนพรรคการเมือง หรือเจ้าหน้าที่รัฐ

5.3 เครือข่าย หมายถึง การรวมกันของคน กลุ่มบุคคล กระทำการเชื่อมโยง แลกเปลี่ยนข่าวสารหรือดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกัน เกิดความเคารพ เชื่อถือ ไว้วางใจซึ่งกันและกัน

5.4 ลุ่มน้ำพระปรง หมายถึง ลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำปราจีนบุรี ครอบคลุมพื้นที่อำเภอวัฒนานคร อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ไหลมาบรรจบกับลำน้ำคลองพระสะทึง ณ บ้านปากน้ำ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี แล้วรวมกันไหลลงสู่แม่น้ำปราจีนบุรี

5.5 เครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง หมายถึง กลุ่มบุคคลในพื้นที่อำเภอกบินทร์บุรี ที่ใช้ประโยชน์จากคลองลุ่มน้ำพระปรง และได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำเน่าเสีย รวมตัวกันเพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ทำให้ทราบถึงพลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า

6.2 ทำให้ทราบถึงกระบวนการการมีส่วนร่วมภาคของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชน

6.3 ทำให้ทราบถึงบทบาทของส่วนราชการ และภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของภาคพลเมืองอันเกิดจากประเด็นปัญหาต่างๆ เป็นสิ่งที่เรากู้ขึ้นชินและมักพบเห็นบ่อยครั้ง โดยการเคลื่อนไหวเกิดจากกลุ่มคน หลากหลายกลุ่ม ระดับ รวมตัวกันเรียกร้องสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ โดยพวกเขามองว่า ทรัพยากรที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือต้นทุนทางสังคม ที่ทุกคนมีสิทธิการใช้ ประโยชน์ร่วมกันในการดำรงชีวิต ในทางกลับกันภาครัฐและภาคธุรกิจมองว่าเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจ ประเทศไทยจึงไม่ต่างจากหลายๆประเทศ ที่ประสบปัญหาสิ่งแวดล้อม เมื่อมีการตัดวงใช้ ประโยชน์ที่มากเกินไป และขาดความระมัดระวังในการใช้ ความเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงกลายเป็นปัญหาที่ย้อนกลับมาส่งผลกระทบต่อชีวิต และ ความเป็นอยู่ของมนุษย์ อีกทั้งผลพวงมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเศรษฐกิจที่มุ่งขยายตัว ของภาคอุตสาหกรรมที่ขาดจิตสำนึกในความเป็นธรรมมาภิบาล นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่าง ภาครัฐกับประชาชน จึงก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของประชาชนตามพื้นที่ต่างๆ ในประเทศไทย

ดังนั้น การศึกษาพลวัตทางการเมืองภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรักษ์ ลุ่มน้ำพระปรัง ซึ่งเป็นอีกกรณีที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรม ผู้วิจัยมีความสนใจการดำเนินการต่อสู้ของชุมชนลุ่มน้ำพระปรัง เครือข่ายเล็กๆ แต่สามารถดึงภาค ราชการและอุตสาหกรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหา โดยใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญ และ เพื่อเป็นการแสวงหาคำตอบในทางวิชาการ จึงใช้กรอบแนวคิดเพื่อศึกษา ค้นหาคำตอบว่า เพราะ เหตุใดพลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมจึงก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า กระบวนการ มีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยการใช้ สิทธิตามกฎหมายของประชาชนส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างไร และบทบาทของส่วนราชการ และ ภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน และเครือข่าย รักลุ่มน้ำพระปรังอย่างไร ผู้วิจัยจึงได้ทำการค้นคว้า ศึกษาถึงแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่ เกี่ยวข้อง เพื่อประกอบการรวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล โดยอาศัยกรอบแนวคิด ดังต่อไปนี้

1. บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญด้านการส่งเสริมรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. แนวคิดการมีส่วนร่วมภาคประชาชน
3. แนวคิดการเมืองภาคประชาชน (People's politics)
4. แนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movement)
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญด้านการส่งเสริมรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.1 บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญด้านการส่งเสริมรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 บัญญัติกรอบอำนาจหน้าที่ ความสัมพันธ์ เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดบทบาทให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การตรวจสอบและการรับทราบข้อมูลข่าวสาร การปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมหรือ participation Democracy โดยการนำเอาทฤษฎีประชาธิปไตยทางตรง ซึ่งประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยด้วยตนเองมาผสมผสานกับประชาธิปไตยตัวแทน มีผลทำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง มีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสารและตรวจสอบกระบวนการตัดสินใจของรัฐในระดับต่างๆ มากขึ้น

ดังนั้น บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ที่บัญญัติเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้แก่ มาตรา 45 ได้บัญญัติเกี่ยวกับการให้บุคคลมีสิทธิ เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหกรณ์ สหภาพ องค์กร ชุมชน หรือ หมู่คณะอื่น โดยให้บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้น มีสิทธิในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ตามมาตรา 46 นอกจากนี้ บทบัญญัติในมาตรา 56 ได้ให้สิทธิว่าด้วยเรื่องการมีส่วนร่วมระหว่างรัฐ ชุมชนในการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ การคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่

ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมโดยไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง

ในขณะเดียวกันมาตรา 59 บัญญัติถึงการดำเนิน โครงการ หรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้เว้นแต่จะ ได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว โดยประชาชน บุคคลย่อมมีสิทธิได้ที่จะได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยราชการหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนิน โครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียส่วนเสียสำคัญอื่นใด ที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น ย่อมมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

นอกจากการให้สิทธิดังกล่าวแล้ว ยังกำหนดให้บุคคลมีหน้าที่ในการป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการรับการศึกษาอบรม พิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้บัญญัติไว้ในมาตรา 69 ขณะเดียวกันรัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชนตามมาตรา 79 อีกด้วย (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540)

1.2 บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญด้านการส่งเสริมรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บทบัญญัติด้านทรัพยากรธรรมชาติ พ.ศ. 2550

ในห้วงระยะเวลาที่ผ่านมา ประเทศไทยเกิดวิกฤตการณ์การเมืองหลายครั้งหลายครา ไม่ว่าจะเป็นการรัฐประหาร ยึดอำนาจ การปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลง เป็นสาเหตุให้เรามีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เกิดขึ้นมากมายหลายฉบับ ตามแต่ยุคสมัยที่เกิดการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาในรัฐธรรมนูญ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา สิ่งแวดล้อม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก่อให้เกิดการปรับปรุง แก้ไขรัฐธรรมนูญให้สอดคล้องกับสถานการณ์ สำหรับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 กล่าวคือ มาตรา 57 เกี่ยวกับการให้สิทธิในเรื่อง

ของข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการ ส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาต หรือการดำเนิน โครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจส่งผลกระทบต่อ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้ส่วนเสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับคน หรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนต่อหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไป ประกอบการพิจารณาในเรื่องดังกล่าว มาตรา 66 การให้สิทธิประชาชน บุคคลรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิในการที่จะอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลาย ทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ตลอดจนมาตรา 67 ว่าด้วยเรื่องการมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชน ในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลาย ทางชีวภาพ การคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและ ต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อม ที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิต ของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามเหมาะสม

การดำเนิน โครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะศึกษาและ ประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มี กระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้โอกาสการอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่ จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบ ก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ในขณะที่เดียวกัน ชุมชนก็มีสิทธิที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงาน ของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ ตามบัญญัตินี้ย่อมได้รับความคุ้มครอง โดยรัฐมีบทบาทหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการตามแนวนโยบาย ด้านที่ดินทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 85 (4) จัดให้มีแผนการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นอย่างเป็นระบบและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งต้องให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลาย ทางชีวภาพอย่างสมดุล และมาตรา 85 (5) ให้การส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพ สิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพ อนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน (รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550)

จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และ พ.ศ.2550 นอกจากจะได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิในสิ่งแวดล้อมไว้ในระดับหนึ่ง อาทิ เช่น สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมในสิ่งแวดล้อม สิทธิของบุคคลในการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการต่างๆ มีประเด็นสำคัญ ในรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2540 ว่าด้วยเรื่องสิทธิชุมชนไว้ในมาตรา 56 หมวดสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ว่าบุคคลมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ อนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนตามกฎหมายบัญญัติ ทั้งนี้ บุคคลสามารถฟ้องร้องรัฐได้เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามสิทธิและการมีส่วนร่วมดังกล่าว ขณะเดียวกัน รัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2550 มาตรา 67 หมวดสิทธิชุมชนก็ได้ให้บุคคลมีสิทธิส่วนร่วม และฟ้องร้องกับรัฐและชุมชนที่จะได้รับความคุ้มครองเช่นเดียวกันกับรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2540 และตัดเงื่อนไขในส่วนที่กำหนดให้ต้องมีกฎหมายมารองรับออก ทำให้เรื่องของสิทธิชุมชนเป็นที่ยอมรับมากขึ้น ทำให้ประชาชนสามารถใช้สิทธิ ออกเสียง ได้โดยไม่ต้องรอให้มีการบัญญัติกฎหมายต่างๆ ออกมารองรับ ส่วนก่อนการดำเนินโครงการใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมรัฐจะต้องมีการดำเนินการให้ผ่านขั้นตอน 3 ขั้นตอน กล่าวคือ 1) จัดทำรายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ 2) ผ่านการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน 3) ผ่านการให้ความเห็นขององค์กรอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

ส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาในรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2550 การจัดให้มีแผนการบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกำหนดให้ชุมชนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการส่งเสริม บำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมด้วย ในขณะที่บทบัญญัติดังกล่าว ไม่ได้ระบุในรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ.2540

การให้ความสำคัญกับสิทธิบุคคล สิทธิชุมชน ของรัฐธรรมนูญฯ ทั้ง 2 ฉบับ ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีพื้นถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนเพื่อชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการต่างๆ ของรัฐ รวมทั้งให้มีอำนาจในการตรวจสอบโครงการ กิจกรรมใด ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนโดยตรง ทำให้ภาคประชาสังคม ชุมชน ในหลายพื้นที่เกิดความตื่นตัวขึ้น

โดยอาศัยบทบัญญัติดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจให้เกิดความเข้มแข็งให้กับสังคมและชุมชนของตนเอง ในขณะเดียวกันก็ใช้ยกอ้างสิทธิตามรัฐธรรมนูญในการโต้แย้งซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพลเมืองมีความตื่นตัวในสิทธิที่รัฐกำหนดให้พึงมี พึงรักษาและหวงแหนไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยพลเมืองเป็นเจ้าของร่วมกัน

คณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ ได้ศึกษาแนวทางการเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ปัญหา อุปสรรค และทางออกของบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทาง โครงสร้างและระบบของกระบวนการนโยบายสาธารณะด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกิดขึ้นก่อนรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ.2540 สามารถวิเคราะห์ ได้ 2 ส่วน กล่าวคือ

ส่วนที่ 1 พัฒนาการของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในด้านการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2540 มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลง ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศ การมีส่วนร่วมของประชาชนในช่วงเวลานี้ มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ

1) การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมแบบหลากหลาย จะมีเงื่อนไขทางสังคมของท้องถิ่นเป็นตัวกำหนด ซึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรงจากวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งที่ได้ยึดถือและปฏิบัติต่อกันมา โดยที่รัฐไม่เข้าไป ควบคุม ชี้นำ หรือแทรกแซงการใช้ทรัพยากรมากนัก รูปแบบการจัดการของชุมชนจะผูกพันกับ ความเชื่อ ประเพณีและองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกลไกควบคุม

2) การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้เงื่อนไข ของการมีปัญหาร่วมกันของชุมชนและการเรียกร้องสิทธิ การมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะนี้ มีรากฐานสำคัญจากพลวัตของปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และแนวทางแก้ไขของรัฐ ที่ได้มีวิวัฒนาการไปจนถึงการมีผลกระทบต่อความยั่งยืนของการพัฒนา ประเทศ (คณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ, 2556, น. 84)

ทั้งนี้ ผลการศึกษาของคณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ ยังพบว่า ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น มีผลมาจากการเร่งพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยการ ลงทุนในภาคอุตสาหกรรมธุรกิจ การเกษตรสมัยใหม่ การเร่งสร้างความเจริญทางวัตถุ ขณะที่ภาครัฐ ขาดกลไกในการป้องกันและควบคุมที่เหมาะสม แต่รัฐก็ได้จัดระบบกรรมสิทธิ์ของการใช้และการ ดูแลรักษาใหม่ ยึดถือตามกฎหมายว่ารัฐเป็นเจ้าของทรัพยากรต่างๆ และมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการ ดูแลรักษาจัดการแต่เพียงผู้เดียว การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้แนวความคิด การรวมอำนาจของรัฐนี้ ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรทั้งในระหว่างชุมชนกับ ชุมชนด้วยกันเอง ชุมชนกับบุคคลภายนอก และชุมชนกับรัฐ จนนำมาสู่การเรียกร้องของประชาชน ในการที่จะเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการ (คณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ, 2556, น. 85)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกิดขึ้นก่อนรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ.2540 ส่วนที่ 2 นโยบาย กฎหมายและกลไกการปฏิบัติของรัฐ โดยรัฐมีหน้าที่ปกป้องทรัพยากร ซึ่งเป็นผลประโยชน์ของชาติ ประชาชนเป็นผู้ใช้ทรัพยากรเหล่านั้น หลักการคือรัฐต้องสรรหาเครื่องมือและวิธีการที่หลากหลายมาปกป้องผลประโยชน์ของชาติ โดยการสร้างและสนับสนุน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึงก่อนปี พ.ศ. 2540 การดำเนินการดังกล่าวของรัฐยังขาดความชัดเจนและไม่เป็นระบบเท่าที่ควร ไม่ว่าจะเป็นนโยบายการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน น้ำ และทรัพยากรชีวภาพ ต่างก็เป็นนโยบายที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐบาล และระบบราชการยังคงเน้นเป้าหมายในเรื่องผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยที่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์เท่านั้น

ซึ่งรัฐบาลได้พยายามให้มีความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมมากขึ้น จึงได้มีการวางแผนในการกระจายการจัดการไปยังท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม ให้ความเห็นชอบกับการปรับปรุงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ในด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กำหนดให้ทุกจังหวัดทั่วประเทศจัดทำแนวทางการบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด โดยให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาจังหวัดภายใต้ระบบบริหารการพัฒนาชนบท (กชช.) (คณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ, 2556, น. 72)

1.3 สิทธิชุมชน ตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550

สิทธิชุมชน มีความสำคัญที่ทำให้กลุ่มคนในแต่ละชุมชน ลุกขึ้นมาปฏิบัติร่วมกันขับเคลื่อนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเมื่อใดก็ตามที่ชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชนที่พึงมีสิทธิตามรัฐธรรมนูญกำหนดไว้แล้ว อาจส่งผลให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืน และเกิดประโยชน์สูงสุด เป็นเรื่องยาก และทำให้การขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของชุมชน

สิทธิชุมชน เป็นสิทธิของชุมชน เป็นอำนาจอันชอบธรรมที่ชุมชนพึงมี พึงได้ อย่างชอบธรรม ผู้อื่นต้องยอมรับ จะละเมิดหรือตีครอนไม่ได้ (สเน่ห์ จามริก, 2549, น. 16)

ดังนั้น สิทธิชุมชน จึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชน ซึ่งได้รับการรับรองขึ้นเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 กล่าวไว้ใน มาตรา 46 และมาตรา 56 โดยเป็นการยอมรับสิทธิของบุคคลที่รวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

ในการที่จะอนุรักษ์ พื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และของชาติ และให้สิทธิในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุลและยั่งยืน รวมทั้งได้รับรองสิทธิของบุคคลในการมีส่วนร่วมกับรัฐในหลายๆ ด้าน อาทิ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม แต่สิทธิดังกล่าวจะต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ จึงทำให้มีปัญหาในการนำมาใช้ในการรับรองสิทธิชุมชน

ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้บัญญัติไว้ในหมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ 12 ว่าด้วยสิทธิชุมชนมาตรา 66 และมาตรา 67 ให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร ตลอดจนการอนุรักษ์ บำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ สิทธิที่บุคคลจะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการคุ้มครอง รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือแม้กระทั่งการดำเนินกิจกรรม โครงการต่างๆ ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง จะดำเนินการไม่ได้ เว้นเสียแต่จะมีการศึกษา และผ่านกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนก่อนที่จะมีการดำเนินโครงการ

ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้มีการตัดเงื่อนไขที่กำหนดให้ต้องมีกฎหมายมารองรับออกไป ทำให้สิทธิชุมชนเป็นที่ยอมรับมากขึ้น ประชาชนสามารถใช้สิทธิของตน ได้โดยไม่ต้องรอให้มีการบัญญัติกฎหมายต่างๆ ออกมารองรับ (โครงการศึกษาวิจัยสิทธิชุมชนและผลกระทบจากโครงการพัฒนาภาคใต้, 2559, น. 10 อ้างถึงใน วรณิศา จันทรหอม, 2560, น. 14-15)

ดังนั้น สิทธิชุมชน จึงเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อตกลงของกลุ่มคนนั้นๆ ในการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชนร่วมกัน โดยเน้นการมีส่วนร่วมหรือดึงภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมจัดการ โดยชุมชนมีหน้าที่สนับสนุน ถ่วงดุล ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น สาธารณะ และรัฐ ภายใต้กฎกติกาของชุมชน มุ่งหวังการใช้ประโยชน์และบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยั่งยืน ซึ่งหลักการของสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญ มีความเชื่อมโยงกับกฎกติกาสากลที่เกี่ยวข้องกับสิทธิด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมในหลายด้าน อาทิเช่น การอนุรักษ์ จัดการ บำรุงรักษา การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน โดยมีความเชื่อมโยงอย่างมีนัยสำคัญ ดังนี้

1) หลักความเป็นสากลที่หลากหลายของสิทธิชุมชน เป็นจุดรวมของความแตกต่าง หลากหลายของสิทธิชุมชนที่ปฏิบัติการในพื้นที่ต่างๆ ของแต่ละมุมโลก ซึ่งตรงข้ามระหว่างความ

เป็นสากลแบบมาตรฐานเดียวกับความเป็นเฉพาะถิ่นอย่างสุดขีดที่ไม่สามารถนำมาสร้างหลักการร่วมกันได้

2) สิทธิชุมชนเป็นการเชื่อมต่อสิทธิตามวัฒนธรรมกับสิทธิในระบบกฎหมายสมัยใหม่ เป็นผลมาจากการเชื่อมต่อระหว่างสิทธิประเพณีกับสิทธิระบบกฎหมายสมัยใหม่ สามารถเป็นได้ทั้งกระบวนการรื้อฟื้นสิทธิดั้งเดิม และผลิตสร้างสิทธิทางวัฒนธรรมของชุมชนใหม่ๆ เพื่อสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน

3) สิทธิชุมชนคือ รากฐานของสิทธิสาธารณะ แต่เดิมเป็นการผูกขาดโดยรัฐ ทำให้รัฐเป็นผู้ผูกขาดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของผู้คน ในขณะที่ความเป็นสาธารณะใหม่ถูกสร้างด้วยความเป็นชุมชนที่หลากหลาย และเราอยู่ร่วมในสังคมและชุมชนร่วมกัน

4) สิทธิชุมชนเป็นกลไกในเชิงสถาบันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ปัญหาการขาดกลไกเชิงสถาบันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม และสถาบันของรัฐล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรเพราะระบบผูกขาด ทำให้เกิดเสรีเอกชนเข้ามาครอบครองทรัพยากรสาธารณะเป็นสภาวะไร้ระบบจัดการ ดังนั้น การสร้างระบบจัดการขึ้นมาใหม่จะต้องเป็นระบบจัดการที่ไม่รวมศูนย์ สร้างการมีส่วนร่วม ตรวจสอบ ถ่วงดุล ทั้งภายในชุมชนระหว่างชุมชน และชุมชนกับภายนอก เพื่อคลี่คลายปัญหาการผูกขาดทรัพยากรของรัฐและทุน การเปิดเสรีด้านทรัพยากรหรือการแปลงทรัพยากรเป็นสินค้า ให้เปลี่ยนเป็นสถาบันจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืนของนิเวศ ชุมชน และสังคมร่วมกัน

5) สิทธิชุมชนในฐานะการส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเดิมระบบสิทธิรัฐ และสิทธิปัจเจก เศรษฐกิจ สังคม ถูกวางในแนวคิดที่ว่าสิทธิดังกล่าวเป็นสากล เป็นแบบแผนเดียว ไม่เป็นไปตามลักษณะเฉพาะทางนิเวศ สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ขณะเดียวกัน แนวคิดแบบเชิงเดี่ยวกลับเป็นปัญหาสำคัญในการจัดการทรัพยากร ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ขณะเดียวกันสังคมมีความหลากหลายและผสมกันอย่างแยกไม่ออก การผลิตสร้างใหม่ตลอดเวลา จึงไม่สามารถตีกรอบให้หยุดนิ่งตายตัว หรือสร้างเป็นมาตรฐานเดียวกัน (ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ, 2549, น.10 -12)

พงษ์สวัสดิ์ อักษรสวัสดิ์ ชี้ให้เห็นว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนที่รวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีสิทธิเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาติ จะทำให้ภาครัฐได้รับความร่วมมือจากภาคประชาชน ในการที่จะเข้ามาช่วยกันเสริมสร้างการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาติ ให้เป็นไปในทิศทางที่มีความสมดุลและยั่งยืนต่อไปได้ และยังสามารถศึกษาถึงแนวความคิดเพื่อส่งเสริมสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนได้ศึกษาถึงสิทธิของชุมชน

ท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นชุมชนที่รวมของกลุ่มบุคคลซึ่งได้อาศัยอยู่ในที่แห่งเดียวกันมาโดยต่อเนื่องยาวนาน จนก่อให้เกิดภาษา ทัศนคติ ความเชื่อ ศาสนา พิธี ทัศนคติ วิถีชีวิต การดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณี อย่างเดียวกัน และสมาชิกในชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา จนได้ก่อให้เกิดเป็นความผูกพันขึ้นระหว่างกัน มีการดำรงชีวิต และมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องประสานกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง จนกระทั่งมีสภาพเป็นอัตลักษณ์ (identity) ประจำท้องถิ่นของตนขึ้น ณ สถานที่แห่งนั้น และนำไปสู่การสร้างปทัสถาน (norm) ทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง (พงษ์สวัสดิ์ อักษรสวัสดิ์, 2550, น. 64-68)

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่เป็นสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจะได้มีการปรับตัวไปตามกาลเวลา และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่อัตลักษณ์และปทัสถานทางสังคมนั้นจะยังคงดำรงอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมแห่งนั้นต่อไป โดยชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสถานภาพเป็นองค์กรประชาสังคมประเภทที่ไม่เป็นทางการ หรือองค์กรที่ไม่มีสถานภาพทางกฎหมายรองรับให้เป็นนิติบุคคล กล่าวคือ เป็นกลุ่มของบุคคลที่รวมตัวกันเป็นหมู่คณะมีฐานะเป็นหน่วยย่อยทางสังคมซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะอำนาจทางปกครองเท่านั้น จากการที่ประเทศไทยต้องประสบกับสภาวะวิกฤตจากปัญหาทางด้านการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งคือ การขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นปัญหาในระดับรากฐานทางด้านความคิด

จากหลักดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยแนวความคิดในการส่งเสริมสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้ก่อเกิดทิศทางแห่งความสมดุลและยั่งยืนต่อไปได้ ถึงแม้ว่าสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเช่นว่านั้นจะเคยได้รับการรับรองมาแล้วตาม โดยได้มีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2540 แต่ก็ไม่มีการบัญญัติเป็นกฎหมายกับพระราชบัญญัติกำหนดในรายละเอียดไว้แต่อย่างใด (พงษ์สวัสดิ์ อักษรสวัสดิ์, 2550, น. 64-68)

นอกจากนี้ การที่จะอาศัยรูปแบบของการปกครองส่วนท้องถิ่นหรือส่วนภูมิภาค เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้นั้น ก็ปรากฏว่ายังไม่มีการรับรองไว้ในกฎหมายการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกฎหมายว่าด้วยการปกครองส่วนภูมิภาคไว้แต่อย่างใด ทำให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมไม่สามารถจะเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ อย่างไรก็ตาม

ยังมีหลักกฎหมายที่สามารถจะนำมาบังคับใช้ เพื่อเป็นการส่งเสริมสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้หลายประการ กล่าวคือ

- 1) การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในรูปแบบของการอนุรักษ์ การฟื้นฟูการปกป้องคุ้มครอง การควบคุมและจัดการ
- 2) การรับรองสถานภาพของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมให้เป็นองค์กรประชาสังคมที่มีความเป็นอิสระ
- 3) การให้สิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นตัวแทนของรัฐ เพื่อทำหน้าที่ในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม
- 4) สิทธิการมีส่วนร่วมในการให้ความเห็นต่อภาครัฐในการพิจารณาอนุมัติโครงการที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม
- 5) สิทธิในการให้ความเห็นต่อการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมสำหรับโครงการที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม
- 6) สิทธิได้รับค่าเสียหายและค่าชดเชยกรณีทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมได้รับความเสียหายจากการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย
- 7) สิทธิของผู้เสียหายในฐานะเป็นผู้ครอบครองและดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมแทนรัฐ

การนำเสนอแนวความคิดและรูปแบบของสิทธิทางกฎหมายเพื่อรับรองและส่งเสริมสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินี้ เป็นไปเพื่อต้องการแสดงให้เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ ได้ เพราะชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ มาแล้วตั้งแต่ต้น และได้อาศัยสิทธิดังกล่าวนี้ในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นดั้งเดิมนั้นๆ จนก่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน (พงษ์สวัสดิ์ อักษรสวัสดิ์, 2550, น. 159)

ดังนั้น การที่รัฐจะส่งเสริมสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม และทำให้การอนุรักษ์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไทยมีประสิทธิภาพ เกิดความยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมาช่วยแก้ไขปัญหาจากวิกฤตทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ และยังเป็น การช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งในทรัพยากรธรรมชาติระหว่างภาครัฐในส่วนกลาง กับความต้องการของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมลงไปด้วย

2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

การดำเนินกิจการใดๆ ของรัฐ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ถือเป็นหลักสำคัญ และจำเป็นโดยสังคมนิติรัฐไทย รัฐธรรมนูญได้สะท้อนเจตนารมณ์และตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้อย่างชัดเจน ซึ่งพัฒนาการทางการเมืองของสังคมไทย ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา จะเห็นได้ว่าประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงออก ซึ่งความคิดเห็นทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นกระบวนการที่ประชาชน หรือผู้มี ส่วน ได้ส่วนเสียได้แสดงทัศนะและเข้าร่วม ในกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการนำความคิดเห็นที่น่าเสนอไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบาย และการตัดสินใจของรัฐ

การมีส่วนร่วมจึงเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาในรูปแบบของการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจดำเนินกิจกรรม และร่วมรับผลประโยชน์ โดยบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชน มีความเห็นสอดคล้องกันในเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของตนเอง นำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เสนอแนะแนวทางความต้องการที่ตรงกัน เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งนั้นให้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของตนเอง นำไปสู่กระบวนการตัดสินใจกระทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และรับผิดชอบร่วมกัน ในกิจกรรมการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

พีระ พรนวม เห็นว่า การมีส่วนร่วมเป็นการกระจายอำนาจให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาปัญหาความต้องการ ตัดสินใจร่วมกัน วางแผนดำเนินงาน หรือ แก้ไขปัญหาหารือกัน ดำเนินการหรือปฏิบัติงานร่วมกัน ตลอดจนรับรู้ผลดี ผลเสีย จนเกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน (พีระ พรนวม, 2544, อ้างถึงใน สมบัติ นามบุรี, 2562, น. 185)

ถวิลวดี บุรีกุล เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการกระจายอำนาจให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหาร ในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ รวมถึงการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการมีส่วนร่วมเป็นการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ตลอดจนการควบคุมโดยประชาชน (ถวิลวดี บุรีกุล, 2547)

จินตนา สุจจันท์ ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการดำเนินงาน รวมถึงประชาชนกับองค์กรของรัฐ หรือองค์กรเอกชนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชน โดยให้สมาชิกเข้ามาร่วมวางแผนปฏิบัติและประเมินงาน เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน (จินตนา สุจจันท์, 2549, อ้างถึงใน สมบัติ นามบุรี, 2562, น. 185)

ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความรู้สึกมีจิตสำนึก รู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรในฐานะการเป็นเจ้าของชุมชน ซึ่งเป็นการแสดงศักยภาพ ความต้องการของชุมชน ยกกระดับความคิด ปรับตัวให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาแห่งรัฐ โดยการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกัน อันจะเกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น โดยลักษณะของการมีส่วนร่วม ตามแนวทางและทฤษฎีของเบ็กนอลด์ (อุสมาน หวังสนิ, 2554, น. 39) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมมีลักษณะที่แตกต่างกัน 3 ประการด้วยกันคือ

1) การปรากฏตัว (Presence) คือ การเข้าร่วมในโครงการที่สถาบันหรือหน่วยงานจัดให้ ลักษณะการมีส่วนร่วมเป็นเพียงการปรากฏตัวหรือเข้าร่วมในโครงการนั้นๆ ซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ องค์กรประกอบทางสังคม และองค์กรประกอบอื่นๆ

2) การเกี่ยวข้อง (Involvement) คือ ผู้เข้ามามีส่วนร่วมใน โครงการเกิดความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วม ในกิจกรรมหรือโครงการที่เหมาะสมกับตนและมีการนำไปใช้ โดยเน้นที่ตัวผู้เข้าร่วม

3) การควบคุม (Control) คือ ลักษณะของบุคคลหรือกลุ่มผู้เข้าร่วมเป็นผู้กำหนด หรือควบคุมสถานการณ์ กระบวนการศึกษาเอง เช่น การควบคุมเนื้อหา เป้าหมาย ผลลัพธ์ที่ต้องการ และควบคุมกระบวนการเรียนรู้

โดย อคิน รพีพัฒน์ ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ 5 ขั้นตอนดังนี้

- 1) การค้นหาสภาพของปัญหา การพิจารณาปัญหา และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
- 2) การค้นหาสาเหตุของปัญหา
- 3) การค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการแก้ไขปัญหา
- 4) การดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา
- 5) การติดตามประเมินผล (อคิน รพีพัฒน์, 2547, น. 49)

สุกัญญา เรือนสอน ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมในการพิทักษ์ รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

1) การสร้างกฎเกณฑ์ กติกา การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการใช้ทรัพยากรชุมชนของตนเอง เช่น ป่าชุมชน ระบบเหมืองฝาย การจัดเก็บขยะและสิ่งปฏิกูล

2) การสร้างเครือข่าย เพราะปัญหาสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่ไม่สามารถจำกัดขอบเขตได้ เมื่อเกิดปัญหาที่ใดที่หนึ่งมักจะมีการขยายขอบเขตของปัญหาให้กว้างออกไป ดังนั้น การสร้างความร่วมมือจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการรวมตัวของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นองค์กรของประชาชน หรือเป็นรูปแบบขององค์กรเอกชนที่มีลักษณะเฉพาะตัว

3) การจัดตั้งกลุ่มเฉพาะกิจในการศึกษาและติดตามปัญหา เพื่อแสวงหาความร่วมมือในการยับยั้งปัญหา และให้เกิดพลังอำนาจของข้อมูลข่าวสารในการเจรจาต่อรอง

4) การจัดประชาพิจารณ์ กรณีที่เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายหรือโครงการที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่อประชาชนในท้องถิ่น ประชาชนควรมีสิทธิร่วมตัดสินใจด้วย เพราะประชาชนเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการโดยตรง การจัดเวทีแสดงความคิดเห็นควรมีลักษณะที่เป็นกลางและมีเหตุมีผล มีการเตรียมข้อมูลทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจ จากองค์กรที่เป็นกลาง และข้อมูลเหล่านั้นสามารถเปิดเผยได้ มีความโปร่งใส (สุกัญญา เรือนสอน, 2543, น. 21-22)

สมลักษณ์ ไชยเสริฐ เห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนควรมีแนวทางในการจัดการร่วมกัน เพื่อให้การมีส่วนร่วมนั้นเกิดประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จึงได้แบ่งแนวทางการมีส่วนร่วมเป็น 3 ด้านคือ ด้านประชาชน ด้านการมีส่วนร่วม และด้านภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการยอมรับและส่งผลดีต่อทุกๆ ฝ่ายดังนี้

1) การรับรู้ (Perception) เป็นการสร้างจิตสำนึกในการรับรู้ให้แก่ทุกฝ่าย เริ่มตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมตรวจสอบ โดยทุกฝ่ายจะต้องมีการประสานประโยชน์และแก้ปัญหา ร่วมกันด้วยวิธีการรอมชอม ภายใต้สิทธิหน้าที่อันเท่าเทียมกัน

2) ทักษะคติ (Attitude) เป็นการปรับทัศนคติทุกฝ่ายให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้การมีส่วนร่วมมีการพัฒนาดียิ่งขึ้น

3) การเป็นตัวแทน (Representation) การเลือกตัวแทนที่มีความรับผิดชอบ และมาจากเสียงที่เป็นเอกฉันท์ จะทำให้เกิดการประสานประโยชน์และสร้างความน่าเชื่อถือจากทุกฝ่าย โดยจะต้องคำนึงถึงคุณสมบัติของตัวแทนในด้านต่างๆ ประกอบด้วย เช่น ทักษะและความสามารถ ค่านิยม และวัฒนธรรมองค์กร เป็นต้น

4) ความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust) การสร้างความเชื่อถือและศรัทธามีความสำคัญที่มีส่วนทำให้การมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ซึ่งสามารถสร้างได้ด้วยการแลกเปลี่ยนข้อมูล การนำเสนอข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมาและครบถ้วน

5) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information-Sharing) การมีส่วนร่วมที่มี ประสิทธิภาพ จำเป็นจะต้องมีความรู้ข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอ และข้อมูลควรมาจากแหล่งที่เชื่อถือได้

6) ฉันทามติ (Consensus) เป็นการสร้างข้อตกลงร่วมกัน อันจะก่อให้เกิดความมั่นคง ยั่งยืน เกิดการยอมรับระหว่างกลุ่มและหาข้อสรุปร่วมกัน หากมีข้อคิดเห็นที่แตกต่างกันต้องสามารถปรับความเห็นที่ต่างกันด้วยการเจรจาหาข้อยุติอย่างสันติ

7) การมีปฏิสัมพันธ์ (Intersection) จัดให้มีกิจกรรมที่สามารถพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยน ข้อมูลข่าวสารร่วมกันได้ ซึ่งการสื่อสารต้องเป็นการสื่อสารแบบ 2 ทาง จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกัน

8) ความประสงค์หรือมุ่งหมาย (Purpose) มีการกำหนดวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้เข้าร่วม สามารถตัดสินใจได้ว่าจะเข้าร่วมหรือไม่ ทำให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

9) การประเมินผล (Appraisal) การประเมินผลต้องดำเนินไปด้วยความเป็นธรรม โปร่งใส ปราศจากทัศนคติส่วนตัว เพื่อนำผลการประเมินมาพัฒนา และปรับปรุงแก้ไขให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

10) ความโปร่งใส (Transparency) ประกอบด้วย ความไว้วางใจ การเปิดเผยข้อมูล การเข้าถึงข้อมูล และสามารถตรวจสอบได้

11) ความเป็นอิสระ (Independence) ทุกฝ่ายควรมีอิสระทางความคิด เพื่อจะได้เกิดข้อเสนอแนะ ที่หลากหลาย ส่งผลให้การตัดสินใจร่วมกันมีมากขึ้น และเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมนั้น จะต้องเกิดจากความสมัครใจ มิใช่บังคับ

12) ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง (Onward doing) เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามามี ส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ จะทำให้เกิดประสบการณ์ การเรียนรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วม

13) เครือข่าย (Network) ทุกฝ่ายควรมีความเข้าใจกัน มีความเป็นอันหนึ่งเดียวกันเพื่อสร้างผลประโยชน์ในเชิงการทำงานร่วมกัน เครือข่ายความร่วมมือจะต้องเกิดจากวิถีคิดของสมาชิกผู้บริหาร และบุคคลในชุมชนเป็นหลัก เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา ซึ่งทำให้เกิดการ ดำเนินงานของเครือข่ายที่นำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนได้ (สมลักษณ์ ไชยเสริฐ, 2549, น. 142-149 อ้างถึงใน วรรณิศา จันทร์หอม, 2560, น. 28-29)

ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจ การลดค่าใช้จ่าย การสูญเสียเวลา เป็นการสร้างฉันทามติ มีความน่าเชื่อถือและชอบธรรม อีกทั้งช่วยหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าในกรณีที่ย้ำแรง สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญพ.ศ. 2550 ซึ่งได้วางแนวทางการร่างรัฐธรรมนูญ โดยยึดตามแนวทางและแก้ไขจุดอ่อนของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศและได้รับประโยชน์จากรัฐธรรมนูญนี้ คือ เพื่อคุ้มครอง ส่งเสริม ขยายสิทธิและเสรีภาพ ของประชาชน ลดการผูกขาดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจประชาชน การเมืองมีความ โปร่งใส มีคุณธรรม และจริยธรรม ซึ่งที่ผ่านมารัฐบาลก็ได้ให้ความสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง

ปัจจุบัน ปัญหาและอุปสรรคสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือประชาชนยังไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ตามวัตถุประสงค์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ที่ได้บัญญัติถึงการมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชนตามมาตรา 66 และมาตรา 67 การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติจะต้องจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน โดยชุมชนมีสิทธิ ที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคลเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติรับรองสิทธิชุมชนไว้ หรือการส่งเสริมให้องค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกิจการของท้องถิ่นได้เองตามแนวนโยบายการบริหารราชการแผ่นดิน เนื่องจากว่า ระบบราชการนั้นเป็นขั้นเป็นตอน ต้องผ่านลำดับชั้นของสายการบังคับบัญชาจึงทำให้กระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเป็นไปอย่างล่าช้าต่อกิจกรรมหรือโครงการของรัฐที่ดำเนินการ หรือในบางครั้งเมื่อมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนก็เกิดขึ้นเฉพาะกลุ่มไม่ครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยแท้ (อนุรักษ์ นิยมเวช, 2554, น. 1-3)

การมีส่วนร่วมในการดำเนินตามแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาครัฐ ตามมาตรา 85 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้กำหนดแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนให้รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งทางการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การเมือง การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ กิจกรรมสาธารณะ การศึกษา โดยจะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ ภาครัฐจึงควรส่งเสริมปฏิบัติหน้าที่ตามแนวนโยบายที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้วางแนวทางไว้ ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือในระดับชาติให้เป็นไปตามประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งต้องให้ประชาชนหรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ ได้มีโอกาสต่อกิจกรรมของส่วนรวมอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพ ความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งทางตรงและทางอ้อมไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมืองหรือสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนยังเป็นการการันตีว่าเสียงของประชาชนจะมีคนรับฟัง ความต้องการหรือความปรารถนาประชาชนจะได้รับการตอบสนอง ด้านฝ่ายปกครองหรือตัวแทนภาคประชาชนจึงควรต้องมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและนำไปปรับใช้ในกระบวนการต่างๆ ของการกำหนดนโยบายหรือการออกกฎหมายต่างๆ ในอัตราส่วนที่ชัดเจนแน่นอนอีกทางหนึ่งเพื่อให้สามารถสนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

ปัจจัยสำคัญในการแก้ไขปัญหา คือ ประชาชนผู้มีหรือใช้สิทธิเสรีภาพในการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นจึงต้องได้รับการศึกษา เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจและสามารถรักษาสี

ของตนในการปกครองระบอบประชาธิปไตยและรูปแบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม โดยต้องเข้าใจสิทธิหน้าที่รวมถึงเหตุผลและข้อดีในการมีส่วนร่วมออกความคิดเห็นนั้น เพื่อมิให้ชนชั้นปกครองเอื้อประโยชน์ต่อชนชั้นเดียวกันเหมือนการเมืองและสังคมที่ผ่านๆ มา ซึ่งเป็นปัญหาอีกประการที่รัฐต้องแก้ไข เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากอำนาจทางการเมืองและอำนาจรัฐมากขึ้นสิ่งเหล่านี้เป็นหน้าที่ ความรับผิดชอบของฝ่ายปกครองที่จะก่อให้เกิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้มีการกระจายอำนาจและทรัพยากรต่าง ๆ ที่ไม่เท่าเทียมกันอันมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและวิธีการที่ประชาชนเหล่านั้นมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อตนเอง (อนุรักษ์ นิยมเวช, 2554, น. 1-3)

3. แนวคิดการเมืองภาคประชาชน (People's politics)

3.1 ความหมายของการเมืองภาคประชาชน

“การเมืองภาคประชาชน” เป็นการเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึกทางการเมืองของกลุ่มประชาชนเพื่อลดฐานอำนาจการครอบงำจากรัฐ รวมทั้งเพื่อโอนอำนาจบางส่วนมาให้ประชาชนใช้ดูแลชีวิตของตนเองโดยตรง แก่นสารของการเมืองภาคประชาชนจึงเป็นกระบวนการใช้อำนาจโดยตรง โดยประชาชนหมู่เหล่าต่างๆ ซึ่งมากกว่าการเลือกตั้งและไม่น้อยไปกว่าการมีส่วนร่วมกำหนดนโยบาย ตลอดจนตัดสินใจเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อตน (เสกสรร ประเสริฐกุล , 2548, น. 173)

การเมืองภาคประชาชนเป็นรูปแบบหนึ่งของการเคลื่อนไหวในภาคประชาสังคม โดยเทียบกับส่วนที่เป็นรัฐกับสังคมบนพื้นฐานระดับการแทรกตัวของรัฐเข้าไปในสังคมดังที่เป็นอยู่ และขีดความสามารถของประชาชนในการจัดการดูแลแก้ปัญหาของตนเองที่เป็นจริง เนื้อแท้ของการเมืองภาคประชาชน ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อจำกัด ขอบเขตการใช้อำนาจรัฐ ถ่วงดุลอำนาจรัฐด้วยประชาชนสังคม โดยไม่ยึดอำนาจ พร้อมกันนั้น ก็ถ่วงดุลอำนาจของทุนซึ่งสังกัดประชาสังคมไปด้วย โดยช่วงชิงกับฝ่ายทุนเพื่อลดทอนและกำกับ บทบาทของรัฐ แย่งกันโอนอำนาจบางส่วนที่เคยเป็นของรัฐมาเป็นของประชาชน (แทนที่จะตกเป็นของฝ่ายทุน) เพื่อใช้มันโดยตรงและไม่ต้องผ่านรัฐดังก่อน ผลักดันให้รัฐใช้อำนาจที่เหลื่อสนองเจตนารมณ์ประชาชน (แทนที่จะสนองผลประโยชน์ของฝ่ายทุน) ดำเนินการต่อสู้ด้วยวิธีขยายสิทธิประชาธิปไตยออกไป และย้ายจุดเน้นจากการเมืองแบบเลือกตั้งผู้แทนมาเป็นการเมืองแบบมีส่วนร่วม

การเมืองภาคประชาสังคม (Civil Society) หรือการเมืองภาคพลเมือง (Citizen politics) เน้นการมีส่วนร่วมที่แข็งขันของบุคคลองค์กรต่าง ๆ ในสังคมที่จะถกเถียงและบรรลุ

ข้อตกลงในประเด็นปัญหาต่าง ๆ หรือผลักดันบางประเด็นให้เป็นนโยบายของรัฐ การเมืองภาคประชาชน (People's politics) หรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movement) ที่มุ่งเคลื่อนไหวสร้างจิตสำนึกในประเด็นผลประโยชน์ร่วมของมนุษยชาติ ได้แก่ สภาพแวดล้อมโลก สภาพทุนโลก การคัดค้านโลกาภิวัตน์ เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการเมืองภาคพลเมืองในรูปแบบใด การเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม (civil society movement) หรือภาคพลเมืองดังกล่าว มีองค์ประกอบสำคัญคือ พลเมืองที่กระตือรือร้น (Active citizen) มุ่งปกป้องคุ้มครองสิทธิและมุ่งประโยชน์สาธารณะ (common good) เป็นพลังสำคัญ

โดยทั่วไปของ “พลเมือง” (citizen) กำหนดไว้ 2 ระดับคือ 1) ระดับของการเป็นพลเมืองตามสภาพทางกฎหมายและการเมือง ซึ่งเป็นความหมายพื้นฐานที่ว่าพลเมืองคือฐานะสมาชิกของรัฐและชุมชนมีสิทธิและความรับผิดชอบตามกำหนดในกฎหมาย เช่น การเคารพกฎหมาย การออกเสียงเลือกตั้ง 2) ระดับของการมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ (Public life) ซึ่งหมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกต่อกิจการสาธารณะที่มุ่งให้ชีวิตสาธารณะหรือชีวิตส่วนรวมดีขึ้น มีการแสดงความคิดเห็น และวิพากษ์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ต่อสภาพส่วนรวม การยื่นหยัดหางการเมืองในประเด็นต่างๆ หรือการแสดงพลังในการผลักดันทิศทางการเมือง แรงบันดาลใจของพลเมืองกับการมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะพลเมืองจะเกิดจาก ความต้องการ 3 ประการ คือ

- 1) ความต้องการควบคุมความไม่แน่นอนในอนาคต
- 2) ความต้องการแก้ปัญหาหรือทำให้ดีขึ้นของชีวิตสาธารณะของตนซึ่งรัฐหรือการเมืองในแบบที่คุ้นเคยแก้ไขไม่ได้หรือไม่เคยแก้ไข
- 3) ความต้องการเยียวยาความสัมพันธ์ที่อ่อนแอของชุมชนและความเสื่อมถอยทางการเมืองด้วยการสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง

พลเมืองในการเมืองภาคพลเมืองจะครอบคลุมทั้ง 2 ระดับของการเป็นพลเมืองด้วยสำนึกพื้นฐานของการเป็นพลเมืองในการเมืองภาคพลเมืองเป็นดังนี้

- 1) การมีเสรีภาพในการปกครองตนเอง ตระหนักในอำนาจอธิปไตยของตนเอง
- 2) ความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง ตระหนักได้ว่าการทำหน้าที่ของตนเองอย่างตื่นตัว รู้เท่าทันและใช้ปัญญาและมีส่วนร่วมคือการกำหนดชีวิตสาธารณะของตนเอง (self-determination) พลเมืองต้องทำงานร่วมกับรัฐและการเมืองระบบตัวแทนเป็นหุ้นส่วนที่สนับสนุนและเกื้อกูลกัน ไม่ล้มล้างหรืออยู่คนละฝ่าย เพราะพลเมืองต้องอาศัยการทำงานเชิงโครงสร้างโดยภาครัฐ เพื่อประโยชน์ต่อบ้านเมืองและสังคม

ดังนั้น การทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคม จึงเป็นของคู่กัน การเป็นพลเมืองไม่มีความหมายเพียงพลเมืองแห่งประเทศใด แต่ในระบอบประชาธิปไตยเสรี

(Liberal democracy) ที่เปิดกว้างในความเท่าเทียมและสิทธิเสรีภาพระดับโลก พลเมืองจึงต้องตระหนักถึงในระดับสากลร่วมด้วย การเมืองภาคพลเมืองในที่นี้ จึงเป็นการรวมตัวของพลเมืองที่เป็นเจ้าของอำนาจ การปกครองตนเอง (self-government) มีความเชื่อมั่นในการกำหนดอนาคตประเทศชาติ (self determination) มีอำนาจในการถ่วงดุลการใช้อำนาจของตัวแทน ที่ได้รับการเลือกเข้าไปโดยชอบธรรม

นิติ เอียวศรีวงศ์ ให้ความหมายการเมืองภาคประชาชนคือ “การมีส่วนร่วมโดยตรงของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ ของรัฐ องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น หรือแม้แต่องค์กรเอกชนขนาดใหญ่” ทั้งนี้ ความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนสามารถที่จะแสดงออกได้อย่างเปิดเผย และถูกนำไปเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจ แม้แต่การจัดการทางการเมืองเรื่องตำแหน่ง เช่น การจัดตั้งหรือล้มรัฐบาล ประชาชนก็สามารถมีบทบาทในการเมืองภาคประชาชนได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ในการเมืองภาคประชาชนคนเดินเกมทางการเมือง คือ “ประชาชน” ไม่ใช่ชนักการเมืองเพียงฝ่ายเดียว โดย “การกดดันกลไกรัฐให้ดำเนินการตามที่คนต้องการคือหัวใจของการเมืองภาคประชาชน” (นิติ เอียวศรีวงศ์ อ้างถึงในอุเชนทร์ เชียงเสน, 2561, น. 34 - 35)

นอกจากนี้ นิติ เอียวศรีวงศ์ ยังได้กำหนดเงื่อนไขความจำเป็นของการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่จะเป็น “การเมืองภาคประชาชน” ไว้ 3 ประการ ดังนี้

1) การเคลื่อนไหวทางการเมืองของ “ภาคประชาชน” ต้องจัดองค์กรให้เป็นแนวราบ โดยมีสมาชิกคนจนเป็นตัวแบบ นอกจากแต่ละคน แต่ละองค์กรจะเข้ามาร่วมกันเคลื่อนไหวโดยสมัครใจแล้วยังดำรงรักษาอัตลักษณ์ ผลประโยชน์ เป้าหมายของตนไว้ด้านการนำไม่มี “แกนนำ” ที่เป็นกลุ่มก้อนจำนวนน้อยทำหน้าที่ตัดสินใจว่าจะเคลื่อนไหวต่อไปอย่างไร แต่ “แกนนำ” คือ ตัวแทนของกลุ่มองค์กรที่เคลื่อนไหว ร่วมกันคิดและตัดสินใจในการเคลื่อนไหว และทุนในการเคลื่อนไหวต้องระดมกันเอง

2) การเคลื่อนไหวในลักษณะ “การเมืองภาคประชาชน” มีลักษณะล้นไหลอย่างอิสระ กลุ่มองค์กรหรือบุคคลจะเข้าร่วมหรือออกจากการเคลื่อนไหวได้อย่างอิสระ ไม่มีฐานะแตกต่างระหว่างผู้เข้าร่วมแต่แรกหรือร่วมภายหลัง แม้แต่เป้าหมายที่ตั้งไว้ก็สามารถลดหย่อนได้ในการเจรจา

3) การคือแพ่ง หรือ “อารยะขัดขืน” เป็นอาวุธสำคัญของ “การเมืองภาคประชาชน” เนื่องจากผู้เข้าร่วมไร้อำนาจการเงิน ไร้ชื่อของตนเอง ไร้ความเข้าใจของสาธารณชน จึงบังคับหรือกำหนดให้ต้องใช้ยุทธวิธีดังกล่าวในการเคลื่อนไหว

โดยเห็นว่า ยังมีการกระทำอื่นเพื่อเป้าหมายอีกสองประการ ได้แก่ 1) การช่วงชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรม แสดงความเป็น “คน” ของตนให้ปรากฏในสำนึกของทั้งนักการเมืองและคนชั้นกลาง และ 2) การแสวงหาการยอมรับนับถือ ซึ่งเป็นคุณเจสำคัญในการชิงเอาการรับฟังมาอยู่กับตน (นิธิ เอียวศรีวงศ์ อ้างถึงในอุเชนทร์ เชียงเสน, 2561, น. 36 - 37)

อรรถจักร สัตยานุรักษ์ อธิบายการเกิด “การเมืองภาคประชาชน” ผ่านความเปลี่ยนแปลงความคิดหรือจินตนาการ เรื่องพื้นที่ทางการเมืองของประชาชนว่า หลังเหตุการณ์ตุลาคม 2516 เมื่อมีการยอมรับ เปิดพื้นที่ทางการเมืองให้ “ภาคเอกชน” ซึ่งเป็นภาคธุรกิจ หรือกลุ่มบุคคลในภาคการผลิตสมัยใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย แต่กลับไม่มีช่องทางการมีส่วนร่วมให้ประชาชนจำนวนมากที่ประสบปัญหาจากการขยายตัวของรัฐและภาคธุรกิจ ขณะเดียวกันประชาชนก็รับรู้ว่าจะระบบการเมืองตัวแทนแบบเบ็ดเสร็จในระบบประชาธิปไตยแบบเลือกตั้งไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวที่ถือว่าการวางรากฐานจินตนาการใหม่ เรียกว่า “การเมืองภาคประชาชน” (อรรถจักร สัตยานุรักษ์ อ้างถึงในอุเชนทร์ เชียงเสน, 2561, น. 38 - 39)

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในนาม “การเมืองภาคประชาชน” มีอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

- 1) ความอึดอัดของประชาชนทุกกลุ่มที่พื้นที่ทางการเมืองตามจินตนาการของรัฐถูกจำกัดวงให้มีอยู่เฉพาะของภาครัฐและเอกชน
- 2) การปฏิเสธการเมืองแบบเลือกตั้งตัวแทนไปทำหน้าที่แบบเบ็ดเสร็จ
- 3) การเคลื่อนไหวที่ประกอบด้วยคนหลากหลายในกลุ่มประเด็นปัญหาที่เป็นยุติธรรม

นอกจากนี้ อรรถจักร ยังชี้ให้เห็นว่า “การเมืองภาคประชาชน” ถูกช่วงชิงการนิยาม แปรเปลี่ยนความหมาย และกลายเป็นเวทีการต่อสู้เพื่อนิยามและสร้างปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะนักการเมืองในระบบเลือกตั้งที่เกรงว่าตนจะสูญเสียอำนาจจำนวนหนึ่งให้แก่การเคลื่อนไหวของประชาชน หากจินตนาการนี้ สามารถเคลื่อนไปสู่ความเป็นสถาบันได้ และพยายามเปลี่ยนแปลงความหมายของการเมืองภาคประชาชนให้มีนัยเพียงแต่การรวมกลุ่มเพื่อจะเป็นเครื่องมือของรัฐในการกีดกันและจำกัดวงการมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับกำหนดนโยบายสาธารณะ

3.2 ลักษณะของการเมืองภาคประชาชน

จุมพล หนิมพานิช ได้กล่าวถึง การเมืองภาคประชาชนว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้

1) เป็นการเมืองแนวใหม่ โดยมีการย้ายศูนย์กลางไปที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รูปแบบใหม่ซึ่งการเคลื่อนไหวนี้ ภาคประชาชนจะเป็นผู้แสดงออกซึ่งความต้องการที่จะกำหนด ประเด็นต่างๆ ในสังคม โดยพื้นที่ของการเคลื่อนไหวจะอยู่นอกการเมืองของรัฐ (นอกรัฐสภา นอก ทำเนียบรัฐบาล นอกศาล นอกองค์กรอิสระกลาง รวมทั้งนอกกฎหมายที่ไม่ชอบธรรม) ในลักษณะ ประชาชนล้อมรัฐ

2) เป็นการเมืองที่มุ่งตอบสนองผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ โดยมีองค์ประกอบสำคัญสามส่วน คือ กลุ่มนักวิชาการเพื่อสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) และองค์กรประชาชน

3) เป็นการสร้างกลุ่ม หรือกระบวนการทางสังคมให้เป็นขั้วอำนาจที่สามขึ้นมา แทนที่พรรคการเมือง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดดุลยภาพระหว่าง รัฐ กับ สังคม มากกว่าที่เป็นอยู่

4) เป็นการต่อสู้ระหว่างคู่ขัดแย้งใหม่คือ ภาคสังคม กับรัฐ โดยปฏิเสธการต่อสู้ทางชนชั้น (การยุติการช่วงชิงทางอุดมการณ์ระหว่างชนชั้นกรรมาชีพกับนายทุนในระดับทุนนิยม) ซึ่งมุ่งหวังว่า ภาคสังคมที่อยู่นอกรัฐสามารถทำให้รัฐ ตอบสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ได้ (โดยการเมืองภาคประชาชน ไม่ใช่การปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ)

5) เป็นรูปแบบการต่อสู้ที่แปรเปลี่ยนมาจากพลังการต่อสู้ขนาดใหญ่ (พลังปฏิวัติในอดีต) มาเป็นขบวนการแบบใหม่ ที่มีการกระจายตัวแบบหลากหลายเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หรือวิกฤตมากมายที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จะเป็นพลังการต่อสู้ในเชิงปฏิรูป อนุรักษ์ และสังคมสงเคราะห์ โดยมุ่งแก้วิกฤตทางสังคมเป็นสำคัญ ซึ่งเรียกการเคลื่อนไหวแนวใหม่นี้ว่า “การเคลื่อนไหวในปัญหาสังคม”

6) การเมืองภาคประชาชน ไม่ใช่สิ่งที่จะมาหักล้างการเมืองของนักการเมืองและในทางกลับกัน การเมืองแบบเลือกตั้งก็ไม่ใช่สิ่งที่จะมาทดแทนการเมืองภาคประชาชนได้เช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากทั้งสองส่วน ล้วนเป็นองค์ประกอบถาวรของระบบใหญ่ที่เราเรียกว่า “ระบอบประชาธิปไตยการเมืองภาคประชาชน” บทบาทที่สำคัญที่สุดคือ การรวบรวมปัญหาความทุกข์ร้อนต่างๆ ในส่วนของสังคมเสนอต่อผู้รับผิดชอบรัฐบาล ตลอดจนผลักดันให้มีการปรับปรุง ประเทศในระดับโครงสร้างและนโยบายต่างๆ รวมทั้งกระบวนการใช้อำนาจของรัฐบาลให้ตั้งอยู่ในทำนองคลองธรรม

7) เป็นการเมืองที่จะต้องเลิกพึ่งพาประชาธิปไตยด้วยตัวแทน แต่เป็นการเมืองแนวใหม่ที่เคลื่อนไหวไปสู่ตัวเราเป็นตัวแทนให้กับตัวเรา (ไม่ใช่คนอื่นมาแทนเรา) ซึ่งเรียกว่าประชาธิปไตยถึงโดยตรงเป็นการผสมผสานประชาธิปไตยแบบตัวแทน กับประชาธิปไตยทางตรงมาอยู่ในระบบเดียวกัน

8) เป็นการใช้สิทธิเสรีภาพของพลเมือง (เน้นการใช้สิทธิ) ทำการเมืองให้เป็นเรื่องของพลเมือง โดยรัฐธรรมนูญจะต้องมีหลักสำคัญสองประการ คือ การรับรองสิทธิเสรีภาพ การกำหนดหน้าที่ของพลเมือง และการก่อตั้งองค์กร กลไก และกระบวนการที่ใช้ในการควบคุม ตรวจสอบ ตัดสินใจในการกระทำขององค์กรทางการเมืองและข้าราชการประจำ เพื่อให้การใช้อำนาจนั้น เป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย มีความเป็นธรรมและตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง (จุมพล หนิมพานิช, 2550, น. 29 - 30)

ณรงค์ บุญสวยขวัญ ได้ทำการสังเคราะห์ลักษณะของการเมืองภาคประชาสังคม หรือการเมืองภาคพลเมือง โดยมีลักษณะ ดังนี้

1) เพิ่มตัวละครทางการเมือง (Political Actors) โดยตัวละครใหม่นี้ คือ ประชาชน เข้าไปในกระบวนการทางการเมืองในระดับต่างๆ ได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

2) เปลี่ยนบทบาทของการตัดสินใจในการมีส่วนร่วมทางการเมือง (decision making in political participation) จากเดิมที่เป็นบทบาทของตัวแทนหรือสมาชิกรัฐสภามาเป็น ประชาชน หรือกลุ่มทางสังคมมากขึ้น หรือเป็นการคลี่คลายของการเมืองในระบบตัวแทนของประชาชน

3) ภายใต้กระบวนการเมืองใหม่นี้ บทบาทของประชาชนหรือประชาสังคม มีมากขึ้น แต่ก็ยังมีสถาบันทางการเมือง (Political Institution) ที่มีบทบาทในกระบวนการทางการเมืองด้วย เช่นเดียวกัน ลักษณะเช่นนี้คือ ให้ความสำคัญกับสถาบันทางการเมืองที่เคยสถาปนาความเป็นตัวแทน ซึ่งมีบทบาทมาตลอด แต่ก็ให้ความสำคัญกับกระบวนการทางสังคมในการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองและอำนาจรัฐด้วย

4) ทิศทางการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง มี 4 รูปแบบ คือ

(1) การเคลื่อนไหวร้องทุกข์หรือเรียกร้อง ให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้รับการเหลียวแล

(2) การเคลื่อนไหวเพื่อมุ่งตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจรัฐ

(3) การประท้วงอำนาจรัฐและเรียกร้องไม่ให้มีการถ่ายโอนอำนาจรัฐที่เคยมีเป็นของประชาชน

(4) ร่วมมือเชิงวิพากษ์ (critical cooperation) กับรัฐและผูกพันในทางสร้างสรรค์ (constructive engagement) เพื่อเบียดแย่งพื้นที่ในกระบวนการใช้อำนาจของประชาสังคม (ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2552 อ้างถึงในเสกสรร ประเสริฐกุล, 2548, น. 174)

3.3 ความสำคัญของการเมืองภาคประชาชน

ธีรยุทธ บุญมี อธิบายความสำคัญของการเมืองภาคประชาชน เหตุใดจึงทวีความสำคัญขึ้น ซึ่งสรุปจากเหตุผลดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง นักคิดเสรีนิยมใหม่เคยมีคำอธิบายว่าการเชื่อมโยงทางการเงิน วัฒนธรรมการติดต่อข่าวสารทำให้เกิดความเป็น โลกเดียว หรือ โลกาภิวัตน์ แต่ในช่วงหลังเริ่มตระหนักกันว่าไม่มีทางเกิดโลกเดียวหรือวัฒนธรรมร่วมกันแบบตะวันตกครอบงำได้ โลกจึงเป็น โลกาภิวัตน์หลายกระแส และท้องถิ่นนิยมหลายกระแสละเล้ากัน ขณะที่รัฐบาลของประเทศหรือ แม้แต่องค์กรระหว่างประเทศไม่สามารถจัดการกับความซับซ้อนหลากหลายได้ดีพอ จึงได้เกิด องค์กรนิรโทษกรรมสากล องค์กรการช่วยเหลือแพทย์และอาหารข้ามพรมแดน กรีนพีซ การต่อต้าน วัฒนธรรมอเมริกันภิวัตน์เป็นเครือข่ายทั่วโลก และในอนาคตจะเกิดองค์กรสนับสนุนวัฒนธรรม ศิลปะพื้นถิ่นขึ้นอีกมาก ปัจจุบัน องค์กร NGO ระหว่างประเทศ หรือ INGO ก็ถือเป็นกระแสใหญ่ที่มีบทบาทมากขึ้น ภายในแต่ละประเทศเกิดกลุ่มความเชื่อ กลุ่มความคิด กลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลายซับซ้อน ต่างฝ่ายต่างแสวงหาประโยชน์และความชอบธรรมให้กับตน จนการเมืองแบบ ตัวแทน และระบบราชการ ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทั้งหมดต้องอาศัยการเมืองภาคประชาชน ขับเคลื่อนให้ความขัดแย้งแตกต่างดังกล่าวลงตัวได้

ประการที่สอง ยุคใหม่สุดนี้เกิดสิ่งที่เรียกว่า กระบวนการถอดลอย (disembeddedness) คือ โลกถอดจากความเชื่อเดิมและลอยจากกรอบอำนาจและปฏิบัติเดิมๆ เช่น ความเป็นรัฐเริ่มถอดออกจากความชาติ ถอดออกจากอำนาจในการควบคุมอธิปไตยเหนือพรมแดน ในบางเรื่อง เช่น รัฐในยุโรปเริ่มถอดออกจากความเป็นชาติคนและลอยอำนาจในการควบคุมสกุลเงินตราเดิม อำนาจในการตั้งภาษีการตรากฎหมายบางด้าน เช่น สิทธิมนุษยชน สภาพแวดล้อม จาก อาณาเขตอธิปไตยเดิมของตนให้แก่สหภาพยุโรป (EU) ในส่วนของไทย รัฐบาลไทยที่กำลัง ถอดออกจากความรัฐของชาติไทยให้เป็นรัฐร่วมของความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรมไทยขององค์กรของรัฐ เช่น สถาบันการศึกษาแพทย์และสาธารณสุขที่กำลังตกอยู่ใน กระบวนการนี้เมื่อรัฐ องค์กร สถาบันของรัฐถูกถอดลอย สิ่งที่มาแทนมี 2 ส่วน คือ ตลาดหรือ ภาคเอกชน กับภาคประชาชนตลาด ต้องการให้ธุรกิจเอกชนจัดการทุกๆ ด้าน ตั้งแต่การศึกษา แพทย์ พลังงาน สื่อสาร ส่วนภาคประชาชนต้องการให้ภาคสังคม ชุมชนเป็นผู้จัดการกิจการผู้ที่ต้องการให้ ภาคสังคม ชุมชน ซึ่งควรจะเข้าใจวัฒนธรรมของประเทศไทยเอื้ออาทรต่อไทยได้ดี ก็ควร สนับสนุนการเมืองภาคประชาชน สังคม วัฒนธรรมมีความเข้มแข็ง เป็นที่น่าเสียดายที่องค์กรอิสระ ตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งเริ่มต้นด้วยเจตนารมณ์ ที่ดียิ่งถูกทำให้เป็นสามัญไปเกือบทุกองค์กร ซึ่ง

ขัดแย้ง คือด้าน แข่งชิงอำนาจทั้งจากภายใน ตัวเองและการแทรกแซงของภาคการเมือง ตั้งแต่ตัว วุฒิสภาไปจนถึงกรรมการชุดต่างๆ อาทิ การสรรหา กสช.

ประการที่สาม การเมืองในโลกจะขยายจากการเมืองอำนาจไปสู่การเมือง วัฒนธรรม และสังคมมากขึ้น การเมืองแบบผู้แทน เป็นการเมืองแนวเดิม หรือ การเมืองแบบเก่า ที่ มุ่งเข้าสู่อำนาจซึ่งจะมีแรงกดดัน 2 ทาง ทางแรกเป็นกระแสหลักคือ เอื้อผลประโยชน์แก่ตลาดหรือ ภาคเอกชน โดยผ่านข้ออ้างการเสริมความเติบโตทางเศรษฐกิจ อีกทางคือแรงกดดันให้เกิดความ ยุติธรรมทางสังคมมากขึ้น ในอนาคตซึ่งอาจจะยังห่างไกลแต่ก็สืบใกล้เข้ามาเรื่อยๆ ประชาชนจะ เพิกเฉยละทิ้งการเมืองแบบเดิม หรือการเมืองเก่าแบบผู้แทน และหันมาสนใจ สิ่งที่เรียกว่า “การเมืองทางวัฒนธรรม” และ “การเมืองทางสังคม” มากขึ้น ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากว่าตลาด มีความสามารถที่จะสนองความต้องการด้านแฟชั่น สุขภาพ บันเทิง วัฒนธรรมแก่คนได้กว้างขวาง และท่ามกลางกระบวนการโลกาภิวัตน์ รัฐเองก็ถูกมัดมือมัดเท้าจากทุนการเงินโลก เพียงสามารถ ดำเนินนโยบายกว้างๆ ไม่สามารถสร้างระบบสวัสดิการหรือความสุขทางวัตถุแก่ประชาชนได้มาก คนจึงหันมาให้ความสำคัญกับการแสวงหาความหมาย ความต้องการของตัวเอง โดยผูกพันกับกลุ่ม สัญลักษณ์ หลายๆ กลุ่ม เพื่อสร้างตัวตน เพื่อการมีกลุ่มสังคม เพื่อการแข่งขันสถานะในสังคมหรือ เศรษฐกิจ กลุ่มสัญลักษณ์นี้อาจเป็นชุมชนที่ใกล้ชิดกันหรือเป็นชุมชนที่ห่างไกลกัน เป็นเครือข่าย หลวมๆ วิถีชีวิตของคนไทยปัจจุบันก็ถูกผูกติดใช้เวลากับกลุ่มสัญลักษณ์ดังกล่าวหลากหลาย เช่น เป็นสมาชิกชมรมมวยจีน ชมรมแอโรบิกแดนซ์ ชมรมดนตรี เป็นแฟนคลับฟุตบอลแมนยูไนเต็ด เป็นสมาชิกฟิสิกส์ท่อนถิ่น สนับสนุนการอนุรักษ์ป่าทุ่งใหญ่ ต่อสู้เพื่อสิทธิย่อยๆ ทางสังคม ชุมชน วิถีชีวิต ฯลฯ (ธีรยุทธ บุญมี, 2547 อ้างใน ยุทธการ หัวหาญ, 2552, น. 69-71)

ขณะที่บทบาทฐานะของการเมืองภาคประชาชนเป็นสิ่งที่ควรนำมาพิจารณาเพราะ คุณลักษณะการเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนสามารถช่วยชดเชยข้อเสียเปรียบของ ประเทศไทยในยุคโลกาภิวัตน์ และช่วยให้มีทางออกจากปัญหาของบ้านเมืองในสภาวะความ ไม่เพียงพอ และลดฐานะความสำคัญลงของระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนในปัจจุบัน

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ได้กล่าวถึงบทบาทฐานะของการเมืองภาคประชาชนไว้ ดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง การเมืองภาคประชาชนเป็นกระบวนการของประชาธิปไตย ทางตรง (Direct Democracy) หรือ ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) ซึ่งจะ ช่วยจัดการปัญหาที่ ระบอบประชาธิปไตยแบบผู้แทน (Representative Democracy) ก่อขึ้นหรือ รับผิดชอบได้ไม่ทั่วถึง ในการนี้จะเท่ากับการ โอนอำนาจอธิปไตยที่ตกค้างอยู่กับรัฐบาลมาสู่ ประชาชนมากขึ้นและเป็นการถ่วงดุลกลไกตลาดที่รับมอบอธิปไตยจากรัฐบาลไทยไปแล้วบางส่วน

ตลอดจนช่วยขยายระบอบประชาธิปไตยออกไปจากระบบชนชั้นนำให้เป็นระบอบที่ประชาชนมีอำนาจจริงมากขึ้น

ประการที่สอง การเมืองภาคประชาชนโดยธรรมชาติแล้วเป็นขบวนการ พหุลักษณะ (Pluralistic Movement) ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มประชาชนที่มีอัตลักษณ์ หรือ เอกลักษณ์ (Ident it) วิถีชีวิตและผลประโยชน์ที่แตกต่างหลากหลาย จึงไม่อาจยอมรับข้ออ้างความชอบธรรมที่เลื่อนลอย โดยเฉพาะในนามของชาติที่เป็นนามธรรมได้

ด้วยเหตุนี้การเมืองภาคประชาชนจึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการนิยามผลประโยชน์แห่งชาติขึ้นมาใหม่ในลักษณะการบวกรวมผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมและไม่ทอดทิ้งผู้ใด สภาพดังกล่าวจะทำให้เกิดกระบวนการสร้างฉันทานุมัติ (Consensus) แบบใหม่ที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องหรือผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งจะกลายเป็นรากฐานความชอบธรรมใหม่ในกระบวนการใช้อำนาจของรัฐและรัฐบาล

ประการที่สาม การเมืองภาคประชาชนจึงเป็นกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือก (Alternative Development) ซึ่งไม่สามารถขึ้นต่อกลไกตลาดเสรีตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) โดยปราศจากเงื่อนไขและไม่สามารถเดินตามแนวทางบริโภคนิยมของระบบทุนโลกาภิวัตน์อย่างไร้ขอบเขต (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2547 อ้างใน ยุทธการ หัวหาญ, 2552, น. 68-69)

3.4 ทิศทางการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชน

การเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนในรูปแบบต่างๆ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขาดความเชื่อมั่นในระบบตัวแทน หรือการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน สืบเนื่องจากรัฐขาดความสามารถในการแก้ไขปัญหาของประชาชนในชาติ ส่วนหนึ่งมีผลมาจากความสลับซับซ้อนของปัญหาที่สถาบันหลักทางการเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่สามารถแก้ปัญหาได้ อีกทั้งยังมีปัญหาการขาดคุณธรรมจริยธรรมของนักการเมืองยังตอกย้ำความเชื่อของประชาชนต่อระบบ “การเมืองแบบเดิม” ส่งผลให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาต่อรัฐและกลไกในการแก้ปัญหาของรัฐ เนื่องจาก ระบบการเมืองแบบเดิมได้กำหนดกรอบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนไว้อย่างมีข้อจำกัด คับแคบ และยากจะเข้าถึง

เมื่อปัญหาของประชาชนขยายใหญ่และสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ขณะที่แนวทางการแก้ไขปัญหาของ “การเมืองแบบเดิม” “ไม่มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับปัญหาของประชาชนในชาติ” จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ประชาชนแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองสิ่งหนึ่งที่พวกเขาทำได้ คือ การแสดงพลังของตนเองโดยการเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การเมืองภาคประชาชน”

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ได้กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดขึ้นของการเมืองภาคประชาชนไว้ว่าสาเหตุที่ทำให้ประชาชนหลายหมู่เหล่าออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิประโยชน์ของตน ล้วนสืบเนื่องมาจากการเข้าไม่ถึง (inaccessibility) กระบวนการใช้อำนาจของรัฐ ซึ่งมุ่งสนองตอบการขยายตัวของทุน โดยไม่สนใจผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มชนที่เสียเปรียบเท่าที่ควร ความไม่พอเพียง (inadequacy) ของระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548, น. 97)

ยุติธรรม ศิริอุเทน ศึกษาเรื่อง"การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวนาอีสาน กรณีศึกษา มูลนิธิเกษตรกรไทย" ผลการศึกษาพบว่า เงื่อนไขบริบทที่เป็นสาเหตุทางสังคมของชาวนาอีสานที่เป็นสมาชิกมูลนิธิเกษตรกรไทย มีอยู่ 3 ปัจจัยหลักคือ

1) เงื่อนไขด้านภาวะวิสัย (Objective Condition) คือ ความเดือดร้อนของชาวนา อันเนื่องมาจากปัญหาโครงสร้างเศรษฐกิจ ปัญหาหนี้สินนายทุนนอกระบบ ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ภาคการเกษตรและความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ เช่น ความแห้งแล้ง อุทกภัย

2) เงื่อนไขด้านอัตวิสัย (Subjective Condition) ได้แก่ ความตระหนักของผู้นำและสมาชิกของมูลนิธิเกษตรกรไทยในความยากลำบากที่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากสาเหตุด้านภาวะวิสัย ซึ่งความตระหนักนี้ได้แก่ การนำสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นมาปรึกษาหารือกัน ในชุมชนเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันนำมาสู่การเรียนรู้การสร้างขบวนการทางสังคมขึ้น

3) เงื่อนไขเสริมที่เอื้ออำนวย (Facilitating Condition) ได้แก่ความสามารถในการรวมมวลชนของผู้นำและแกนนำสมาชิกเกษตรกรไทย ซึ่งเป็นชนชั้นชาวนาไปสู่การจัดตั้งองค์กรชาวนาขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวทางสังคม และแรงสนับสนุนจากพันธมิตร นอกจากนี้ยังเกิดจากความอ่อนแอของรัฐบาลส่วนกลางที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยครั้ง ทำให้เกิดช่องว่างอำนาจทางการเมือง มีผลต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมชาวนา (ยุติธรรม ศิริอุเทน, 2544 อ้างในรุ่งทิwa นักเพชร, 2556, น. 23-24)

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล กล่าวว่า “ ลำพังประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่เรารับมาจากตำราตะวันตกนั้นอาจไม่เพียงพอในการแก้ไขปัญหาของประเทศ กระทั่งอาจเป็นสาเหตุแห่งปัญหาเสียหาย วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจร้ายแรงขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.2540 ซึ่งนับเป็นเหตุการณ์อีกครั้งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าบรรดานักการเมืองและพรรคการเมืองในประเทศไทยยังไม่มีคุณสมบัติและคุณธรรมพอที่จะนำพาประเทศชาติไปสู่ความผาสุกและเจริญรุ่งเรืองได้ ” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548, น. 8) ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ ชีรยุทธ บุญมี ที่ว่า “ นักการเมืองที่มุ่งหวังจัดลดทอนบทบาทการเมืองภาคประชาชนควรตระหนักว่า การเมืองรัฐสภา หรือการเมืองแบบผู้แทน กำลังลด

บทบาทลงและตัวมันเองไม่พอเพียงที่จะตอบปัญหาทุกเรื่องแก่ผู้คนได้" (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548, น. 8 อ้างถึงใน ยุทธการ หัวหอก, 2552, น. 62)

อรรถจักร สัตยานุรักษ์ ให้ความเห็นไว้ว่า คำว่า “การเมืองภาคประชาชน” เป็นคำค่อนข้างใหม่ แต่ก็ถูกใช้กันมากขึ้น การปรากฏและการใช้คำว่า “การเมืองภาคประชาชน” อย่างแพร่หลายมากขึ้นนี้ ไม่ใช่เป็นเพียงปรากฏการณ์ทางภาษาศรรรมดาๆ เท่านั้น หากแต่มีความสัมพันธ์และนำมาซึ่งปฏิบัติการทางสังคมการเมืองรูปแบบใหม่ที่เปลี่ยนการเมืองไทยไปจากเดิมอย่างลึกซึ้ง (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2549 อ้างถึงใน ยุทธการ หัวหอก, 2552, น. 63)

ดังนั้น การทำความเข้าใจและให้ความสำคัญต่อบทบาทของประชาชนผู้ซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย โดยการขยายประชาธิปไตยออกนอกเวทีการแข่งขันของนักการเมือง ส่งผลให้มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยทางตรงมากขึ้น ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน จึงจะทำให้หลุดพ้นจากกรอบแนวคิดของ “การเมืองแบบเดิม” ที่ให้ความสำคัญต่อตัวนักการเมืองและพรรคการเมือง มาสู่แนวคิดของ “การเมืองแบบใหม่” ที่ให้ความสำคัญต่อการเคลื่อนไหวแสดงบทบาทของประชาชนและสังคมที่มีความหลากหลาย แตกต่างในการร่วมกันพัฒนาและแก้ปัญหาของประเทศชาติ แสดงถึงการถูกห่อหุ้มไปด้วยพลังของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน พลังทางสังคมโดยตรง และเป็นเครื่องยืนยันได้ถึงความต่อเนื่องในอำนาจอธิปไตยของประชาชนอย่างแท้จริง

4. แนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movement)

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movement) เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 – 1980 เป็นเรื่องของการเคลื่อนไหวบนพื้นที่สาธารณะ ด้วยขบวนการของประชาชน นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง กฎกติกา อุดมการณ์ทางสังคม เพื่ออธิบายกรณีการเคลื่อนไหวประเด็นทางสังคมในสังคมยุโรปที่เกิดขึ้น เช่น การต่อต้านลัทธิทุนนิยม การคัดค้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขบวนการสันติภาพ ขบวนการเคลื่อนไหวแบบทางเลือก ขบวนการเกี่ยวกับคนส่วนน้อย เช่น คนสูงอายุ กลุ่มรักร่วมเพศ คนไร้ความสามารถ เป็นต้น โดยเป้าหมายการต่อสู้มิใช่การช่วงชิงอำนาจรัฐหรือเข้าไปต่อสู้ในสังคมการเมือง แต่เป็นการช่วงชิงพื้นที่การเมืองสาธารณะ เพื่อเปลี่ยนแปลง กำหนดความคิดสังคมและวัฒนธรรมนำไปสู่การแปรสัมพันธ์ภาพทางอำนาจ ระหว่าง ภาครัฐ ทุน และภาคประชาชน โดยที่ขบวนการเหล่านี้ไม่ได้มีผู้เข้าร่วมแต่เฉพาะจากชนชั้นกลางแต่มาจากหลายอาชีพ หลายชนชั้น แม้ว่าอาจจะเป็นชนชั้นกลางเป็นส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่ถักทอเขาเข้าด้วยกันเป็นกลุ่มก้อนไม่ใช่อาชีพหรือชนชั้น

อีกต่อไป อีกทั้งยังมีความสนใจหรือห่วงใยสิ่งเดียวกัน หรือประเด็นปัญหา (issue) เดียวกัน โดยมี การตีความของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) จากนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนี้

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร อธิบายถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ว่า ไม่ใช่ ในการขบวนการปฏิวัติ แบ่งแยกดินแดน การปลดปล่อยแห่งชาติ การรวมกลุ่มของนักการเมือง พรรคการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์ในแบบที่เคยเป็นมา แต่เป็นการปฏิรูปที่เข้มข้นและ หลากหลายของประชาชนธรรมดา ที่ตระหนักถึงขีดจำกัดของการปฏิวัติว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก ถึงแม้ว่าจะเป็นไปได้ แต่ก็ไม่ใช่รกรากวิธในการพัฒนาประชาธิปไตย จึงหันมาเคลื่อนไหว เรียกร้องในระบบ เป็นขบวนการที่ยังยอมรับในรัฐ - ชาติ ยอมรับในการแบ่งแยกระหว่างรัฐกับ สังคม ขณะเดียวกันก็ตระหนักถึงขีดจำกัดและความสามารถของรัฐ-ชาติในการแก้ไขปัญหา ข้อขัดแย้งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น จึงเสนอทางเลือกด้วยการสร้างประชาสังคมให้แข็งแกร่งขึ้นมา ในรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบต่างๆ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540, น. 63)

นอกจากนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ ยังมีการพัฒนารูปแบบต่างๆ ของ ประชาธิปไตยด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเป็นลักษณะการเคลื่อนไหวของพลเมือง โดย ชุมชนยุคใหม่ มีการปรับรูปแบบการชุมนุมจากการพบปะเห็นหน้ากัน กลายเป็นชุมชนที่ชุมนุมผ่าน สื่อใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจากกลุ่มเล็ก กลายเป็น กลุ่มที่มีเครือข่ายใหญ่ขึ้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540, น. 88)

ไลแอน ได้ให้ความหมายของกระบวนการทางสังคมคือกระบวนการที่ก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต บรรทัดฐานของสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายการปฏิรูปทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สภาพแวดล้อม และสิทธิส่วนบุคคล ที่ไม่อาจเป็นไปได้ในขณะนี้ภายใต้การบริหาร บ้านเมืองตามทัศนคติ และบรรทัดฐานแบบดั้งเดิม (วิเชียร นุราณรักษ์, 2548, น. 24 อ้างถึงใน วรณิศา จันทรหอม, 2560, น. 10)

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ ให้คำจำกัดความของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ การกระทำการรวมหมู่ ที่มีจุดมุ่งหมาย หรือมีผลเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทางสร้างสรรค์ โดยใน ระยะเริ่มแรกผู้ร่วมขบวนการอาจจะมี หรือไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็ได้ แต่เมื่อขบวนการมีความแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น มีความขยายตัวออกไป หรือมีความยั่งยืน ซึ่งอาจจะ นำพาสู่การเปลี่ยนระบบค่านิยม (Values) สถาบัน (Institutions) และความสัมพันธ์ทางอำนาจ ระหว่างกลุ่มสังคมต่างๆ หรือระหว่างรัฐกับประชาชนได้ โดยการเข้าร่วมขบวนการของประชาชน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงตัวผู้เข้าร่วมได้เป็นสำคัญ รวมทั้งเป็นการกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวและ จิตสำนึกทางการเมือง พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ มิติทางการเมือง บทบาทของตนเองใน

สังคมผ่านกิจกรรมต่างๆ ในขบวนการทางสังคม เช่น การเดินขบวน การสร้างเครือข่ายระหว่างกัน เป็นต้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคณะ, 2545, น. 8 อ้างถึงใน วรวรรณ ทาระธรรม, 2554, น. 7-8)

ประกาศ ปันตบแต่ง ได้ให้ความหมายและคุณค่าของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไว้ว่ามีการผันแปรไปตามบริบทของสังคมการเมือง โดยแบ่งทฤษฎีออกเป็น 3 กระแสคือ

หนึ่ง ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior Theory) เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในสถานการณ์สังคมที่ไม่ปกติ ไร้โครงสร้าง ไม่มีแบบแผน ไม่อยู่ภายใต้บรรทัดฐานทางสังคมหรือความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีระเบียบแบบแผน ไร้เหตุผล ไร้ทิศทาง ด้วยลักษณะนี้ขบวนการทางสังคมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่ถูกละเลยในแง่ลบ เพราะมองว่าเป็นการกระทำรวมหมู่แบบไร้เหตุผล

สอง ทฤษฎีระดมทรัพยากร (Resource Mobilition) เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1960 เป็นบริบทการเติบโตขึ้นของขบวนการทางสังคมที่ลุกขึ้นมาท้าทายสภาพทางสังคม ความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอยู่ในมิติของการกระทำรวมหมู่อย่างมีเหตุผล นักทฤษฎีการระดมทรัพยากรได้ให้ความหมายของการเคลื่อนไหวทางสังคมว่าเป็น “ชุดความเห็นหรือความเชื่อของกลุ่มคนที่น่าเสนอเพื่อเป็นทางเลือกสำหรับการเปลี่ยนแปลงมิติบางอย่างของโครงสร้างทางสังคมเพื่อให้ได้มาซึ่งการกระจายผลประโยชน์ทางสังคม” โดยขบวนการทางสังคมมีพื้นที่อยู่ตรงชายขอบหรือนอกระบบการเมืองปกติ และมียุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่สำคัญคือ ยุทธวิธีท้าทาย หรือ ขัดขวางระบบการเมืองปกติ (Disruptive) หรือปฏิบัติการซึ่งหน้า (Direct Action)

สาม ทฤษฎีขบวนการทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movement) หมายถึงการกระทำรวมหมู่ที่มีจุดมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลงระดับสังคม ในเชิงโครงสร้าง และความสัมพันธ์ทางสังคมระเบียบใหม่ทางสังคม (New Social Order) การเปลี่ยนแปลงรากของสังคม (Social Reconstruction) ทั้งในมิตินิยมทางวัฒนธรรม และการพัฒนาวิถีชีวิตแบบใหม่ๆ ขึ้นมา เป็นทางเลือกจึงมีการให้ความหมายทางสังคมแบบนี้ว่าเป็นการกระทำรวมหมู่ที่มุ่งปลดปล่อยตัวเองออกจากการครอบงำ (ประกาศ ปันตบแต่ง, 2552, น. 21-29)

ขณะที่ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร ได้ชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีสังคมศาสตร์เท่าที่มีอยู่มีข้อจำกัด กล่าวคือ

ประการแรก ขบวนการเหล่านี้ไม่ตั้งอยู่บนฐานของชนชั้นเดียวอย่างขบวนการทางสังคมในอดีตที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์อธิบาย แต่เป็นการตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมที่วางอยู่บนฐานหลากหลายชนชั้น

ประการที่สอง การเคลื่อนไหวเรียกกร้องจึงไม่ผ่านกลไกทางการเมืองที่ดำรงอยู่ เช่น พรรคการเมือง นักการเมือง หรือหวังพึ่งกลไกรัฐ เพราะความขัดแย้งใหม่ๆ เหล่านี้ สลับซับซ้อนเกินกว่าที่สถาบันทางการเมืองในระบบการเมืองปกติจะจัดการได้

ประการที่สาม ขบวนการเหล่านี้มิได้เรียกร้องเกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มในกรอบของทฤษฎีกลุ่ม

ประการสุดท้าย จุดหมายของขบวนการเหล่านี้มิได้ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐเหมือนอย่างขบวนการ ชนชั้นที่มุ่งสู่ปฏิวัติ แต่ต้องการสร้าง “กติกากฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต” เป็นการช่วงชิงการนำในการ สร้างค่านิยม/ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่ต่อสู้ หรือการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างวาทกรรมชุดใหม่ใน เรื่องนั้นๆ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร, 2554. อ้างในรังรอง ทาบุญเมือง, 2559, น. 12)

ดังนั้น การพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตชาวบ้านโดยที่รัฐและทุนเข้าไปมีบทบาทและใช้อำนาจบังคับ ควบคุม ดังนั้น ขบวนการทางสังคมแบบรากหญ้าจึงเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่มาจากชุมชนท้องถิ่นเกิดขึ้นเอง มีความเห็นพ้องต้องกัน มีจุดแข็ง คือความสะดวก ประหยัด แต่ก็มีจุดอ่อน คือ มีขนาดเล็ก แรงเคลื่อนไหวมีน้อย เมื่อต่อสู้ได้ผลหรือไม่ได้ผลระดับหนึ่งก็มักยุติไป

ขบวนการการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้า จึงไม่ได้มีเป้าหมายในการต่อสู้ขอรัฐ หรือเพื่อโค่นล้มรัฐ แต่เป็นความพยายามที่จะเปิดพื้นที่ทางเลือกของการเมืองนอกเวทีปกติ โดยใช้รูปแบบการต่อสู้โดยการเคลื่อนไหว โดยมีปราชญ์แกนนำเป็นผู้ดำเนินขบวนการ เมื่อปฏิบัติการได้ผลในการทำให้ภาครัฐต้องสนใจท้องถิ่นของตนมากขึ้น หรือถ้าหากรวมเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ก็บีบให้ภาครัฐต้องสนใจในปัญหานั้นๆ เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม แต่การเคลื่อนไหวของระดับรากหญ้า ไม่ใช่เครื่องมือในการทำลายอำนาจรัฐ

การเคลื่อนไหวในลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนิยมใหม่ ไม่ได้สนใจภาครัฐ แต่จะสนใจในเรื่องการปกครองที่เปิดพื้นที่ให้กับเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น ซึ่งเป็นการลดช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชนลง เคารพในสิทธิมนุษยชน ไม่มีการเลือกปฏิบัติบนฐานของเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม เคารพในความเป็นส่วนบุคคล ไม่นิยมความรุนแรง แต่หากจำเป็นต้องใช้ก็ใช้ในฐานที่เป็นยุทธศาสตร์ในการทำ ท้าย ตั้งคำถาม กับการเมืองแบบที่ดำรงอยู่มากกว่าเป้าหมายของขบวนการ

ประกาศ ปันตบแต่ง อธิบายถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนิยมใหม่นี้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคม (civil society) ดังนี้

1) ประชาสังคมแบบชุมชนนิยม หรือแบบเบญจภาคี คือ กลุ่มที่มุ่งสร้างความร่วมมือระหว่างทุกภาคส่วน ลักษณะการทำงานจะเน้นเวทีสมานฉันท์ ดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เวทีการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมทั้งการผลักดันวาระสำคัญทางนโยบายการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

2) ประชาสังคมแบบเสรีนิยม หมายถึง การรวมตัวของผู้คนในลักษณะกลุ่มองค์กร ทำกิจกรรมสาธารณะผ่านการต่อรอง ให้รัฐมีนโยบายสาธารณะเพื่อเอื้อประโยชน์กลุ่มของตน

3) ประชาสังคมแบบขบวนการทางสังคมแบบใหม่ เป็นการปรากฏตัวของความร่วมมือของเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน เช่น สมัชชาคนจน รวมทั้งเครือข่ายองค์กรชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม ลักษณะการทำงานของคนในกลุ่มนี้ คือ การขัดแย้งกับรัฐ ต่อรองกับรัฐ เคลื่อนไหวทางการเมือง

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นการเคลื่อนไหวของฝ่ายประชาชนที่ เสียดเปรียบในสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ มีการดำเนินการเพื่อที่จะสร้างอำนาจ ต่อรองทางการเมืองกับรัฐบาล มีการเรียกร้องให้จัดสรรทรัพยากรหรือแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้น ในความหมายนี้ จึงเป็นการมองขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movements) หรือขบวนการประชาชนร่วมสมัย เป็นความก้าวหน้าของวัฒนธรรมการเมืองภาคประชาชน เป็นการรวมกลุ่มของประชาชนในฐานะผู้กระทำทางการเมือง ซึ่งเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมและการเมืองที่ไปไกลกว่าเรื่องของการเปลี่ยนแปลงอำนาจรัฐ เป็นขบวนการที่มีเป้าหมายในการสร้างบรรยากาศและเงื่อนไขแบบประชาธิปไตย (democratic environment) เพื่อสร้างประชาสังคม (civil society) ที่มีความเข้มแข็ง ประชาชนมีความตื่นตัว การเคลื่อนไหวมีลักษณะต่อต้านรัฐ และต่อต้านระบบราชการ พร้อม ๆ กับการแสดงออกในด้านที่เชื่อมั่นศรัทธาพลังอำนาจของประชาชน และประสงค์จะเปิดพื้นที่การเมืองให้ประชาชนธรรมดา มีบทบาทมากขึ้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554 อ้างในรังรอง ทาบุญเมือง, 2559, น. 12)

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาพลวัตทางการเมืองด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรัศมีกลุ่มน้ำพระปรงในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

เอกพล เสียงดั่ง ได้ทำการศึกษาผลสะท้อนจากการต่อสู้ของขบวนการคนจนและคนด้อยอำนาจในสังคมไทย ตั้งแต่ ปี 2531 - 2549 โดยวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการต่อสู้ของขบวนการคนจนและคนด้อยอำนาจในสังคมไทยช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 - 2545 ก่อให้เกิดผลสะท้อนทางการเมืองและสังคมอย่างไร จากการศึกษาพบว่า การต่อสู้ของขบวนการคนจนและคนด้อยอำนาจในสังคมไทยก่อให้เกิดผลสะท้อนทางการเมืองและสังคม อย่างน้อย 2 ประการ คือ

ประการแรก การเคลื่อนไหวของขบวนการคนจนฯ เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางนโยบายที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของตน โดยตรง แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มพื้นที่ทางการเมืองของคนจน และคนด้อยอำนาจในระบบการเมืองที่เปลี่ยนเป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น

ประการที่สอง การเคลื่อนไหวของขบวนการคนจน ก่อให้เกิดผลสะท้อนซึ่งกันและกันระหว่างขบวนการคนจน ในรูปของการใช้กรอบการกระทำร่วม รูปแบบองค์กรการเคลื่อนไหว

ของขบวนการ และยุทธวิธีการต่อสู้ ที่มีความคล้ายคลึงกันสืบเนื่องมาจากการเคลื่อนไหวร่วมกัน โดยตรงของขบวนการคนจน ในรูปของเครือข่ายความร่วมมือการได้รับอิทธิพลทางอ้อมผ่านทาง ชุมชนของขบวนการคนจน การติดต่อสื่อสารระหว่างนักเคลื่อนไหวของขบวนการคนจน และ โครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่ดำรงอยู่ (เอกพลฉัฐ ฉัฐพัชรนันท์, 2552, น. 220-221)

กึ่งกาญจน์ สำนวนเย็น ได้ทำการศึกษา พลวัตของยุทธวิธีการต่อสู้ของขบวนการ ทาง สังคม : ศึกษากรณีขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิในที่ดิน จังหวัดลำพูน โดยวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา รูปแบบยุทธวิธีเคลื่อนไหวของขบวนการในช่วง พ.ศ.2536 - 2545 และเพื่อศึกษาเงื่อนไขและปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการกำหนดและการพัฒนายุทธวิธีของขบวนการฯ ซึ่งผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า

หนึ่ง ยุทธวิธีสำหรับการเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม มีหลากหลายรูปแบบหลายระดับ ทั้งรูปแบบที่อาศัยช่องทางการเมืองปกติ (conventional tactics) เช่น การวิ่งเต้น การยื่นหนังสือร้องเรียน การทำประชาคม รูปแบบที่ไม่ใช่ช่องทางการเมืองปกติ (unconventional tactics) เป็นช่องทางที่อ้อมรัฐ (bypass the state) แต่อาศัยการเคลื่อนไหว ที่เป็น การกระทำโดยตรง (direct action) อันเป็นการกระทำหรือการเคลื่อนไหวที่มุ่งทำลายหรือขัดขวาง ต่อระบบปกติของสังคมการเมือง (disruptive tactics) เช่น การชุมนุมประท้วง การบุกยึดทรัพย์สิน ราชการ หรือเอกชน การสร้างวาทกรรมชุดใหม่ให้กับการเคลื่อนไหว ฯลฯ

สอง ยุทธวิธีเคลื่อนไหวแต่ละรูปแบบต่างมีหลักของหัวใจ และต้องการเงื่อนไข เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่แตกต่างกัน เช่น ยุทธวิธีที่มีการขัดขวาง ทำลายระบบปกติ กระทำการคือเพ่ง ต่อระเบียบกฎหมาย ต้องการต้นทุนการเข้าร่วมที่เป็นความผูกพัน (commitment) และความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิก (solidarity) อันเป็นต้นทุนที่ต้องอาศัยกระบวนการสร้างการเรียนรู้ ภายในต้องมีพันธมิตรที่หลากหลาย มีโครงสร้างองค์กรที่ยืดหยุ่น เป็นต้น

สาม การเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของ ขบวนการฯ โดยเฉพาะเป้าหมายที่ เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ยุทธวิธีเคลื่อนไหวควรใช้อย่างหลากหลายเพื่อเสริมแรงซึ่งกัน และกัน มีทั้งยุทธวิธีที่เป็นการเคลื่อนไหวในพื้นที่ทางการเมือง ขณะเดียวกันก็ควรมียุทธวิธีที่ใช้เพื่อ ต่อสู้ในสนามวาทกรรม แย่งชิงพื้นที่ และตำแหน่งที่ให้กับเป้าหมายของขบวนการฯ ในสังคม ประชาไปพร้อมๆ กัน

สี่ ยุทธวิธีไม่ได้มีรูปแบบที่ตายตัว แต่ใช้ได้ภายใต้เงื่อนไขบางประการ

ห้า ยุทธวิธีของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม มีลักษณะของการเป็นทั้งศาสตร์ ที่ สามารถเรียนรู้ ถ่ายทอดหลักการสำคัญได้ ขณะเดียวกันก็เป็นศิลปะที่ผันแปร ตามระลอกคลื่นของ การประท้วง (cycle of protest) ที่การผันแปรในแต่ละครั้งจะส่งผลให้เงื่อนไข และปัจจัยต่างๆ ทั้ง

ภายในและภายนอก ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดยุทธวิธีการพัฒนา รวมไปถึงจนถึงความสำเร็จ และล้มเหลวของยุทธวิธีมีอิทธิพลในระดับที่แตกต่างกัน (กึ่งกาญจน์ ตำนวนเย็น, 2549 อ้างถึงใน ยุทธการ หัวหาญ, 2552, น. 104)

ทิมัมพร รอดขันเมือง ได้ทำการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวภาคพลเมืองด้านสิ่งแวดล้อม : บ้านกรูด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า การเรียนรู้ที่จะมาทวงสิทธิที่ได้รับรองตามกฎหมายและการพัฒนาศักยภาพตามกฎหมายของกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ว่าด้วยการพัฒนาศักยภาพในการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชนออกมาเพื่อเป็นบทเรียนในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป และเพื่อแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชนออกมาเพื่อเป็นบทเรียนในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งให้เห็นการพัฒนาศักยภาพของประชาชนที่ก่อให้เกิดภาพของการเมืองภาคประชาชน กล่าวคือ

ประการที่แรก การพัฒนาการรวมกลุ่มกันเพื่อการเรียนรู้ นับจากการตื่นตัวของประชาชน รวมกันเป็นชุมชนเพื่อเรียกร้องการพัฒนาที่เท่าเทียมกัน จนกลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ประการที่สอง การเรียนรู้ของประชาชนนับตั้งแต่การเรียนรู้กระบวนการทางการเมืองและการเรียนรู้กระบวนการทางกฎหมาย จนเรียกว่ามีการพัฒนาแนวความคิดจาก “ประชาชน” จนกลายเป็น “พลเมือง” และเป็นพลเมืองที่มีความเข้มแข็งในที่สุด

ประการสุดท้าย การรวมตัวของขบวนการเคลื่อนไหวภาคพลเมืองนั้น เป็นไปเพื่อการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันส่งผลต่อวิถีของชุมชนและคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นว่าการรวมตัวของขบวนการเคลื่อนไหวนั้น เพื่อการอนุรักษ์ ปกป้องและรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

พื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์เป็นพื้นที่ที่ตั้งทะเลและภูเขา พรั่งพร้อมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมง และอุตสาหกรรมในครัวเรือน การพัฒนาในภาพรวมเป็นอุตสาหกรรมบริการ เช่นการท่องเที่ยว แต่กลับไม่ได้รับการหนุนเสริมจากรัฐ ในขณะที่รัฐพยายามส่งเสริมให้เป็นพื้นที่อุตสาหกรรม จึงทำให้เกิดการต่อสู้เรียกร้องของกลุ่มคน ซึ่งเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดการลุกฮือขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องต่อรัฐ เพราะพวกเขาารู้สึกว่าการพัฒนาของรัฐในด้านอุตสาหกรรม พวกเขาได้รับ

ผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ การต่อสู้ของประชาชนบ้านกรูด จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ มิได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเอง แต่เพื่อประโยชน์ของสาธารณะ มีการจัดทำ กระบวนการคิดวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น นำมาซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนและเคลื่อนไหว ภายใต้อำนาจความเป็นประชาธิปไตยอันเกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม ซึ่งให้เห็นถึงความเข้มแข็งของ ชุมชน และสะท้อนความอ่อนแอของกระบวนการยุติธรรมในสังคมไทย ในมิติด้านสิ่งแวดล้อม (ทิฆัมพร รอดขันเมือง, 2557, น. 171-172)

ประกาศ ปีนตบแต่ง ศึกษาการเมืองของขบวนการด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย เพื่อ ศึกษาบริบทแวดล้อมไทยในเชิงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งสภาพแวดล้อม ด้านนิเวศน์ในปัจจุบันที่เป็นเงื่อนไขให้เกิดขบวนการชาวบ้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย โดยมี ประเด็นว่า มีกลุ่มบุคคล องค์กรทางสังคมใดอยู่ในขบวนการนี้ มีแบบแผน โครงสร้างกลุ่มหรือ องค์กร อย่างไร และมีจุดมุ่งหมายอะไร ในขณะที่เดียวกัน ขบวนการชาวบ้าน ด้านสิ่งแวดล้อมมีแบบ แผนการต่อสู้หรือยุทธวิธีในอันที่จะบรรลุซึ่งจุดหมายอย่างไร และมีสัมพันธ์กับระบบการเมืองปกติ อย่างไร ในการที่จะผลักดันไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายและโครงสร้างความสัมพันธ์ทาง อำนาจในสังคม

ผลการศึกษาพบว่า นโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐที่เกิดจากการพัฒนา อุตสาหกรรมส่งออกนำการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นำมาซึ่งการรุกรานและก่อให้เกิดความ เดือดร้อนแก่ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะนโยบายด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่ง เกิดขึ้นตั้งแต่ยุครัฐบาลพลเอกเปรม เช่น การอพยพคนออกจากป่าต้นน้ำลำธาร การส่งเสริมการ ปลุกไม้โตเร็วเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่า ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ของชุมชนถูกทำลาย แย่งชิง โดยภาครัฐและภาคธุรกิจ นอกจากนี้ นโยบายดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อมิติทางสังคม และวัฒนธรรมของ ชาวบ้าน ทำให้เกิดความเหินห่างในทางการเมือง กล่าวคือ ชุมชนท้องถิ่นถูกกีดกันที่ออกไปจาก ระบบการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมถูกช่องทางของการเลือกตั้งกำหนดขึ้นว่าชุมชน ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในกระบวนการนั้นแล้ว ทว่าในความเป็นจริงเป็นเพียงมายา เป็นการบังคับให้ ขอมจำนน หรือเป็นหลุมพรางที่บอกว่าประชาชนได้มีส่วนร่วมแล้ว ในขณะที่เดียวกันระบบการเมือง กลายเป็นกลไกสำคัญที่ภาครัฐและภาคธุรกิจใช้เป็นช่องทางสำคัญเพื่อสร้างความชอบธรรมในการ ครอบครองและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ (ประกาศ ปีนตบแต่ง, 2540, น. 125-126)

ณรงค์ศักดิ์ พิทักษ์ตันสกุล ศึกษาบทบาทของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ในการเฝ้าระวังมลพิษอุตสาหกรรม กรณีศึกษาเขตอุตสาหกรรมในอำเภอकिनทร์บุรี จังหวัด ปราจีนบุรี เพื่อศึกษาบทบาทของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับ บทบาทของสมาชิก รวมถึงปัญหา อุปสรรคของสมาชิกในการเฝ้าระวังมลพิษอุตสาหกรรม

ผลการศึกษาพบว่า ในด้านความร่วมมือจากสถานประกอบการในเขตอุตสาหกรรม มีกิจกรรมร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่สม่ำเสมอ การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเข้าเขตอุตสาหกรรมได้เมื่อต้องการตรวจสอบสภาพทั่วไป เช่น ระบบบำบัดมลพิษของเขตอุตสาหกรรม ซึ่งได้รับความร่วมมืออย่างดี เมื่อเกิดผลกระทบจากเขตอุตสาหกรรม ในปัจจุบันจะได้รับการแก้ไขที่เร็วมากขึ้น เนื่องจากส่วนหนึ่งมีผลจากการดำเนินกิจกรรมในท้องถิ่นของเขตอุตสาหกรรม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชนทั้งโดยตรงและผ่านองค์การบริหารส่วนตำบล มีบางพื้นที่ที่เกิดจากสถานการณ์การประกอบกิจการที่อยู่นอกเขตอุตสาหกรรม เช่น โรงงานอาหารขนาดย่อม ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ที่ยังไม่มีระบบบำบัดที่ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยยังคงใช้การบำบัดระบบธรรมชาติ ที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงตามการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ในปัจจุบัน เมื่อมีปัญหาการร้องเรียน องค์การบริหารส่วนตำบลจะแก้ไขในลักษณะเดียวกันกับเขตอุตสาหกรรม คือ จะทำการคัดเตือนให้สถานประกอบการบริหารจัดการแก้ไขและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เพราะหากดำเนินการล่าช้าหรือเกิดผลกระทบอีกก็จะต้องถูกดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมายต่อไป ทั้งนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่มีการจัดประชุมร่วมกับสถานการณ์การประกอบกิจการทั้งในเขตอุตสาหกรรมและนอกเขต เป็นการทำความเข้าใจกับผู้ประกอบการเพื่อให้ท้องถิ่นและสถานประกอบการอยู่ร่วมกันได้ (ณรงค์ศักดิ์ พิทักษ์ตันสกุล, 2545, น. 60-94)

คณิต ภายสอน และคณะ ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน หน่วยงานภาครัฐและผู้ประกอบการ ในการจัดการน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม : กรณีศึกษาแนวคลองพระปรังพื้นที่จังหวัดปราจีนบุรีและสระแก้ว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์น้ำเสียของสถานประกอบการ จำนวน 7 ราย ในแนวคลองพระปรัง เพื่อศึกษาทัศนคติของผู้มีส่วนได้เสียต่อการจัดการน้ำเสียของกลุ่มผู้ประกอบการโรงงานอุตสาหกรรมในแนวคลองพระปรัง และศึกษาแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน หน่วยงานภาครัฐ และผู้ประกอบการในการจัดการน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม

ผลการศึกษาพบว่า สถานการณ์ประกอบการทั้ง 7 ราย ในแนวคลองพระปรัง มีการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการชักฟอก ย้อม ผลิตกระดาษ ผลิตแป้งมันสำปะหลัง ผลิตเอทานอล ผลิตถุงน่อง และโรงฟักไข่ไก่ ซึ่งต้องใช้น้ำเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการผลิตจำนวนมาก ซึ่งโรงงานแต่ละแห่งได้จัดให้มีบ่อบำบัดน้ำเสียจากการกระบวนการผลิต ก่อนปล่อยทิ้งสู่สิ่งแวดล้อมภายนอกโรงงาน ซึ่งส่วนใหญ่จะไหลลงสู่แนวคลองพระปรัง ในส่วนนี้ หากโรงงานปล่อยปะละเลยการปล่อยน้ำเสียที่ไม่ผ่านกระบวนการบำบัด ก็อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในแนวคลองพระปรังได้

ส่วนทัศนคติของผู้มีส่วนได้เสียต่อการจัดการน้ำเสียของกลุ่มผู้ประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรมในแนวคลองพระปรัง พบว่า ชุมชนมีความขัดแย้งต่อโรงงานอุตสาหกรรมบางส่วน

และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการโรงงานอุตสาหกรรมเป็นไปในเชิงลบระยะแรก เนื่องจาก ขาดความเชื่อใจในกระบวนการบริหารจัดการของผู้ประกอบการ จนกระทั่งเกิดคณะทำงานไตรภาคีขึ้น ซึ่งเป็นการทำงานสอดประสานกันระหว่างภาครัฐ ผู้ประกอบการ และผู้แทนชุมชน มีการประชุมหารือแนวทางการแก้ไขปัญหา วางระเบียบ กฎ กติการ่วมกัน เพื่อให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยกรมโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามามีบทบาทสำคัญในกระบวนการ และผู้ประกอบการต่างเห็นด้วยในแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะสามารถลดความขัดแย้ง ได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่าง โรงงานและชุมชน แต่ชุมชนก็วิตกกังวลว่า เมื่อเกิดคณะทำงานไตรภาคีขึ้น กรมโรงงานอุตสาหกรรมลดบทบาทลง จะทำให้ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขอย่างต่อเนื่อง

ประการสุดท้าย การศึกษาแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน หน่วยงานภาครัฐ และผู้ประกอบการในการจัดการน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม พบว่า ประชาชนมีอิสรภาพในการเข้ามามีส่วนร่วมในคณะทำงานไตรภาคี เนื่องจาก เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นตามข้อเสนอของประชาชน โดยการเข้ามามีส่วนร่วมนี้ประชาชนสามารถเข้ามาร่วมกับเครือข่ายโดยความสมัครใจ ในขณะที่เดียวกันก็เกิดความเสมอภาคระหว่างกัน เนื่องจาก การทำงานของเครือข่ายไม่มีอำนาจหรือสายการบังคับบัญชาในกลุ่ม ตลอดจนกิจกรรมต่างๆที่ดำเนินร่วมกัน เกิดขึ้นในพื้นที่ ทำให้ประชาชนและเครือข่ายสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้เต็มที่ ในขณะที่ภาครัฐให้การยอมรับในเรื่องสิทธิชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และผู้ประกอบการ ได้ยินยอมให้ชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตรวจสอบระบบบำบัดน้ำเสียของโรงงาน โดยผู้แทนชุมชน และมีการจัดตั้งกองทุนเพื่อดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชนแนวลุ่มน้ำพระปรอง เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนร่วมกัน (คณิต ภายสอน และคณะ, 2556, น. 32-58)

ดังนั้น จากการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาพลวัตทางการเมืองภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรักษาลุ่มน้ำพระปรอง เพื่อเป็นกรอบ และกำหนดทิศทางการวิจัย ทั้ง 2 ประเด็น ให้บรรลุวัตถุประสงค์การวิจัย กล่าวคือ

- 1) เพื่อศึกษาพลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า
- 2) เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชน

โดยงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งทำการศึกษารูปแบบวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ เรียกร้อง ด้านสิ่งแวดล้อม ปัจจัยใดที่มีหรือส่งผลให้เกิดความสำเร็จ/ล้มเหลวในขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ การใช้สิทธิชุมชน การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนเป็นไปตามรัฐธรรมนูญที่กำหนดสิทธิหรือไม่ บทบาทและการสนองตอบของภาครัฐ และเอกชน (ทุน) ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวอย่างไร ตลอดจน แนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ สามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลให้งานวิจัยดังกล่าวมีความ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยเรื่อง “พลวัตทางการเมืองภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง” เป็นการศึกษาถึงผลกระทบต่อการที่ภาคอุตสาหกรรมถูกพัฒนาแทนที่ภาคเกษตรกรรม จนทำให้เกิดการต่อสู้เรียกร้องเพื่อให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ชุมชนได้รับผลกระทบ โดยเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง เกิดจากการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนหาทางออกร่วมกัน จากปัญหาอันเกิดที่เกิดขึ้นโดยเรียกร้องจากรัฐแต่กลับไม่ได้รับการดูแล ซึ่งการศึกษาดังกล่าว เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อหาข้อมูลที่ไม่สามารถวัดหรือหาข้อเท็จจริงได้ในการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนไม่มาก โดยในการศึกษาคั้งนี้จะใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ครอบคลุมประเด็นความเป็นมาของชุมชน วิถีดั้งเดิม วัฒนธรรมประเพณี ผลกระทบที่ได้รับจากการพัฒนาเศรษฐกิจ ทัศนคติของประชาชนในชุมชนต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ แนวทางการหาทางออกร่วมกันระหว่างชุมชน ส่วนราชการ ภาคอุตสาหกรรม รวมถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการต่อสู้เรียกร้องสิทธิชุมชน สิทธิตามรัฐธรรมนูญ

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

- 1.1 ตัวแทนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง จำนวน 7 คน (ต่างพื้นที่)
- 1.2 สุ่มตัวอย่างประชาชนใน 9 ตำบล ในเขตพื้นที่อำเภอภินทรบุรี ทั้งในส่วนที่ได้รับผลกระทบ และไม่ได้รับผลกระทบจากปัญหาล้างแวดล้อม รวมกันจำนวน 10 คน
- 1.3 ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 คน
- 1.4 ผู้แทนภาคอุตสาหกรรม จำนวน 2 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การสัมภาษณ์ (เชิงลึก) ซึ่งครอบคลุมประเด็นความเป็นมาของชุมชน วิถีดั้งเดิม ขนบธรรมเนียมประเพณี ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ทัศนคติของประชาชนใน

ชุมชนต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ แนวทางการหาทางออกร่วมกันระหว่างชุมชน ส่วนราชการ ภาคอุตสาหกรรม ผู้มีส่วนได้เสียจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดจนความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการต่อสู้เรียกร้องด้านสิทธิชุมชน สิทธิตามรัฐธรรมนูญ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ดำเนินการตามวิธีการขั้นตอน การศึกษา ดังนี้

3.1 การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ 3 แหล่ง ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสารวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แหล่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์

3.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก ในกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบและไม่ได้รับผลกระทบ ได้แก่ ตัวแทนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง ลุ่มตัวอย่างประชาชนใน 9 ตำบล ในเขตพื้นที่อำเภอภินทรบุรี ทั้งในส่วนที่ได้รับผลกระทบ และไม่ได้รับผลกระทบจากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และผู้แทนภาคอุตสาหกรรม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้กรอบแนวคิดในการตีความและหาความหมายจากสิ่งที่ปรากฏ โดยวิเคราะห์ถึงความเป็นมาของชุมชน ผลกระทบจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ความเห็นของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตน และการมองมุมกว้างต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน เหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดพลวัตทางการเมืองภาคประชาชน การหาทางออกของปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชน ส่วนราชการ ภาคอุตสาหกรรม พร้อมอธิบายผลการวิเคราะห์เชิงพรรณนา บรรยายเรื่องราวของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและผลของการวิเคราะห์ตีความ

โดยจำแนกและจัดระบบข้อมูล ดังนี้

4.1 จัดหมวดหมู่ข้อมูล โดยข้อมูลที่ได้จะนำมารวบรวมเรียบเรียง จัดกลุ่มตามประเด็นปัญหา เครื่องมือที่ใช้เพื่อตีความข้อมูลตามกรอบแนวคิด เอกสารที่เกี่ยวข้อง วิธีการศึกษาขอบเขต วัตถุประสงค์ ข้อค้นพบของการแก้ไขปัญหาที่น่าเสียดายในลุ่มน้ำพระปรง โดยวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.2 **ตรวจสอบข้อมูล** โดยสอบถามคนต่างกลุ่มต่างสถานะ กลุ่มประชาชนทั่วไป และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หลังจากนั้นนำข้อมูลมาทำการสรุปเบื้องต้น มาเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ การศึกษา ข้อสังเกต ข้อค้นพบ และการตีความข้อมูล

4.3 **การวิเคราะห์ข้อมูล** เป็นขั้นตอนสุดท้าย นำข้อมูลที่ได้ผ่านการระบวนการ ตรวจสอบมาสรุปประมวลผล

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เพื่อศึกษาบทบาทและแสดงให้เห็นถึงพลวัตทางสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า กระบวนการมีส่วนร่วม ภาคประชาชนต่อการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในการใช้สิทธิ ตามกฎหมายของประชาชนเพื่อเป็นบทเรียนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการปกป้อง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการมีส่วนร่วมของส่วนราชการ ภาคอุตสาหกรรม ในพื้นที่ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำ พระปรอง โดยผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาในกลุ่มประชากรที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรอง รายละเอียด ดังนี้

- 1) ผู้แทนเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรอง
- 2) ชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากลุ่มน้ำพระปรองทั้งที่ได้รับผลกระทบและไม่ได้รับผลกระทบ
- 3) ผู้แทนโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่ถูกกล่าวอ้างว่าเป็นสาเหตุทำให้เกิดน้ำเน่าเสีย
- 4) ผู้แทนภาคส่วนราชการท้องถิ่น/ส่วนกลาง ที่เข้าไปประสานงานในพื้นที่

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งแบ่งการ ดำเนินการวิจัยออกเป็น 2 แนวทาง คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยรวบรวม ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary) ที่มีอยู่แล้วเป็นหลักการ โดยอาศัยแหล่งข้อมูลเอกสารทางราชการ หนังสือ ผลงานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจาก Internet ข่าวสาร สื่อมวลชน วารสาร สิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง แนวทางที่สอง การวิจัยภาคสนาม (Field Research) เป็นการรวบรวม ข้อมูลโดยใช้เทคนิคสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบ เฉพาะเจาะจง เพื่อให้ตรงกับเรื่องและวัตถุประสงค์ของการศึกษา และพยายามให้กลุ่มตัวอย่าง กระจายและครอบคลุมผู้ที่เกี่ยวข้องให้มากที่สุด ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นนำผลที่ ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาพลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตย ระดับรากหญ้า

2) เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง โดยการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชน

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1.1 พลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า

บทบาททางการเมืองภาคประชาชนที่แสดงให้เห็นถึงพลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง อำเภออินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า มีมุมมองที่น่าสนใจในลักษณะเป็นการสร้างอำนาจต่อรองของภาคประชาชนขึ้นมา ก่อเกิดเป็นพลังทางสังคมที่สำคัญในการผลักดันปัญหาของชุมชนส่วนรวมให้ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ต่อเนื่องและยั่งยืน โดยผลการศึกษาพบว่า กระบวนการที่ทำให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า ซึ่งเกิดจากพลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อม มีดังนี้

1.1.1 การตระหนักรู้ปัญหาน้ำเน่าเสียที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำพระปรง เกิดจากการสังเกตสิ่งผิดปกติ อันเนื่องมาจากการดำรงชีวิตจากการหาอยู่อาศัยในลุ่มน้ำพระปรงไม่สามารถดำเนินกิจกรรมได้ตามปกติวิสัย จากแหล่งน้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยกุ้งแม่น้ำ ปลาพื้นถิ่นชนิดต่างๆ เกิดการลอยคอตายเป็นแพในแนวลุ่มน้ำพระปรง ชุมชนเกิดความหวุ่นวิตกในปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาน้ำเสียปลาตาย ได้เกิดขึ้นเป็นประจำซ้ำซากทุกปี และแนวโน้มทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ โดยส่วนหนึ่งของปัญหามาจาก เมื่อครั้งอดีต ได้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยได้เลือกพื้นที่อำเภออินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี เป็นแหล่งในการส่งเสริมอุตสาหกรรม ซึ่งในปี พ.ศ. 2530 เกิดเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปทางการเกษตร และอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2532 เป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร อุตสาหกรรมโลหะและอโลหะ อุตสาหกรรมสิ่งทอรายล้อมทั่วอำเภออินทร์บุรี โดยเฉพาะอุตสาหกรรมที่ต้องใช้น้ำเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการผลิต มักจะมีโรงงานตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำสำคัญ แหล่งน้ำสายหลัก ผลพลอยได้นอกจากจะเป็นแหล่งรายได้ให้กับชุมชนแล้ว สิ่งก็ตามมาคืออากาศของเสียซึ่งมาจากการผลิตอุตสาหกรรมเหล่านี้ อันเกิดจากความ มั่งง่ายและละเลยในบทบาทหน้าที่ที่โรงงานอุตสาหกรรมพึงปฏิบัติต่อชุมชน

การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่อำเภออินทร์บุรี หรืออุตสาหกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เศรษฐกิจของประเทศ มักจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้านใน

ทุกๆระดับ ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม สอดคล้องกับความเห็นของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง ซึ่งได้ศึกษาการเมืองเรื่องของขบวนการด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย เสนอว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกนามาสู่การเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการรุกรานและก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2550, น. 125)

จะเห็นได้ว่า นโยบายต่างๆ ของรัฐ ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ในมุมมองกลับสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านได้สูญเสียความเป็นชุมชนของตนเองไปวิถีชีวิต วัฒนธรรมก็ต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ ป่าไม้ หรือพื้นที่การเกษตรบางส่วนก็ตกไปอยู่ในอำนาจของทุน เพื่อขยายฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ร่วมกันถูกทำลายลง ความอุดมสมบูรณ์กลายเป็นความขาดแคลน และเกิดการแย่งชิงทรัพยากรและแข่งขันการเป็นเจ้าของทรัพยากรนั้น ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดความเป็นไปของชุมชนตนเอง เนื่องจากที่ผ่านมาเป็นการสร้างเหตุการณ์การมีส่วนร่วมเพียงในนาม การมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงฉากประกอบให้โครงการ กิจกรรมต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชนสามารถดำเนินการต่อไปได้

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2535 พบว่าโรงงานอุตสาหกรรมบางแห่งได้ลักลอบปล่อยน้ำเสียลงในลุ่มน้ำพระปรัง ซึ่งเป็นต้นแม่น้ำสายหลักของจังหวัดปราจีนบุรี พฤติกรรมการณ์ลักลอบปล่อยน้ำเสียนี้ มักจะเกิดขึ้นในช่วงฤดูฝน เนื่องจาก มีปริมาณน้ำสะสมในลุ่มน้ำมากพอที่จะ เจือจางของเสียที่ปล่อยออกมาให้ส่งผลกระทบต่อลำน้ำน้อยที่สุด แต่ถึงกระนั้นก็ไม่อาจทำให้น้ำเสียที่ปล่อยออกมาสามารถเจือจางไปกับสายน้ำได้เท่าที่ควร ทำให้ชุมชนโดยรอบที่ใช้ประโยชน์จากลุ่มน้ำพระปรัง ต้องเผชิญกับปัญหาน้ำเสียและถูกสะสมมาเป็นเวลานาน ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่เกิดโรคร้ายอันเนื่องมาจากการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และยากต่อการค้นหาตัวการของสาเหตุของปัญหา

เมื่อเกิดปัญหาขึ้นและหาตัวผู้รับผิดชอบไม่ได้ จึงนำไปสู่การตั้งข้อสังเกตว่า น้ำเสียเหล่านั้นเกิดขึ้นมาจากสาเหตุใด ใครเป็นต้นเหตุของปัญหา จากการค้นคว้าข้อมูลของผู้ศึกษาพบว่า การตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้น โดยคนในชุมชนเป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงจากการลงมือสำรวจ เก็บข้อมูลและหารือร่วมกันระหว่างคนในชุมชน เมื่อได้ข้อมูลที่เพียงพอแล้ว จึงนำข้อสรุปของปัญหาไปเสนอต่อภาครัฐ อย่างเช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ซึ่งปัญหาน้ำเน่าเสียในลุ่มน้ำพระปรัง ที่เสนอเข้าที่ประชุมสภาองค์การบริหารตำบลในทุกเดือนกลับไม่ได้รับการพิจารณาแก้ไข ปฏิบัติที่ชุมชนได้รับจากภาครัฐในขณะนั้น คือการทะเลาะจากเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่มีคำตอบและการแก้ไขปัญหาก็กับชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าชุมชนยังขาดองค์ความรู้ในการรวบรวมข้อเท็จจริง และยังไม่เข้าใจระบบการปฏิบัติงานของส่วนราชการ พลังของกลุ่มคนที่

แบกรับปัญหาและรอการแก้ไข จึงไม่อาจสะท้อนปัญหา ข้อเท็จจริงต่อที่ประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบล อาจไม่มีพลัง มากพอและขาดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งในการต่อสู้เรียกร้อง

ลักษณะดังกล่าว เป็นทิศทางการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง ตามทัศนะของเสกสรร ประเสริฐกุล ซึ่งเป็นหนึ่งในรูปแบบการเคลื่อนไหว กล่าวคือ เป็นการเคลื่อนไหวร้องทุกข์ หรือเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้รับการเหลียวแล (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2548, น.174) โดยผู้ศึกษาพิจารณาจากการที่ชาวบ้านได้ลงมือค้นหาสาเหตุของปัญหา ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและนำปัญหาที่เกิดขึ้นเข้าสู่เวทีการประชุมของส่วนราชการระดับท้องถิ่นมากกว่า 2 ครั้ง แต่กลับถูกเพิกเฉยต่อการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อการดำเนินการตามระบบราชการให้ผลล่าช้าต่อการแก้ไขปัญหา พวกเขาจึงต้องดำเนินการตามสิทธิที่พึงกระทำตามบทบัญญัติของกฎหมาย เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นของตนได้รับการดูแล เยียวยา ตลอดจนเพื่อร่วมกันปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่นมิให้เสียหายไปมากกว่านี้

บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญด้านทรัพยากรธรรมชาติ พ.ศ.2540 ได้ให้สิทธิของชุมชนในมาตรา 79 ให้รัฐส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน แม้ว่าชุมชนจะมีสิทธิในเรื่องดังกล่าว แต่ข้อค้นพบคือ ผู้แทนชุมชน เครือข่าย ได้สะท้อนว่า สิ่งที่ชุมชนเรียกร้องให้รัฐได้เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกลับถูกเพิกเฉย กว่าภาครัฐจะเข้ามาดูแลปัญหาก็บานปลายหนักแล้ว สิทธิตามรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้แทบจะไม่มีประโยชน์ ก่อเกิดกับชุมชน ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะภาครัฐขาดความเข้มแข็งในการใช้อำนาจบริหารจัดการ และผู้แทนของประชาชนโดยชุมชนเลือกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการกระบอกเสียงแทนชุมชน กลับมุ่งหวังที่ผลประโยชน์ในส่วนที่ตนจะได้รับมากกว่าจะสนใจทุกข์ร้อนของชุมชนที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ ยังค้นพบข้อมูลว่า เสียงสะท้อนของผู้แทนชาวบ้าน เห็นว่าการดำเนินการตรวจสอบสภาพน้ำ ชาวบ้านได้ใช้ภูมิปัญญา วิธีที่เป็นอยู่ของคนในชุมชนร่วมกันตรวจสอบและเก็บตัวอย่าง เพื่อส่งตัวอย่างให้ส่วนราชการได้นำไปตรวจสอบหาข้อเท็จจริง แต่กลับพบปัญหาว่า การเก็บตัวอย่างคุณภาพน้ำไม่เป็นไปตามหลักวิชาการ ในขณะที่กระบวนการตรวจสอบตามหลักวิชาการเป็นไปอย่างล่าช้า ความผิวจึงตกอยู่กับชาวบ้าน เนื่องจาก ไม่สามารถตรวจสอบหาสารเคมีที่ตกค้างสู่มแม่น้ำได้ กว่าจะได้ทราบสาเหตุธรรมชาติก็เจือจางหลักฐานไปหมดสิ้น ผลที่ตามมาคือ ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรมแห่งใดออกมาแสดงความรับผิดชอบ (แมน อีหลี, 2555, การประชุมที่บ่อทอง โรงงานปล่อยน้ำเสีย, [YouTube]. <https://www.youtube.com/watch?v=vLbA4JXPi>)

จากการศึกษาข้อมูล พบว่า ได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งบุกเข้าพื้นที่โรงงาน อุตสาหกรรมแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำพระปรง โดยมีสาเหตุมาจากเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2555 เกิดน้ำเสียและปลาตายจำนวนมาก จึงขอเข้าตรวจสอบการดำเนินการของโรงงาน อุตสาหกรรม ซึ่งกลุ่มชาวบ้าน ได้มีการพูดคุยกับผู้แทน โรงงานอุตสาหกรรมแห่งหนึ่ง โดยผู้แทนได้ ชี้แจงให้กลุ่มชาวบ้านได้เข้าใจวิธีการจัดเก็บตัวอย่างน้ำเพื่อใช้ในการตรวจสอบหาสาเหตุของน้ำเน่า เสีย โดยขอความร่วมมือกับกลุ่มชาวบ้านว่า หากพบความผิดปกติของน้ำไม่ว่าจะด้วยกรณีใด ขอให้ แจ้งโรงงานได้ทราบด้วย เพื่อจะได้ดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงร่วมกัน ซึ่งโรงงานยินดี สนับสนุนค่าใช้จ่ายการตรวจวิเคราะห์คุณภาพน้ำ และขอให้กลุ่มชาวบ้านส่งผู้แทนจำนวน 2 คน เข้า ร่วมตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมของโรงงาน ทำให้กลุ่มชาวบ้านเกิดความไม่พอใจอย่างยิ่ง เพราะ คิดว่า พวกตนมีสิทธิที่จะเข้าไปสำรวจ ตรวจสอบกิจกรรมที่ดำเนินการได้ ไม่ใช่การส่งเพียงตัวแทน โดยยื่นข้อเสนอขอให้มียุติชาวบ้าน จำนวน 10 คน ร่วมตรวจสอบ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อ ดูว่าการจัดการน้ำเสียของโรงงานเป็นไปลักษณะใด มีสิ่งใดเล็ดรอดออกสู่น้ำหรือไม่มีได้เข้าไป เพื่อจับผิด โรงงานแต่อย่างใด ขอให้โรงงานแสดงความบริสุทธิ์ใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วย ทั้งนี้ ผู้แทน โรงงานอุตสาหกรรมยืนยันว่าให้มียุติชาวบ้านเข้าไปตรวจสอบได้ 2 คน และจะประสาน เจ้าหน้าที่สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดปราจีนบุรีเข้ามาเป็นตัวกลางในการร่วมตรวจสอบครั้งนี้ด้วย (แมน อีหลี, 2555, ถ่าน้ำพระปรงแยแล้ว, [YouTube]. <https://www.youtube.com/watch?v=JnOFMRsTDsE>)

พฤติกรรมที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวเพื่อเรียนรู้ของคนในชุมชน แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่บีบบังคับให้เขาต้องจัดการ ปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงแค่รัฐสั่งการให้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ไข เยียวยาให้กับชุมชนก็น่าจะจัดการปัญหาได้ทั้งหมด แต่สิ่งที่เราคาดหวัง จากรัฐอาจเป็นเพียงมายาที่ร่างกรอบอำนาจหน้าที่ให้รัฐต้องดำเนินการ ซึ่งโดยทั่วไปผู้คนคาดหวัง ว่าเป็นหน้าที่ที่รัฐต้องปกป้องคุ้มครองทรัพยากรต่างๆ หรือรัฐเป็นเจ้าของ มุมมองนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ ทำให้ประชาชนขาดจิตสำนึกร่วมในการปกป้อง คุ้มครอง รักษาสิ่งแวดล้อม トラบใดที่วิถีชีวิตของ ผู้คนยังยึด โยงอยู่กับความเชื่อ ศาสนพิธี การดำเนินตามครรลองในวิถี ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อิงแอบกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเป็นสังคมาฯ หนึ่งแล้ว ก็ยากที่จะปฏิเสธความรับผิดชอบร่วมกันของคนในชุมชน

การตระหนักรู้ในปัญหาน้ำเน่าเสียที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำพระปรง และ พฤติกรรมของชุมชนที่เกิดขึ้นในการแสดงพลังต้านต่อสิ่งที่ชุมชนได้รับผลกระทบ สอดคล้องกับ ผลการศึกษาของคณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะ ในประเด็นที่ว่าปัญหาความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้น เป็น ผลมาจากการเร่งรัดพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมธุรกิจ การเกษตรสมัยใหม่ โดยรัฐขาดกลไกในการป้องกันและควบคุมที่เหมาะสม รวมทั้งไม่ปฏิบัติตาม

กตिकाที่ตกลงกันได้ ทำให้ชุมชนหลายแห่งต้องได้รับผลกระทบ เกิดความขัดแย้ง ในการใช้ทรัพยากร จึงเกิดการรวมตัวกันเรียกร้องให้รัฐจัดการกับปัญหา (คณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ, 2556, น. 85)

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่า ได้เกิดกระบวนการทางประชาธิปไตย เล็กๆ ขึ้นแล้ว การใช้สิทธิของประชาชนตามรัฐธรรมนูญในการมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษา ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกันชุมชนได้แสดงความรับผิดชอบ ต่อหน้าที่พลเมือง โดยตระหนักถึงการทำหน้าที่ของตนอย่างตื่นตัว รู้เท่าทันและใช้ปัญญาและมีส่วนร่วมในการกำหนดชีวิตสาธารณะของตนเอง (self-determination) เพื่อประโยชน์ต่อบ้านเมือง และสังคม โดยสังเกตได้ว่า การที่ชาวบ้านลุกขึ้นมารวมตัวพูดคุย ถกปัญหา เพื่อหาทางออกร่วมกัน โดยเริ่มต้นจากกลุ่มคนเพียงไม่กี่คนนั้น เกิดการรับรู้ มีจิตสำนึกในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ มีการปรับทัศนคติให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา โดยกระบวนการนี้ผ่านระบบตัวแทนที่ได้ทำหน้าที่ประสานประโยชน์ร่วมกัน โดยได้รับความไว้วางใจ เชื่อใจจากคนในชุมชน

รูปแบบการเคลื่อนไหวของเครือข่าย ไม่มุ่งเน้นการประท้วง หรือการชุมนุม แต่เน้นเป็นรูปแบบการพูดคุยผ่านตัวกลาง ปกป้องหรือ โดยใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นส่วนใน กระบวนการขับเคลื่อน และเป็นไปเพื่อมุ่งหวังเปลี่ยนแปลงสังคมที่เป็นอยู่ในเชิงสร้างสรรค์ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเครือข่ายไม่ได้มีความเข้มแข็งมาก เนื่องจาก การเกิดขึ้นของเครือข่าย เป็นไปในลักษณะความต้องการของกลุ่มคนบางกลุ่ม แม้เป้าหมายจะเป็นความต้องการในการแก้ไขปัญหาให้บรรเทาเบาบางลง กิจกรรมการเคลื่อนไหวของเครือข่ายมี NGO เข้าไปมุ่งส่งเสริมให้เกิด องค์การประชาชน ช่วยจัดการ เป็นที่ปรึกษา ให้ความร่วมมือกับภาคีที่เกี่ยวข้องในรูปแบบลักษณะ ความต้องการแสวงหาความร่วมมือบางมิติ เช่น การสนับสนุนงบประมาณ เพื่อให้การขับเคลื่อน กิจกรรมอื่นๆของกลุ่ม บรรลุเป้าหมาย ซึ่งสมาชิกเครือข่ายบางท่านมีบทบาทสำคัญในการร่วมมือ กับภาครัฐ สามารถเชื่อมโยง กำหนดทิศทางความเป็นไปในสังคม มีสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่าง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เกิดกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประโยชน์ร่วมกันขึ้น โดยอาศัย กลไกการขับเคลื่อนของเครือข่ายเป็นกิจกรรมหลักในการผลักดันให้เกิดการจัดสรรงบประมาณ ยั่งยืนที่ของสมาชิกเครือข่ายสำหรับใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยผ่านกระบวนการ เรียนรู้ร่วมกัน

โดยลักษณะของเครือข่ายมีรูปแบบกระบวนการทำงานแบบ "เวทีนี้ไม่มีเจ้านาย" แบ่งหน้าที่ช่วยกันทำงานอย่างเท่าเทียมตามความถนัด หลังจากการพูดคุยกันเพียงไม่กี่คน ก็นำมาสู่การจัดเวทีประชุม เพื่อหาทางออกร่วมกัน จากกลุ่มคนเล็กๆ ขยายผลสู่ 4 ตำบลในช่วงแรก

ได้แก่ ตำบลบ้านนา ตำบลย่านรี ตำบลบ่อทอง ตำบลวังตะเคียน และขยายต่อมาอีก 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลนนทรี ตำบลเมืองเก่า ตำบลกบินทร์บุรี ตำบลเขาไม้แก้ว และตำบลวังท่าช้าง รวมเป็น 9 ตำบล ในเขตอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี (เลื่อน บ่อจักรพันธ์, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2562)

การใช้เวทีประชุมเป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการทำงาน เป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชน กระบวนการและเนื้อหาเรียบง่ายไม่เป็นทางการ เพื่อให้เกิดการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีความเป็นกันเอง เปิดโอกาสให้ทุกคนได้พูด เสนอความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ ซึ่งเวทีการมีส่วนร่วมนี้ จะถูกจัดขึ้นเดือนละครั้ง ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเป็นเจ้าภาพกันไปแต่ละตำบล การประชุมในช่วงแรกๆ จะเป็นงานจัดเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของสภาพปัญหาแต่ละตำบล จากนั้นก็เป็นการวางแผนและจัดทำเป็นโครงการเพื่อหาทางแก้ไขทำให้กิจกรรมแต่ละตำบลแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาและรูปแบบฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ โดยวิธีการเรียนรู้โดยการลงมือทำ (Learning by doing) เมื่อต้องเผชิญกับปัญหา จึงต้องฝึกแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากการกระทำ ฝึกปฏิบัติ ฝึกคิด ฝึกลงมือทำ ฝึกทักษะกระบวนการต่างๆ เป็นประสบการณ์ที่กลุ่ม ชุมชน ต้องเผชิญมืออยู่ 2 ประเภท คือ ขั้นปฐมภูมิเป็นประสบการณ์ที่ไม่เป็นความรู้ หรือยังไม่ได้คิดแบบไตร่ตรอง และขั้นทุติยภูมิ คือที่เป็นความรู้ ได้ผ่านการคิดไตร่ตรอง ประสบการณ์ขั้นแรกจะเป็นรากฐานของขั้นที่สอง โดยผู้เรียนต้องเรียนรู้จากการกระทำในสถานการณ์จริง เน้นการปฏิบัติจริง เป็นการจัดกิจกรรมในลักษณะกลุ่ม ชุมชน ปฏิบัติการที่เรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรงจากการเผชิญสถานการณ์จริง

ขณะเดียวกัน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และ พ.ศ. 2550 ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี พื้นถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนเพื่อชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการแสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรม โครงการต่างๆ ของรัฐ รวมทั้งให้สิทธิในการตรวจสอบกิจกรรม โครงการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยตรง เดิมรัฐมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการดูแลรักษาจัดการ แต่เพียงผู้เดียวภายใต้แนวคิดการรวมอำนาจรัฐ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรทั้งในระหว่างชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับบุคคลภายนอก และชุมชนกับรัฐ ดังนั้น เครื่องมือที่สำคัญในการสร้างและสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ การคุ้มครอง ส่งเสริม ขยายสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ลดการผูกขาดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจประชาชน ซึ่งตามแนวนโยบายที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 ได้วางไว้ ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือในระดับชาติให้เป็นไปตามประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งประชาชนหรือกลุ่มคนส่วนใหญ่มีโอกาสในการมีส่วนร่วมเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพ ความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมือง สังคมหรือสิ่งแวดล้อม

1.1.2 กระบวนการเรียกร้องให้ภาครัฐและโรงงานอุตสาหกรรมเยียวยาผลกระทบที่เกิดขึ้น

ขบวนการการเคลื่อนไหวระดับท้องถิ่นของชุมชนเกิดขึ้น หลังจากได้เรียนรู้การจัดเก็บข้อมูล การสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชนของตน ผ่านการพูดคุยของตัวแทนชุมชนในการมีส่วนร่วมค้นหาปัญหา พิจารณาปัญหาร่วมกัน ลำดับความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น วิเคราะห์สาเหตุ พร้อมหาแนวทางแก้ไขและดำเนินการแก้ไขร่วมกัน นำไปสู่การต่อสู้เรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมชดเชยค่าเสียหายที่โรงงานได้กระทำให้ลุ่มน้ำพระปรังได้รับความเสียหายโดยภาครัฐ เข้ามาเป็นสื่อกลางในการประสานงาน และแก้ไขปัญหา และประเมินผลร่วมกัน

กระบวนการที่เกิดขึ้น ได้อาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหา โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และ พ.ศ.2550 มีเจตนารมณ์ชัดเจนในการให้สิทธิ เสรีภาพ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ในกระบวนการต่างๆ ของรัฐ แต่ก็ใช้ว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนนี้ จะประสบผลสำเร็จในทุกครั้งไป เนื่องจาก ภาครัฐไม่สนองตอบ และด้วยทกฏหมายขาดความเข้มแข็ง ในบางครั้งการมีส่วนร่วมก็ขาดแรงจูงใจจากคนวัยหนุ่มสาว เพราะต้องมุ่งดำรงชีพด้วยการทำงาน ภาพที่เห็นจนชินตา จึงมีเพียงวัยชราที่ถูกเกณฑ์จากผู้นำชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงสิทธิ ออกเสียงแทนเท่านั้น ปัญหาและความต้องการการแก้ไข จึงไม่ครอบคลุมและขาดความชัดเจน

นายสุเทพ เสงี่ยมศักดิ์ เครือข่ายกลุ่มรักษ์ลุ่มน้ำพระปรัง กล่าวว่า ข้อร้องเรียนต่างๆ ที่ชาวบ้านร้องเรียนไปไม่ได้รับการตอบสนองและแก้ไขจากภาครัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่เป็นไปในเชิงลบ ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ นโยบายด้านชุมชนของโรงงานแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน (สุเทพ เสงี่ยมศักดิ์, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2563)

นางระตะนะ ศรีวรกุล กล่าวว่า การเกิดสถานการณ์ที่ผ่านมา ชาวบ้านได้เตรียมตั้งรับการเกิดปัญหาน้ำเสีย ปลาตาย ได้เรียนรู้กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น พอเหตุการณ์สงบก็กลับไปทำไร่ไถนาตามครรถอง แต่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องจะมีแนวทางแก้ปัญหาอย่างไรให้ชาวบ้านรู้สึกมั่นใจ อุ่นใจ ในการบริหารจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ต้องหวาดระแวงในการพบเจอกับปัญหาเดิมๆ เช่นนี้เป็นประจำทุกปี (ระตะนะ ศรีวรกุล, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2563)

จากความเห็นของนายสุเทพ เสงี่ยมศักดิ์ และนางระตะนะ ศรีวรกุล สะท้อนให้เห็นว่าการเดินไปตามกระบวนการของรัฐ เป็นปัญหาสำคัญของชุมชนเพราะด้วยระเบียบราชการหลักเกณฑ์การให้ความช่วยเหลือมีความยุ่งยากซับซ้อน ลำช้า จึงทำให้ชุมชนเกิดความรู้เบื่อหน่าย และเห็นว่ารัฐพึ่งพาไม่ได้ ในขณะที่มุมมองต่อทุน ก็เป็นเรื่องของความไม่ปลอดภัย ด้วยอำนาจของ

ทุนที่สามารถเอื้อต่อการดำเนินงานตามกระบวนการของรัฐ แต่ในขณะเดียวกันแม้ชุมชนจะชินชา กับปัญหาที่เกิดขึ้น เขาเหล่านั้นก็หวังที่จะพึ่งพารัฐอยู่ดี สิ่งที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้ชุมชนกล้าที่ปฏิวัติ ตนเองนั่นคือ กลุ่ม NGO ในการเข้ามามีส่วนเสริมกำลังให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งด้วยรูปแบบและ กิจกรรมต่างๆ

การดำเนินงานของเครือข่ายรักษากลุ่มน้ำพระปรอง ได้ทำการศึกษาข้อมูลความเป็น ชุมชนดั้งเดิมของตน โดยหน่วยงานภาครัฐ กลุ่ม NGO ได้เข้ามาช่วยให้ความรู้ทั้งในด้านของ ข้อมูล กฎหมาย และการสร้างอำนาจต่อรอง โดยเริ่มจากความเป็นรากหญ้าของตนรวมตัวเป็น ขบวนการขับเคลื่อนด้วยการเมืองชุมชนท้องถิ่น โดยอาสาสมัครในชุมชนเสียสละเวลาเพื่อร่วมกัน แก้ไขปัญหาที่ชุมชนได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การผนึกกำลังกันเพื่อสร้างกระบวนการสังคมที่เข้มแข็ง เป็นการสร้างองค์ ความรู้ และใช้ความรู้เป็นตัวนำการขับเคลื่อนกระบวนการทางสังคมในประชาธิปไตยโดยตรง กระบวนการสังคมที่เข้มแข็งนี้เกิดจากคนในชุมชนและสังคมเข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ด้วย ตนเองมากที่สุด โดยไม่รอให้รัฐเป็นผู้จัดการ เช่น การจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นของสังคมชุมชนริม กลุ่มน้ำพระปรอง สมาชิกในชุมชนจะช่วยกันเป็นหูเป็นตา หากพบความผิดปกติก็จะแจ้งให้กับผู้นำ เครือข่ายในพื้นที่ของตนรับทราบ และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ถ้าชุมชนระดับล่างมีความ เข้มแข็ง การรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรองก็จะมีพลังมากขึ้น จะเป็นการสร้างประชาธิปไตย ระดับรากหญ้าให้เกิดขึ้น เพราะชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานล่างของสังคม ถ้าฐานล่างเข้มแข็ง สังคม ทั้หมดจะมั่นคงและยั่งยืน ดังนั้น เราจึงควรส่งเสริมให้คนในชุมชนท้องถิ่นได้รวมตัวช่วยกันคิด ช่วยกันทำ และต้องทำอย่างบูรณาการ เพื่อให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมกัน โดยเน้นเรื่องการมี สัมมาชีพหรือดำรงตนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทุกคนมีความเสมอภาค มีส่วนร่วมในการ กำหนดอนาคตของตนเอง มีองค์กรจัดการ จึงทำให้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญนี้เป็นประชาธิปไตย ระดับรากหญ้าที่ยั่งยืน

ในกระบวนการสังคมเข้มแข็งจะเห็นว่า เครือข่ายแต่ละตำบลล้วนมีบทบาท ผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งผู้นำตามธรรมชาติจะมีคุณภาพมากกว่าผู้นำโดยการเลือกตั้งหรือโดยการ แต่งตั้งผู้นำตามธรรมชาติเหล่านี้จะช่วยให้การเมืองมีคุณภาพมากขึ้นและมีศักยภาพในการแก้ไข ปัญหาทุกอย่างพร้อมกัน เป็นบ่อเกิดของความร่มเย็นเป็นสุข เสมอภาคเท่าเทียมกัน เช่นเดียวกับการ ทำงานแบบฝึกดำร การบริหารจัดการของเครือข่ายรักษากลุ่มน้ำพระปรอง ใช้กระบวนการทำงาน แบบไม่มีหัวหน้าไม่กำหนดบทบาทการทำงานตายตัว ไร้ซึ่งโครงสร้างการบริหารงานแบบแนวตั้ง ทำให้เครือข่ายสามารถดำเนินงานได้โดยอาศัยความร่วมมือที่มีความหลากหลายทั้งภาคีภาครัฐ เอกชน ชุมชน ท้องถิ่นปราชญ์ชาวบ้าน เยาวชน และภิกษุ โดยเฉพาะความร่วมมือจากกลุ่มเยาวชน

ถือเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะกลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นกำลังสำคัญในการกำหนดบทบาท ความเป็นไป ของสังคมในอนาคต

นายประภาส รัชศรี และนายทวิศักดิ์ สีในกอง ได้ให้ความเห็นไปใน ทิศทางเดียวกันว่า ความพยายามในการเรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมแสดงเจตนาอันบริสุทธิ์ต่อ ชุมชนว่า โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มิได้กระทำการอันเป็นสิ่งที่แสดงว่ามีส่วนทำให้เกิดปัญหา น้ำเน่าเสียในลุ่มน้ำพระปรัง เป็นไปค่อนข้างลำบาก เพราะแต่ละโรงงานมีกฎกติกาที่แตกต่างกัน ประกอบกับในอดีตการที่โรงงานอุตสาหกรรมจะมีกิจกรรมสัมพันธ์ร่วมกับชุมชนค่อนข้างมีน้อย เนื่องจากส่วนใหญ่มักคำนึงผลกำไรของการประกอบการ กรณีเช่น กลุ่มเครือข่ายฯ มีความต้องการ ที่จะเข้าไปเก็บตัวอย่างน้ำในพื้นที่ของโรงงานแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำพระปรัง โดยทางกลุ่ม ขอเข้าไปทั้งคณะ แต่ทางโรงงานอุตสาหกรรมไม่อนุญาตให้เข้าทั้งหมด ซึ่งให้เพียงตัวแทนของ เครือข่ายเข้าเพียง 2 ท่าน และมีตัวแทนภาครัฐ เข้าไปกับเจ้าหน้าที่ของโรงงานในการเก็บตัวอย่างน้ำ ทำให้เครือข่ายเกิดความไม่พอใจอย่างมาก เพราะ โรงงานมีเจตนาที่จะปกปิดข้อเท็จจริงสิ่งที่เครือข่าย ต้องการ (ประภาส รัชศรี และทวิศักดิ์ สีในกอง, สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2563)

จากกรณีดังกล่าว ยิ่งทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างชุมชนและโรงงาน อุตสาหกรรมจนนำไปสู่ข้อพิพาทระหว่างชุมชน ซึ่งโรงงานที่ตกเป็นจำเลยคือโรงงานอุตสาหกรรม ผลิตแป้งมันสำปะหลัง ทั้งนี้ เครือข่ายรักษาลุ่มน้ำพระปรังได้มุ่งมั่นแสวงหาข้อเท็จจริงจนนำไปสู่ การฟ้องร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมเข้ามารับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้น หลักฐานที่ชุมชนและเครือข่าย ช่วยกันแสวงหาว่าโรงงานใดเป็นสาเหตุของการทำให้เกิดน้ำเน่าเสียในลุ่มน้ำพระปรัง โดยเครือข่าย ฯ ค้นพบว่าปริมาณของเมือกมันสำปะหลังปะปนในแหล่งน้ำ รวมทั้งกลิ่นเหม็นที่รุนแรงส่งผลกระทบต่อ ระบบทางเดินหายใจ เครือข่ายฯ จึงได้นำหลักฐานและพยานประกอบแจ้งความดำเนินคดีกับ โรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งทางโรงงานอุตสาหกรรม มีปฏิกิริยาตอบโต้หากต้องการให้ทางโรงงาน เสียวยาผลกระทบที่เกิดขึ้นให้ทางเครือข่ายฯ ดำเนินการฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายเอง จนเกิดการต่อสู้ กันในชั้นศาล

การปรากฏตัวของการเคลื่อนไหวดังกล่าว เป็นปฏิกิริยาการตอบโต้อำนาจ ของระบบทุน ชุมชนได้สร้างพื้นที่ทางการเมืองขึ้น เพื่อแสดงให้รัฐและทุนเห็นว่าเจ้าของทรัพยากร ที่แท้จริงคือประชาชนในชุมชนพื้นที่ มีสิทธิ หน้าที่ในการปกป้องรักษาทรัพยากรและ สภาพแวดล้อม ตลอดจนครอบงำฐานอำนาจระบบทุนในพื้นที่ จึงเกิดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อ ช่วยกันแสวงหาข้อเท็จจริงต่อประจักษ์พยานที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน ร่วมกันผลักดันให้เกิดกิจกรรม การแลกเปลี่ยน พูดคุย เรียนรู้ ตกลงผลึกร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลของนายเลือน บ่อจักรพันธ์ ที่ได้ให้ ข้อมูลไว้ แสดงถึงความพยายามในการต่อสู้และเรียกร้องจนเป็นผลสำเร็จ เมื่อศาลรับคำร้องพิจารณา

แต่เครือข่ายฯ ต้องพบกับความผิดหวัง เมื่อไม่สามารถให้การต่อศาลได้ว่าค่าความเสียหายที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชนนั้นมีมูลค่าจำนวนเงินชดเชยที่เครือข่ายฯ เรียกร้องนั้น ใช้หลักการใดในการพิจารณา มีมูลเหตุและปัจจัยแวดล้อมใดในการเรียกร้องเงินชดเชย นั้นทำให้กลุ่มต้องกลับมาทบทวนอีกครั้ง โดยการแบ่งกลุ่มของเครือข่ายในแต่ละพื้นที่ ดำเนินการสำรวจชุมชนของคนที่ได้ใช้ประโยชน์จากกลุ่มน้ำพระปรอง ได้แก่ จำนวนประชากรในชุมชน การประกอบอาชีพของชุมชนที่สัมพันธ์กับกลุ่มน้ำ ผลกระทบที่ได้รับจากเหตุนี้มาเสีย ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ เครือข่ายฯ ได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐ และกลุ่ม NGO ได้เข้ามาถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเครือข่าย จนสามารถรวบรวมข้อเท็จจริงยื่นให้ศาลพิจารณาอีกครั้ง และเครือข่ายฯ ประสบผลสำเร็จในการฟ้องร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมเยียวยาค่าเสียหาย ซึ่งโรงงานอุตสาหกรรมได้ชดใช้ให้เป็นจำนวนเงิน 700,000 บาท ถือเป็นบทเรียนครั้งสำคัญของโรงงานอุตสาหกรรมและเป็นตัวอย่างให้กับโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ได้ตระหนักเห็นความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อมและช่วยกันรักษาให้คงอยู่ในขณะเดียวกันประสบการณ์ดังกล่าว ได้สอนให้เครือข่ายมีความเข้มแข็ง ไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน สร้างการมีส่วนร่วมให้กับชุมชน (เดือน บ่อจักรพันธ์, สัมภาษณ์ 6 ตุลาคม 2562)

ลักษณะของกระบวนการ เป็นการกระทำในรูปแบบการรวมหมู่ มีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคมในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งในระยะแรกผู้ร่วมขบวนการมีน้อยและไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของการเคลื่อนไหวเรียกร้อง แต่เมื่อสามารถสร้างการรับรู้ แสดงเจตจำนงที่ชัดเจนก็ทำให้เครือข่ายขยายใหญ่ขึ้น เกิดความเข้มแข็ง สอดคล้องกับแนวคิดของ ผาสุก พงษ์ไพจิตร กล่าวคือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นการกระทำรวมหมู่ที่มีจุดมุ่งหมาย หรือมีผลเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทางสร้างสรรค์ การเข้าร่วมขบวนการประชาชนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัว และจิตสำนึกทางการเมือง โดยมีบทบาทของตนในสังคมผ่านกิจกรรมต่างๆ ในขบวนการทางสังคม อาทิเช่น การเดินขบวน การสร้างภาคีเครือข่าย เป็นต้น

ผู้ศึกษาเห็นว่า การจัดการปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรักษ์กลุ่มน้ำพระปรอง ที่เกิดขึ้นในสภาพสังคมชนบท มีจิตสำนึกเพื่อส่วนร่วม ในทิศทางความเป็นไปของชุมชนระดับแรกอาจไม่มีการรวมกันเป็นกลุ่มก้อนมากนัก โครงสร้างยังไม่ชัดเจน แต่การเปลี่ยนผ่านรูปแบบวิธีการจัดการกับปัญหาก็เป็นไปตามแนวทางที่สมาชิกเครือข่ายวางไว้ร่วมกัน ด้วยสภาพความเป็นพื้นที่ต้นน้ำจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เนื่องจาก เป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำสายหลักของจังหวัด ประชากรทั้งจังหวัดใช้ประโยชน์จากการอุปโภค บริโภค การเกษตร อุตสาหกรรมเป็นหลัก ก่อปรกับพื้นที่ติดโรงงาน อุตสาหกรรมก็ยิ่งส่งผลกระทบต่อหนักที่สุด จึงต้องช่วยกันเฝ้าระวัง รักษาพื้นที่ฟู มิให้เกิดตุกการณ์ซ้ำซาก

ดังนั้น การยอมรับและเห็นความสำคัญของชุมชนเป็นหลัก เมื่อประสบปัญหาจะแก้ไขปัญหาาร่วมกันไปในทิศทางใด จะรักษาทรัพยากรในน้ำที่ได้รับผลกระทบอย่างไร ตลอดจนการปกป้องความเป็นชุมชนริมน้ำพระปรกกันอย่างไร เหล่านี้ จึงเกิดการขยายผลไปสู่กิจกรรมการฟื้นฟูวัฒนธรรม การอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนา การฟื้นฟูป่าสาธารณะ และจัดการปัญหาขยะในชุมชน ความร่วมมือของคนในชุมชน รวมถึงบทบาทของผู้นำที่สละความเป็นส่วนตัวมาร่วมกันพูดคุยเพื่อหาทางออกร่วมกัน ซึ่งผู้ศึกษามีแนวความเห็นสอดคล้องกับแนวคิดของทิมมพร รอดขันเมือง ซึ่งได้ทำการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวภาคพลเมืองด้านสิ่งแวดล้อม : บ้านกรูด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีประเด็นสำคัญที่ทำให้เราเห็นการพัฒนาศักยภาพของประชาชนที่ก่อให้เกิดภาพของการเมืองภาคประชาชน นั่นคือ การพัฒนาการรวมกลุ่มกันเพื่อการเรียนรู้ ประชาชนมีการตื่นตัวพร้อมเรียนรู้ มีการรวมกันเป็นชุมชนเพื่อเรียกร้องการพัฒนาที่เท่าเทียมกัน ประเด็นต่อมาคือ การเรียนรู้ของประชาชนนับตั้งแต่การเรียนรู้กระบวนการทางการเมือง และการเรียนรู้กระบวนการทางกฎหมายแล้ว มีการพัฒนาแนวความคิดจาก “ประชาชน” เป็น “พลเมือง” และเป็นพลเมืองที่มีความเข้มแข็งในที่สุด ประเด็นสุดท้าย การรวมตัวของขบวนการเคลื่อนไหวภาคพลเมืองนั้น เป็นไปเพื่อการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันส่งผลต่อวิถีของชุมชนและคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นว่าการรวมตัวของขบวนการเคลื่อนไหวนั้น เป็นไปเพื่อการอนุรักษ์ ปกป้องและรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

เช่นเดียวกันกับเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรก ที่รวมตัวกันในการต่อสู้เรียกร้อง เพราะพวกเขาเหล่านั้นรู้สึกว่าการพัฒนาของรัฐในด้านอุตสาหกรรม ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพของคนในชุมชน การเคลื่อนไหวภายใต้ความเป็นประชาธิปไตยอันเกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชน และบทบาทของกระบวนการยุติธรรมของรัฐ ในการที่จะช่วยปกป้องรักษาไว้ซึ่งความเป็นวิถีของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ แม้ว่าเราจะเห็นการเคลื่อนไหวในลักษณะนี้อยู่บ่อยครั้ง รูปแบบและวิธีการคล้ายคลึงกัน แต่เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า การพัฒนาย่อมมาคู่กับความสูญเสีย ในเมื่อชุมชนและเครือข่ายไม่สามารถปฏิเสธให้ความเจริญเข้ามาในพื้นที่ ชุมชนและเครือข่ายจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาไปพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลง

ความร่วมมือระหว่างตำบลในการบริหารจัดการพื้นที่แบบพึ่งตนเองในลักษณะประชาธิปไตยท้องถิ่น โดยการทำให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่น มากกว่าจะเป็นเพียงแค่ผู้รองรับผลประโยชน์ทางนโยบายสาธารณะ หรือผู้ปฏิบัติตามนโยบายที่ผู้ปกครองได้ให้เอาไว้ ซึ่งกลุ่มคนของชุมชนที่รวมตัวกันในท้องถิ่นจะอาศัยมีส่วนร่วมที่ไม่เป็นทางการ ในรูปของการรวมกลุ่มเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) เพื่อรักษาสิทธิและผลประโยชน์ของชุมชนตามรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ ที่อาจจะได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลง

ในด้านต่างๆ ของชุมชน ดังที่กลุ่มของชุมชนประสปร่วมกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้กระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่น โดยตรง ดังนั้น การให้สิทธิแก่ประชาชนในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมร่วมกันสามารถเป็นพลังในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พลวัตดังกล่าวส่งผลให้ชุมชนในสังคมเล็กๆ เติบโตอย่างมั่นคงและแข็งแกร่ง เป็นรากหญ้าที่มีความเข้มแข็ง ทัดทานจากสิ่งรื้อทางสังคมโดยรอบบทบาทของชุมชนในระดับต่างรวมกันเป็นสังคม หากมีความเข้มแข็ง มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนของตนเองเป็นอย่างดีแล้ว จึงสามารถใช้เป็นอำนาจในต่อรองกับกลุ่มทุนในพื้นที่ได้

ภาพที่ 4.1 แสดงวิถีการดำรงชีวิตในการหาอาหารเพื่อยังชีพ. เครื่องข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง
จังหวัดปราจีนบุรี

ที่มา: sukrapop, 2563, [เว็บไซต์] <https://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2553/community-03.html>,

1.2 กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง โดยการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชน

จากปัญหาด้านน้ำเสียที่เกิดขึ้นในคลองพระปรง ที่มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนที่อาศัยและใช้ประโยชน์จากคลองสายหลักในการดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งอาหาร และการอุปโภค บริโภค ปัญหาดังกล่าวทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นทุกๆ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2549 ชาวบ้านพบว่า กุ้งแม่น้ำ หอย ปู และปลาลอยคอตายเป็นแพ และเกิดขึ้นเช่นนี้ทุกปีจนแทบจะสูญพันธุ์ โดยเฉพาะหอยทรายที่เคยมีอยู่ชุกชุมเริ่มลดน้อยลงจนเห็นได้ชัดทางเครือข่ายฯ ได้รวมตัวกันเพื่อพูดคุยหาทางออกถึงปัญหาน้ำเน่าเสียว่ามาจากโรงงานใด จนพบว่ามิ โรงงานผลิตแป้งมันสำปะหลังแห่งหนึ่งปล่อยน้ำทิ้งสู่คลองพระปรงโดยไม่ผ่านการบำบัด

จากการสำรวจของเครือข่ายฯ นำไปสู่การพบต้นตอของปัญหาในครั้งนั้น และได้มีการร้องเรียนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานท้องถิ่นในพื้นที่ กรมควบคุมมลพิษ และกรมประมง ให้เข้ามาตรวจสอบ ในที่สุดกรมประมงในฐานะผู้เสียหายจากกรณีโรงงานผลิตแบริ่งมันสำปะหลัง รายหนึ่งปล่อยน้ำทิ้งจนทำให้สัตว์น้ำตาย จึงเป็นโจทย์ยื่นฟ้องเพื่อคลี่คลาย แก้ไขปัญหาที่โรงงานสร้างผลกระทบให้กับชุมชนและเครือข่าย

ภาพที่ 4.2 สภาพน้ำเสียในคลองพระปรัง

ที่มา: มานิตย์ สันับบุญ, ตุลาคม 2562

ภาพที่ 4.3 สัตว์น้ำที่ได้รับผลกระทบจากน้ำเสียในคลองพระปรัง

ที่มา: คณิต ภายสอน และคณะ, 2556, น. 37

ภาพที่ 4.4 การประชุมหรือแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

ที่มา: เว็บบล็อก, 2562, <https://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2553/community-03.html>,

โดยปกติธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มักจะเป็นผู้ถูกระงับเสมอ อดีตนั้น มนุษย์มักจะกระทำกับธรรมชาติด้วยความเมตตา เคารพยกย่อง และด้วยคุณธรรมที่มนุษย์ในอดีตมีอยู่ ทำให้มนุษย์ มีความสำนึกต่อความผิดที่ตนเองได้กระทำกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา แต่ปัจจุบันจิตสำนึกและคุณธรรมดังกล่าวของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ลดน้อย ทำให้มนุษย์กระทำกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างขาดจิตสำนึกที่ถูกต้อง โดยที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกกระทำไม่สามารถเรียกร้องขอความเป็นธรรมเพื่อตนเองได้ เจ้าหน้าที่ของรัฐเองก็ไม่อาจรับภาระหน้าที่นี้ สมบูรณ์ได้แต่เพียงผู้เดียว แต่ชาวบ้านจะมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมได้อย่างจริงจังก็ต่อเมื่อพวกเขามีสิทธิโดยชอบธรรมตามกฎหมาย ซึ่งหลักเบื้องต้นของการมีส่วนร่วมเป็นหลักที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ได้แก่ การค้นหาสาเหตุของปัญหา พิจารณาปัญหา จัดลำดับความสำคัญ จากนั้นจึงเป็นการพิจารณาแนวทางการแก้ไข วิธีการแก้ไข และสุดท้ายคือการติดตามประเมินผล กระบวนการเหล่านี้เป็นวิธีปฏิบัติโดยพื้นฐานโดยไม่ต้องใช้สิทธิหรือกระบวนการทางกฎหมาย โดยชุมชนได้ใช้วิธีการดังกล่าวในการสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน ภาคอุตสาหกรรม และภาครัฐ ในแนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชนระยะเริ่มแรกเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะขาดองค์ความรู้ในการจัดการข้อมูล แต่เมื่อได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา เสนอแนวทางแก้ไขร่วมกัน จนนำมาสู่กระบวนการตัดสินใจร่วม ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามวัตถุประสงค์ของชุมชน

นายสังค์ เงินเรียง ชาวบ้านหมู่ที่ 7 ตำบลวังตะเคียน อำเภออินทร์บุรี ให้ข้อมูลว่า ได้พบเห็นแม่น้ำได้กลายเป็นสีเขียว มีคราบแขวนลอย ยาวเป็นทางยาวตามจุดต่างๆ ทั้งคั้งน้ำตลอดแนวพระปราง ลักษณะคล้ายสาหร่ายเซลล์เดียว หรือคล้ายสีจากสารเคมีที่ปล่อยมาจากโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่อยู่บ่อยครั้ง ทำให้ไม่สามารถนำน้ำมาอุปโภค บริโภคได้ โดยเฉพาะระบบประปาหมู่บ้าน ซึ่งมีชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่สองฝั่งแม่น้ำได้รับผลกระทบไม่น้อยกว่า 3,000 ครัวเรือน ทุกครั้งที่พบตนจึงได้แจ้งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าตรวจสอบทันที เพื่อหาสาเหตุและป้องกันมิให้เกิดความเสียหายเพิ่มขึ้น (สังค์ เงินเรียง,สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2563)

จากการให้ข้อมูลดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดของธีรยุทธ บุญมี ได้กล่าวถึงความเป็นการเมืองภาคประชาชนไว้ว่า เป็นขบวนการทางสังคมแนวใหม่มุ่งเคลื่อนไหวสร้างจิตสำนึกของคนในประเด็นผลประโยชน์ร่วมของมนุษยชาติ อันได้แก่ สภาพแวดล้อมโลก การควบคุมทุนการเงินของโลก หรือการคัดค้านโลกาภิวัตน์ การเคารพอำนาจอธิปไตยในวิถีชีวิตตัวตนของชุมชนบุคคล มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมที่แข็งขันของบุคคล องค์กรต่างๆ ในสังคม ถกเถียงและบรรลุข้อตกลงในประเด็นปัญหาต่างๆ ร่วมกัน เกิดเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (Active citizen) มุ่งปกป้องคุ้มครองสิทธิและมุ่งประโยชน์สาธารณะ (common good) เป็นพลังสำคัญ ซึ่งพลเมืองก็คือฐานะสมาชิกของรัฐและชุมชนมีสิทธิและความรับผิดชอบตามกำหนดในกฎหมาย เช่น การเคารพกฎหมาย การออกเสียงเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ (Public life) ซึ่งหมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกต่อกิจการสาธารณะที่มุ่งให้ชีวิตสาธารณะหรือชีวิตส่วนรวมดีขึ้น มีการแสดงความคิดเห็น และวิพากษ์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ต่อสภาพส่วนรวม

ซึ่งในหลักของกฎหมายตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญกล่าวถึงการให้สิทธิประชาชน บุคคลรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ในการที่จะอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ตลอดจนการมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อม ที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ซึ่งชาวบ้านโดยทั่วไปจะมี ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของเขาอยู่แล้ว แต่สิ่งที่เขาขาดคือ สิทธิเหนือทรัพยากรนั้น

นางระตะนะ ศรีวรกุล เครือข่ายตำบลนนทรี เห็นว่า การที่รัฐมุ่งส่งเสริมอุตสาหกรรม มากกว่าภาคการเกษตร ผลที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบคือ การปรับตัวให้เข้าสู่สมัย

ของการเปลี่ยนผ่านเป็นเรื่องยากสำหรับชาวบ้าน เพราะคุ้นชินกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของตน ขาดความรู้ความเข้าใจต่อทิศทางการพัฒนาของรัฐ ในขณะที่รัฐก็ขาดการสื่อสารและทำความเข้าใจกับชาวบ้าน เปรียบเสมือนปลาผิคน้ำ ซึ่งรัฐพยายามยึดยึดสิ่งที่ไม่ใช่วิถีชีวิตที่ควรจะเป็นให้กับชาวบ้าน (ระตะนะ ศรีวรกุล, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2563)

การให้สิทธิกับชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการมีส่วนร่วมปกป้อง รักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตน อาจเป็นไปได้ยาก เพราะชุมชนเองต้องมีการปรับตัวเรียนรู้ เพื่อให้ก้าวผ่านการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงได้ สอดคล้องกับความเห็นของนางระตะนะ ศรีวรกุล ข้างต้น เพราะความคุ้นชินในบริบทเดิมของชุมชน ไม่สนใจใคร่รู้ต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมของตน อาจเป็นด้วยสภาพของสังคมชุมชนที่มีแต่ผู้สูงอายุ ในขณะที่กลุ่มวัยหนุ่มสาวต่างขวนขวายออกนอกพื้นที่ไปดิ้นรนไกลบ้านเพื่อสร้างอาชีพสร้างรายได้ นำมาหล่อเลี้ยงครอบครัว เมื่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเข้ามาในพื้นที่ ซึ่งมาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ในชุมชน ฐานอำนาจของทุนเข้ามามีส่วนครอบครองทรัพยากรธรรมชาติที่ดิน พื้นที่การเกษตร และแรงงาน สิ่งที่เกิดขึ้นมีทั้งผลดีและผลเสีย เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในระดับพื้นที่ สิ่งที่ผู้แทนชุมชนพยายามกระทำคือ พุดคุย แลกเปลี่ยน ความคิดเห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงอันจะนำไปสู่การหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

จากหลักดังกล่าวข้างต้น การเคลื่อนไหวของชาวบ้านกลุ่มเล็กๆ จนขยายเป็นเครือข่ายรักษาลุ่มน้ำพระปรงนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างง่ายดาย เพราะในเบื้องต้นชาวบ้านและกลุ่มผู้นำในตำบลบางส่วนก็ยังไม่เข้าใจ ชาวบ้านและครอบครัวที่ทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมก็ไม่กล้าเข้าร่วม เพราะกลัวว่า หากโรงงานถูกปิดกิจการตนก็จะพลอยตกงานไปด้วย แต่เมื่อเวลาผ่านไป ชาวบ้านในตำบลเห็นว่าเครือข่ายรักษาลุ่มน้ำพระปรง ทำงานกันอย่างจริงจังเพื่อส่วนรวมและไม่มีผลประโยชน์แอบแฝง เครือข่ายฯ จึงได้รับการสนับสนุนจากชุมชน รวมทั้งหน่วยงานราชการในอำเภอภินทรบุรีด้วยหลังจากมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายฯ มีการจัดประชุมร่วมกันทุกเดือน ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนสถานที่ประชุมไปตามตำบลต่างๆ โดยมีตัวแทนตำบลละ 1 คน เข้าร่วม มีการจัดตั้งอาสาสมัครขึ้นมาดูแลและเฝ้าระวังมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมทุกหมู่บ้านและทุกตำบล หากพบเห็นว่ามีน้ำเน่าเสีย หรือมีปลาตายมากผิดปกติ สมาชิกก็จะแจ้งให้เครือข่ายรับทราบ หลังจากนั้นสมาชิกเครือข่าย ก็จะร่วมกันสำรวจข้อมูลว่าข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร น้ำเน่าเสียเกิดจากโรงงานจริงหรือไม่ หากพบข้อมูลชัดเจนก็จะร้องเรียนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ดำเนินการกับโรงงานต่อไป

พลวัตของการมีส่วนร่วมของเครือข่าย เป็นไปตามรัฐธรรมนูญที่ให้ความสำคัญและเปิดโอกาสให้กับประชาชนที่รวมตัวกันเป็นชุมชนได้ประโยชน์จากเจตนารมณ์ของ

รัฐธรรมนูญ ซึ่งเครือข่ายได้มีโอกาสดำเนินกิจกรรมของส่วนรวมอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพ ความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งทางตรงและทางอ้อมไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมืองหรือสิ่งแวดล้อม เกิดการสร้างอำนาจต่อรองกับภาครัฐ เรียกร้องให้จัดสรรทรัพยากรหรือแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้น ประชาชนมีความตื่นตัวมากขึ้น โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เห็นได้ชัดเจน และสื่อความหมายของการมีส่วนร่วมให้ประชาชนเข้าถึงมากที่สุดคือ การจัดทำเวทีชุมชน หรือการประชาพิจารณ์ โดยรูปแบบนี้ประชาชนจะมีสิทธิออกเสียง แสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรมหรือโครงการของรัฐที่ดำเนินการ ซึ่งในบางกิจกรรม โครงการ ประชาชนสามารถให้ข้อเท็จจริงต่อรัฐ และทุน ด้วยสาเหตุที่ว่า เขาเหล่านั้นคือเจ้าของพื้นที่ เมื่อมีการพัฒนาใดที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ของเขาอันจะส่งกระทบในเชิงบวก และเชิงลบ ประชาชนจะเป็นผู้สะท้อนปัญหาและความต้องการได้ดีที่สุดในขณะเดียวกันรัฐมีควรปกปิดข้อเท็จจริง กลุ่มบุคคลเป้าหมายไม่ควรเป็นบุคคลที่เอื้อประโยชน์ต่อรัฐ ควรมีความหลากหลาย และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็น โดยไม่ปิดกั้น วิธีการนี้อาจเป็นไปได้ยาก トラบใดที่ประชาชนยังมีจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมน้อย ไม่ว่าจะมีส่วนร่วมในรูปแบบใดก็จะส่งผลให้กิจกรรม โครงการของรัฐ ทุน ยกที่จะบรรลุวัตถุประสงค์

ขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 46 ให้สิทธิ "บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ" และจากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายของชาติ ได้ทำให้เกิดการกระจายอำนาจในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่ท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งเรื่องนี้อาจเป็นเรื่องใหม่สำหรับประชาชน ดังนั้น การให้ข้อมูลข่าวสารและความรู้แก่ประชาชนให้มีความเข้าใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น ก็จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและประชาชนในการดูแลสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวมต่อไป

แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยแนวคิดสิทธิชุมชนนั้น เป็นการมุ่งการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับสถาบันของชุมชนเองให้ความสำคัญกับการค้นคว้าเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ รวมทั้งการนำเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

จากหลักคิดดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นในกลุ่มเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรอง ซึ่งกลุ่มเครือข่ายได้ใช้สิทธิตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ ในการที่จะปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นให้คงอยู่ ในขณะเดียวกัน ผู้แทนชาวบ้านกลุ่มเล็กๆ ในพื้นที่ตำบลบ่อ

ทอง อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ได้ร่วมตัวกันขอเข้าพบอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อยื่นหนังสือร้องเรียนเหตุการณ์ส้วมน้ำจำนวนมากตายในคลองพระปรัง เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2555 โดยกลุ่มผู้ร้องเรียนเชื่อว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมเป็นผู้ก่อมลพิษ ทำให้คุณภาพน้ำเสื่อมโทรม โดยเรียกร้องให้กรมโรงงานอุตสาหกรรมส่งเจ้าหน้าที่ลงพื้นที่เข้าตรวจสอบหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น

นายเลื่อน บ่อจักรพันธ์ ได้ให้ข้อมูลว่าวิถีชาวบ้านในพื้นที่อำเภอกบินทร์บุรี ส่วนใหญ่ ทำอาชีพเกษตรกรรม โดยทำนาเป็นหลัก มีการประมงเป็นอาชีพเสริม ปัญหาด้านน้ำเสียที่เกิดขึ้นมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 มีการยื่นปัญหาเข้าสู่เวทีการประชุมของหน่วยงานท้องถิ่นในพื้นที่ และหน่วยงานของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง แต่ก็ไม่มี การตอบสนองจากหน่วยงานใดๆ ในการแก้ไข ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม พวกตนจึงรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาดังกล่าวในพื้นที่รอบๆ โรงงานก่อน เพื่อสะท้อนปัญหานำไปสู่การแก้ไข โดยเริ่มในพื้นที่ตำบลบ่อทอง ในปี พ.ศ.2549 จนเป็นเครือข่ายรักษาลำน้ำพระปรัง โดยบทบาทหลักของเครือข่าย คือ การสืบค้นหาข้อมูลเพื่อสนับสนุนชาวบ้านในการร้องเรียน จากนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2553-2555 ได้มีหน่วยงาน ภาครัฐต่างๆ เช่น กรมประมง กรมควบคุมมลพิษ กรมโรงงานอุตสาหกรรม เข้ามาในพื้นที่เพื่อช่วยเหลือแต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างทันที่ (เลื่อน บ่อจักรพันธ์, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2563)

ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรเริ่มมาจากการเสาะแสวงหาข้อเท็จจริง ในพื้นที่รวบรวมข้อมูล จัดกลุ่มข้อมูล และวิเคราะห์ร่วมกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมต้องมาจากภาคประชาชน ภาครัฐ และทุน ที่จะต้องสร้างการรับรู้ร่วมกัน ปรับทัศนคติ มีผู้แทนของแต่ละส่วนที่สามารถจะเป็น กลาง สร้างความไว้วางใจให้กับทุกฝ่าย ตลอดจนข้อมูลข่าวสารจะต้องสามารถเปิดเผยได้ สิ่ง สำคัญคือการสร้างเครือข่ายที่จะร่วมผนึกกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ขณะเดียวกันการรับฟัง ความเห็นของทุกฝ่าย จะช่วยให้การหาแนวทาง วิธีการในการแก้ไขปัญหาต่างๆ มีทางเลือกที่ เหมาะสมยิ่งขึ้น

นายทวิศักดิ์ สีในกอง เสนอความเห็น ว่า ขอให้มีการจัดตั้งหน่วยตรวจสอบเฉพาะกิจ ให้มีที่ตั้ง ณ อำเภอกบินทร์บุรี เพื่อทำหน้าที่ตรวจวัดคุณภาพน้ำในลุ่มน้ำพระปรัง ในช่วงเกิดวิกฤต ปัญหาขึ้น เพื่อหาทางป้องกันและแก้ไขร่วมกัน ในขณะที่ นายเลื่อน บ่อจักรพันธ์ เสนอว่า ควรมีการ จำแนกประเภทของโรงงานอุตสาหกรรมว่าแต่ละ โรงงานดำเนินกิจกรรมประเภทใด และใช้สารเคมี ใดในกระบวนการผลิต มีการปล่อยสารเคมีชนิดใดออกมาปะปนในแหล่งน้ำบ้าง โดย กรมโรงงาน อุตสาหกรรม เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ (แมน อิทธิ, 2555, การประชุมที่บ่อทอง โรงงานปล่อยน้ำ เสีย, [YouTube] <https://www.youtube.com/watch?v=vLbA4JXPi>)

จากการศึกษาข้อมูล นายปกรณ์ สมบัติมาก นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลย่านรี ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ก่อนที่จะมีการจัดตั้งคณะทำงานไตรภาคี ขึ้น กลุ่มประชาชนได้มีการรวมตัวกันตามความสมัครใจ ยังไม่มีข้อมูลทางด้านวิชาการมาก ทำให้เกิดความเข้าใจผิดคิดว่า โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ตำบลย่านรีเท่านั้นที่เป็นผู้ก่อให้เกิดปัญหาน้ำเสีย แต่เมื่อได้เข้าร่วมกับคณะทำงานไตรภาคี ทำให้ทราบว่าในพื้นที่รอบคลองพระปรัง มีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก การมีคณะกรรมการไตรภาคี ทำให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ทั้งจากภาครัฐเอง โดยกรมโรงงานอุตสาหกรรม และภาคเอกชนที่เปิดเผยให้ทราบข้อมูลด้านกระบวนการผลิต คุณภาพน้ำที่ปล่อยออกมา อีกทั้งเพื่อลดผลกระทบจากการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมลงคลองพระปรัง

ทั้งนี้ เครือข่ายฯ ได้เรียกร้องเสนอให้มีการจัดตารางการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานแต่ละแห่ง ไม่ให้ปล่อยพร้อมกัน ในกรณีที่เกิดความผิดปกติของสภาพน้ำในคลอง ประชาชนที่ทราบจะเป็นผู้เก็บตัวอย่างทันทีและรายงานให้เครือข่ายรักษากลุ่มน้ำพระปรังทราบ และสามารถตรวจสอบจากตารางการปล่อยน้ำเสีย ทำให้ทราบว่าโรงงานใดปล่อยน้ำเสียที่ไม่ได้ผ่านการบำบัดลงคลองได้ทันที อีกทั้ง สมาชิกในชุมชนได้เสนอให้มีการจัดทำโครงการฟื้นฟูริมคลองพระปรัง เพื่อลดการกัดเซาะตลิ่ง องค์การบริหารส่วนตำบลย่านรี ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นเวทีกลางเพื่อแลกเปลี่ยนพูดคุยปัญหาระหว่างชุมชน ภาครัฐและโรงงานอุตสาหกรรม

ประเด็นสำคัญที่ทำให้การรวมกลุ่มก่อนของคนในสังคมอีกประการหนึ่ง นั่นคือ เรื่องของผลประโยชน์ ในลักษณะของกลุ่มผลประโยชน์ ที่มีบทบาทต่อภาคประชาสังคมในการกำหนดทิศทางความเป็นไปของกิจกรรมที่ดำเนินการ โดยกลุ่มองค์กรที่เข้ามามีบทบาทสำคัญ นั่นคือ NGO องค์กรเหล่านี้ดำเนินกิจกรรมเพื่อปกป้องคุ้มครองรักษา ชีวิตสาธารณะ หรือการเข้าไปมีส่วนในการต่อรองกับภาครัฐ และทุน ให้เกิดการตัดสินใจเพื่อประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่งของกลุ่มตน บางครั้งมีเสียงที่เห็นต่างว่ากลุ่มองค์กรเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับการเมืองในระดับท้องถิ่น ส่งผลให้กลไกการตัดสินใจของรัฐหรือทุน แฝงไปด้วยประโยชน์ที่เอื้อต่อกัน

นายจรัส งามบุตร ให้ความเห็นว่า จากกรณีที่เกิดขึ้น ตนมองว่า ปัญหาน้ำเสียปลาตายที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาซ้ำซากมาเป็นเวลานานนั้น บางส่วนของปัญหาโรงงานอุตสาหกรรมก็มีส่วนทำให้เกิดเหตุการณ์นี้ขึ้น และบางส่วนปัญหาก็มาจากชุมชนเอง การปล่อยให้ปัญหาเรื้อรังมาเป็นเวลานาน สาเหตุมาจากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการกำหนดความเป็นไปในกิจกรรมของโรงงานอุตสาหกรรม และกิจกรรมการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ซึ่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนี้เอื้อประโยชน์ให้โรงงานอุตสาหกรรมได้กระทำการอันส่งผลกระทบต่อกลุ่มน้ำพระปรัง ในขณะที่ชุมชนทราบดีว่าปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากอะไร แต่ไม่กล้าลุกขึ้นมาเรียกร้องให้มีการแก้ไขเยียวยา

ปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องจาก ผลประโยชน์ทับซ้อนกันอยู่ และสังคมส่วนใหญ่ในพื้นที่จะเป็นสังคมผู้สูงอายุ จึงไม่ค่อยเห็นความสำคัญของปัญหาเท่าไร ตลอดจนการทำงานของเครือข่ายรักษากลุ่มน้ำพระปรัง ะยะแรกเป็นการรวมตัวกันเพื่อหาทางออกให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น แต่เมื่อมีกลุ่ม NGO สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เข้ามาเกี่ยวข้อง จึงแฝงด้วยการมุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากสถาบันดังกล่าว จึงทำให้กลุ่มเครือข่ายขาดความเข้มแข็ง ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง และกรณีที่โรงงานอุตสาหกรรมยินยอมใช้เงินทุนของโรงงานจัดตั้งกองทุนในการดูแลรักษากลุ่มน้ำพระปรัง ก็ไม่ได้หมายความว่าปัญหาโดยวิธีนี้จะสามารถจัดการแก้ไขปัญหาได้ เพราะการบริหารกองทุนถูกบริหารจัดการโดยกลุ่มบุคคลที่มีสัมพันธภาพเกี่ยวข้องกับโรงงานอุตสาหกรรม (จรัส งามบุตร, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2564)

นายสมรัช ตระหง่านกิจ กล่าวว่า อดีตตนได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมกับเครือข่ายรักษากลุ่มน้ำพระปรัง เห็นว่า การเคลื่อนไหวของเครือข่ายเป็นการมุ่งหวังผลประโยชน์จากสถาบันองค์กรพัฒนาชุมชน (พอช.) เพื่อให้ได้งบประมาณมาใช้ในการทำประโยชน์เพื่อกลุ่มเป้าหมายของตนเอง มากกว่าการมุ่งหวังที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง ปัญหาจึงไม่ได้รับการแก้ไขอย่างยั่งยืน เพราะหลังจากที่มีการรวมกลุ่มกันเกิดขึ้น กลุ่มเครือข่ายมีการทำงานแบบหลวมๆ ขาดความเข้มแข็งและขาดการมีส่วนร่วม โดยแท้จริง แม้จะมีการตั้งคณะทำงานไตรภาคี มีการบูรณาการร่วมกันกับหลายภาคส่วน แต่ปัญหาน้ำเสียปลาตายก็ยังคงอยู่ การที่โรงงานอุตสาหกรรมเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการสังเกตการณ์ การบริหารจัดการน้ำเสียในโรงงาน ไม่ได้เป็นการเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนทั่วไปเข้าไปร่วม แต่เป็นการเอื้อให้บุคคลที่มีความใกล้ชิดและสัมพันธภาพอันดีหว่างโรงงานอุตสาหกรรมเข้าไปเป็นผู้แทนของภาคประชาชนแทน (สมรัช ตระหง่านกิจ, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2564)

เมื่อปัญหาของชุมชนขยายเป็นวงกว้าง ในขณะที่การแก้ไขยังเป็นไปตามระบบราชการ มีลำดับขั้นตอนจากล่างสู่บน ก่อให้เกิดความล่าช้าในการจัดการปัญหา ผลกระทบที่ตามมาคือความเสียหายของสิ่งมีชีวิตในลุ่มน้ำ โรคภัยที่มากับน้ำเหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุให้คนในชุมชนแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง สิ่งหนึ่งที่ชุมชนทำได้คือ การแสดงพลังของตนในรูปแบบการเคลื่อนไหว “การเมืองภาคประชาชน” ซึ่งกลุ่มคนที่เข้าร่วมในการเคลื่อนไหวล้วนมีความสมัครใจ เหตุผลของการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวคือ เพื่อผลประโยชน์ เป้าหมายของตน ของชุมชน แต่การเคลื่อนไหวลักษณะนี้จะไม่มีความนำหลัก โดยกลุ่มคนที่เข้าร่วมจะช่วยกันคิด ตัดสินในการเคลื่อนไหวให้ไปในทิศทางเดียวกันการเกิดขึ้นของการมีส่วนร่วมเครือข่ายรักษากลุ่มน้ำพระปรังและชุมชน นอกจากจะมีการรวมกลุ่มพูดคุย ถกปัญหา เพื่อหาทางออกร่วมกันแล้ว เครือข่ายยังมีเจตจำนงจะไปยังโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาร่วมกัน

ภาพที่ 4.5 ผู้แทนชาวบ้านตำบลบ่อทอง อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี
เข้าพบอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อยื่นหนังสือร้องเรียน

ที่มา: คณิต กายสอน และคณะ, 2556, น. 37

เมื่อเครือข่ายมีการเคลื่อนไหวไปในระดับหนึ่งแล้ว ก็เกิดการปรับเปลี่ยนสถานะจากเครือข่ายลุ่มน้ำพระปรัง มาสู่การเป็นคณะทำงานไตรภาคี เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2555 โดยเครือข่ายฯ เข้าไปพูดคุยกับ บริษัท ไทยเคน เปเปอร์ จำกัด (มหาชน) เพื่อเสนอให้มีการตั้งคณะทำงานไตรภาคีขึ้น โดยมี บริษัท ไทยเคน เปเปอร์ จำกัด (มหาชน) เป็นแกนนำในภาคเอกชน และยังเสนอให้มีการสอบถามความเห็นของชาวบ้านก่อนดำเนินการกิจกรรมต่างๆ (ทำตามที่ชาวบ้านอยากได้ ไม่ใช่ทำในสิ่งที่คณะกรรมการอยากทำ) แนวทางที่นำเสนอประสบผลสำเร็จอย่างมากในการแก้ไขปัญหาข้อร้องเรียนด้านน้ำเสีย และลดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและ โรงงานอุตสาหกรรม

ในขณะที่ ภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ได้เข้ามามีบทบาทต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนของเครือข่ายลุ่มน้ำพระปรัง ในฐานะผู้ตกเป็นจำเลยของปัญหาน้ำเสียปลาตายในลุ่มน้ำพระปรัง เพื่อสร้างการรับรู้ต่อชุมชน ตลอดจนลดทัศนคติเชิงลบของชุมชนที่มีต่อ โรงงานอุตสาหกรรม โดยผลการศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้แทน โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมต่อการจัดการน้ำเสียในพื้นที่ลุ่มน้ำพระปรัง ดังนี้

นายสุริยา การินไชย ผู้แทนบริษัท รวยไทย ไฟเบอร์ อินครัสทรี (ไทยแลนด์) จำกัด ได้ให้ความเห็นว่า ก่อนการจัดตั้งคณะทำงานไตรภาคีฯ ทางโรงงานมักจะเป็นผู้ต้องสงสัยปล่อยน้ำเสียลงคลองพระปรงจากชุมชนในพื้นที่ ถึงแม้ว่าในช่วงระหว่างเวลาที่เกิดปัญหาน้ำเสีย ทางโรงงาน จะไม่มีการปล่อยน้ำออกนอกโรงงาน แต่เมื่อมีการจัดตั้งคณะทำงานไตรภาคีฯ แล้ว ทำให้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนข้อมูล เปิดใจรับฟังข้อคิดเห็นต่างๆ สามารถจัดความไม่เข้าใจระหว่างกัน เห็นควรให้สนับสนุนแนวทางการดำเนินการเช่นนี้เพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป เพราะว่า เป็นแนวทางให้แกนนำชาวบ้านได้เสนอความต่อกิจกรรมของการพัฒนาต่างๆ เห็นว่า คณะกรรมการชุดนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน จึงสมัครเข้าร่วมเป็นสมาชิกในคณะทำงานไตรภาคีชุดนี้ อีกทั้งที่ผ่านมาจากโรงงานได้จัดโครงการพัฒนาชุมชนเรื่อยมา ทั้งทางด้านการพัฒนาเครื่องมือแพทย์ การพัฒนาสถานศึกษาในพื้นที่ และยังเห็นว่า การพัฒนาชุมชนรอบๆ พื้นที่โรงงาน เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องดำเนินการ ไปควบคู่กับการประกอบการกิจการ (สุริยา การินไชย, สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2563)

นายวิริทธิ์พล อินทศิริ ผู้แทนบริษัท ไทยเคเนเปเปอร์ จำกัด (มหาชน) ให้ความเห็นว่าที่ผ่านมานโยบายของบริษัท ไทยเคเนเปเปอร์ จำกัด ไม่ได้ให้ความสนใจต่อการมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชน จึงส่งผลทำให้เกิดความไม่เข้าใจระหว่างกัน กอปรกับกระบวนการผลิตของโรงงานประสบปัญหาทำให้ชาวบ้านรอบๆ พื้นที่ที่มีความเชื่อว่า เกิดปัญหาน้ำเสียที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากโรงงาน แต่ภายหลังที่มีการนำแนวทางการบริหารจัดการแก้ไขปัญหา น้ำเสียแบบมีส่วนร่วมเข้ามาใช้ในพื้นที่คลองพระปรง ปัญหาน้ำเสียและความขัดแย้งกับชุมชนก็ลดลง เนื่องจากแนวทางนี้ ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนในการเสนอข้อคิดเห็น ในการแก้ไขปัญหา อีกทั้งยังเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างกัน แม้การดำเนินการที่ผ่านมายังมีอุปสรรคที่สำคัญ คือ นโยบายของโรงงานแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน ทำให้ทิศทางในการแก้ไขปัญหา ยังไม่สามารถดำเนินการได้เต็มที่ แต่หลังจากการนำแนวทางการแก้ไขปัญหาแบบมีส่วนร่วมมาใช้พบว่า สภาพปัญหาดีขึ้น ที่ผ่านมายังไม่มีการร้องเรียนของชาวบ้าน การแก้ไขปัญหาในระยะยาวควรมีสื่อกลางในการประสานงาน สร้างกระบวนการรับรู้ที่ถูกต้องและเป็นธรรม รวมถึงเชื่อมโยงระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชาวบ้าน (วิริทธิ์พล อินทศิริ, สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2563)

จากการศึกษาข้อมูลของผู้ศึกษา พบว่า ยังมีอีกหลายๆ บริษัท ที่ดำเนินการสร้างการมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนและชาวบ้าน เช่น บริษัท ไทย เจ เพลส จำกัด แต่เดิมโรงงานไม่มีปัญหาข้อขัดแย้งกับชาวบ้าน แต่เมื่อเข้าร่วมกับคณะทำงานไตรภาคี ทางโรงงานอุตสาหกรรมได้กำหนดขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน รับฟังความคิดเห็น กำหนดนโยบาย แผนงาน แนวทางการแก้ไขปัญหา ร่วมกันติดตามและตรวจสอบ และเปิดโอกาส

ให้ภาคประชาชนเป็นผู้ควบคุมการบริหารจัดการร่วมกัน ผ่านกลไกการทำงานของคณะทำงาน ไตรภาคี (คณิต ภายสอน และคณะ, 2556, น. 56)

ในขณะที่ บริษัท สระแก้วเจริญ จำกัด ทางโรงงานได้รับเรื่องร้องเรียนด้านน้ำเสีย และกลิ่นเหม็นเป็นประจำ โดยน้ำเสียของโรงงานจะเป็นน้ำเสียที่เกิดจากกระบวนการผลิตแป้งมันสำปะหลัง ไม่สามารถบำบัดได้โดยตรงในช่วงเวลานั้น เช่น ในเดือนเมษายน พ.ศ.2548 ทางโรงงานได้นำระบบ Bio Gas มาใช้ในกระบวนการผลิตของโรงงาน โดยการปรับปรุงบ่อกักเก็บน้ำเสีย และสามารถดำเนินงานอย่างเต็มที่ในเดือนกันยายน พ.ศ.2548 ทำให้ปัญหาด้านน้ำเสียและกลิ่นหมดไป แต่ทางโรงงาน ยังคงเป็นผู้ต้องสงสัยของประชาชนในการปล่อยน้ำเสียลงคลองพระปรัง ความสัมพันธ์ระหว่างโรงงานและประชาชนเป็นไปในทางลบ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2555 คณะทำงาน ไตรภาคีฯ ได้เชิญให้โรงงานเข้าร่วมดำเนินงาน ทำให้ทุกฝ่ายได้มีการพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนข้อมูลและข้อคิดเห็นกัน ความสัมพันธ์ระหว่างโรงงานและประชาชนดีขึ้น และยังได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า ควรจะนำแนวทางนี้ไป ประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมกับชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

และการดำเนินการของ บริษัท ไทฟิง เอทานอล จำกัด ซึ่งในอดีตพื้นที่รอบคลองพระปรัง มักจะถูกน้ำท่วมแทบทุกปี น้ำเสียที่ออกไปมักจะก่อความเสียหายให้แก่ พื้นที่เกษตรกรรม เมื่อทางโรงงานได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการไตรภาคีฯ โรงงานจึงได้ปรับปรุงระบบบำบัดน้ำเสีย ควบคุมคุณภาพน้ำเสียอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานของกระทรวงอุตสาหกรรม และมีแนวคิดต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ทางโรงงานมีความพึงพอใจในการดำเนินงานของคณะทำงาน ไตรภาคีฯ เนื่องจากเป็นพื้นที่ให้มีการพูดคุยกันมากขึ้น สร้างความร่วมมือกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม และเห็นว่า กรมโรงงานอุตสาหกรรม เป็นผู้ประสานงานที่ดี หากในอนาคตกรมโรงงานอุตสาหกรรมจะถอนตัวออกไป อาจจะทำให้เกิดปัญหาได้ แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงมีโรงงานอุตสาหกรรมบางแห่งไม่เข้าร่วมเป็นกรรมการ ไตรภาคี และอยู่ใกล้คลองพระปรังมากกว่า กลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้าร่วมน่าจะก่อให้เกิดปัญหาในระยะยาว (คณิต ภายสอน และคณะ, 2556, น. 51-52)

ภาพที่ 4.6 การประชุมกลุ่มและศึกษาการเก็บตัวอย่างน้ำ สำหรับการตรวจพิสูจน์

ที่มา: มานิตย์ สันบุญ, 2562

ผลจากการศึกษาข้อมูลทั้งจากการสัมภาษณ์ การลงพื้นที่หาข้อมูล การค้นหาข้อมูลจากเอกสารวิชาการ สื่อออนไลน์ต่างๆ เพื่อประกอบการศึกษาวิจัยพลวัตทางการเมืองของเครือข่ายรักษากลุ่มน้ำพระปรง ด้านพลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า สิ่งที่สังเกตและเห็นเด่นชัดของกลุ่มเครือข่ายดังกล่าว มีความพยายามในการเรียนรู้กับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น การค้นหาสาเหตุของปัญหาเครือข่ายและชุมชนไม่ได้ดำเนินการโดยลำพัง แต่เกิดจากการเก็บข้อมูลแล้วนำมาแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นเพื่อหาทางออกร่วมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายภายในกระบวนการเป็นไปด้วยดี เครือข่ายมียุทธวิธี เทคนิคที่ใช้ในการผลักดันประเด็นปัญหา ผลจากการเคลื่อนไหว ช่วยเปิดพื้นที่ทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมขนาดเล็ก โดยใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรม การเคลื่อนไหวของเครือข่ายได้มีกลุ่ม NGO เป็นพี่เลี้ยง และสื่อมวลชนช่วยจุดประเด็นปัญหาให้กว้างขึ้น สร้างการรับรู้ต่อสาธารณะชนโดยเปิดเผย เครือข่ายได้เรียนรู้บริบทการเมืองภาคประชาชนและรูปแบบการมีส่วนร่วมในระบบประชาธิปไตย ประสบการณ์การต่อสู้ของเครือข่าย เป็นการรวบรวมข้อมูลและความเห็นของชุมชนเพื่อตอบข้อกังขาว่า น้ำเสีย ปลาตาย เกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรคือสาเหตุ และจะแก้ไขฟื้นฟูไปในทิศทางใด ใครจะเข้ามามีส่วนร่วมกับประเด็นปัญหานี้บ้าง

ประเด็นต่อมา กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชน การมีส่วนร่วมของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรอง เกิดจากการประสบปัญหาเดียวกัน โดยพวกเขามีความรู้ดีกว่าสิ่งที่ผูกพันและเป็นก้อนเนื้อหล่อเลี้ยงคนในชุมชนริมคลองพระปรองซึ่งเป็นเส้นเลือดหลักกำลังจะตาย คงไม่เหลือแหล่งอาหารให้ลูกหลานเป็นแน่ หากไม่ดำเนินการใดๆ ปัญหาที่จะหมักหมม ยากต่อการสะสาง และอีกทั้งยังเปิดโอกาสให้โรงงานอุตสาหกรรมที่มักง่ายใช้โอกาสนี้ในการกระทำต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ดังนั้น การใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญจึงเป็นสิ่งควรกระทำการที่รัฐธรรมนูญให้สิทธิประชาชน บุคคลรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ในการที่จะอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ตลอดจนการมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และในความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อม ที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของคน นั้น หากโดยปกติวิสัยของชาวบ้านจะใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของเขาอยู่แล้ว เพียงแต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจว่า กระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสม เรียกว่าการมีส่วนร่วม เครือข่ายดำเนินการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่ต้องมีเวทีการประชุมเป็นทางการ ไม่ต้องมีประธาน หากแต่เป็นการระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนแนวทาง กำหนดวิธีการร่วมกันในลักษณะ Learning By Doing เมื่อได้สาเหตุพร้อมทั้งทางออกของปัญหา จึงขยับการเคลื่อนไหวสู่ส่วนราชการและภาคเอกชน เพื่อขอเปิดพื้นที่สะท้อนสิ่งที่ชุมชนได้รับผลกระทบ โดยส่วนราชการเป็นสื่อกลางในการประสานความเข้าใจระหว่างชุมชนและ โรงงานอุตสาหกรรม ในการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน สรุปลงเป็นข้อตกลงในรูปของคณะทำงานไตรภาคี กำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่ชัดเจนให้แก่แต่ละส่วนฝ่าย ได้นำไปปฏิบัติตามภารกิจของตน

ขณะที่ มีข้อคิดเห็นแย้งที่กล่าวว่า กลุ่มเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรอง เป็นการรวมกลุ่มเพื่อจัดสรรประโยชน์ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโรงงานอุตสาหกรรม โดยมีสถาบันองค์กรพัฒนาชุมชน (พอช.) เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่า จากการศึกษาสังเกตพฤติกรรมของเครือข่าย การให้ข้อมูล ตลอดจนพฤติกรรมผู้แทนโรงงานอุตสาหกรรมที่ให้ข้อมูลกลับให้ข้อมูลสอดคล้องไปในทางเดียวกัน กล่าวคือ ทุกฝ่ายมุ่งหวังเพื่อที่จะให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำพระปรองได้รับการคลี่คลาย โดยผ่านการระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน มีกรมโรงงาน

อุตสาหกรรมเป็นตัวแทนของสถานประกอบการทำงาน ในขณะที่ผลประโยชน์ได้เสีย อาจจะมาจกกิจกรรมการก่อสร้าง การขยายพื้นที่โรงงานจึงเกิดการรับเหมาหรือจ้างงานในพื้นที่เป็นหลัก ซึ่งส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรมีการตรวจสอบว่ากิจกรรมต่างๆ ภายในโรงงานอุตสาหกรรมดำเนินไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ข้อบังคับหรือไม่ และการที่โรงงานอุตสาหกรรมยินยอมเปิดโรงงานอุตสาหกรรมให้เพียงบุคคล ผู้ใกล้ชิดเข้าไปร่วมตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมของโรงงานนั้น ส่วนใหญ่แล้ว กลุ่มบุคคลนี้ จะมาจากบุคคลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนชุมชน ที่ประชาชนเลือกสรรเข้ามาทำหน้าที่แทนตน บุคคลเหล่านี้ จึงมีหน้าที่ชี้แจงข้อเท็จจริงที่ได้รับให้กับชุมชน

บทบาทของส่วนราชการ และภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง โดยส่วนราชการและภาคอุตสาหกรรมที่เข้ามามีส่วนร่วมจัดการปัญหาร่วมกันกับชุมชน เครือข่าย หากเพิกเฉยต่อเสียงสะท้อนที่เกิดขึ้นก็จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้ทุเลาเบาบางลงได้ แม้ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย และ โรงงานอุตสาหกรรมจะเป็นไปในทางลบในระยะแรก แต่เมื่อได้มีเวทีพูดคุย และ เปลี่ยน สะท้อนปัญหา รูปแบบการดำเนินการของแต่ละฝ่าย ก็ทำให้เข้าอกเข้าใจกันมากขึ้น และ ถอยมาสู่ศูนย์กลางในการร่วมกันกำหนดทิศทาง การแก้ไขปัญหา ร่วมกัน โดยส่วนราชการได้ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน อำนวยความสะดวก ชี้แนะแนวทางให้ เป็นไปตามระเบียบข้อกฎหมายของแต่ละฝ่าย ในระดับพื้นที่ ผู้นำได้ลงพื้นที่ตรวจสอบ สั่งการให้หน่วยงานผู้รับผิดชอบเร่งแก้ไข ปัญหาเฉพาะหน้าให้กับประชาชน ในส่วนของภาคอุตสาหกรรม ก็ได้ปฏิบัติตามข้อตกลง ขอมเปิดบ้านให้กับตัวแทนของชุมชนเข้าไปตรวจสอบ และได้สนับสนุนทุนเพื่อใช้ในการจัดตั้งกองทุนจัดการสิ่งแวดล้อม ดำเนินกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ต่อชุมชน ร่วมเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน ตลอดจนการอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งน้ำ ป่าสาธารณะของชุมชนให้กลับมามีสภาพอุดมสมบูรณ์เพื่อยังประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติใช้ร่วมกันต่อไป

สะท้อนให้เห็นว่า พลวัตทางการเมืองของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง ได้มีการพัฒนาศักยภาพของตนที่จะก่อให้เกิดการเมืองภาคประชาชน ขึ้น ดังนี้

1) เครือข่ายลุ่มน้ำพระปรงมีการรวมกลุ่มกันเพื่อเรียนรู้ เกิดการตื่นตัวที่จะเริ่มเรียนรู้ของประชาชน รวมกันเป็นชุมชนเพื่อเรียกร้องการแก้ไขปัญหาจากภาครัฐ ก่อเกิดเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

2) การเรียนรู้ของประชาชนนับตั้งแต่การเรียนรู้การมีส่วนร่วม กระบวนการทางการเมือง และการเรียนรู้กระบวนการทางกฎหมายเพื่อต่อสู้เรียกร้องในสิ่งที่ชุมชนได้รับผลกระทบ มีการพัฒนาแนวความคิดจาก “ประชาชน” จนกลายเป็น “พลเมือง” และเป็นพลเมืองที่มีความเข้มแข็งในที่สุด

3) การรวมตัวของขบวนการเคลื่อนไหวภาคพลเมืองนั้น เป็นไปเพื่อการรักษาฐาน
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนและคนในชุมชน
สะท้อนให้เห็นว่าการรวมตัวของขบวนการเคลื่อนไหวนั้น เพื่อการอนุรักษ์ ปกป้องและรักษา
สิ่งแวดล้อมของชุมชน

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการศึกษา

1.1 พลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า

จากผลการศึกษาพลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า พบว่า ผู้นำชุมชน ผู้นำเครือข่าย และข้าราชการในท้องถิ่น ต่างก็มีบทบาทเฉพาะในการเคลื่อนไหวตามบริบทของพื้นที่ วิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชุมชนมีความเรียบง่าย ผู้นำในระดับชุมชนมีน้อย คนส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยตื่นตัวกับปัญหาน้ำเน่าเสียและปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เพราะมองว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี และเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะเข้ามาดูแลจัดการให้ ขณะเดียวกันปัญหาน้ำเน่าเสียทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น บทบาทผู้นำระดับล่างของชุมชนจึงเกิดขึ้น พร้อมตระหนักว่า หากปล่อยไว้ไม่ดำเนินการอะไรเลย ก็จะไม่เหลือทรัพยากรสัตว์น้ำไว้ให้ลูกหลาน

ดังนั้น สิ่งที่ผู้นำระดับล่างซึ่งเกิดจากสมาชิกในชุมชน ได้ร่วมกันดำเนินการคือ ค้นหาสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา และนำข้อสรุปมาปรึกษาหารือกันภายในชุมชน เกิดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายฯ แบ่งบทบาทหน้าที่กันรับผิดชอบในแต่ละตำบล เมื่อถึงเวลานัดหมายประชุมก็จะนำปัญหาของแต่ละพื้นที่มาเล่าสู่กันฟังและหาทางออกร่วมกัน สะท้อนให้เห็นว่าความเป็นประชาธิปไตยเกิดขึ้นมาจากชุมชนระดับรากหญ้า จากการที่เขาเหล่านั้นต่างให้เกียรติและเคารพซึ่งกันและกัน ยอมรับฟังความเห็นต่าง และหาข้อสรุปที่เป็นกลางเพื่อการแก้ไขปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ให้ได้รับการแก้ไขปัญหาย่างทันต่อวิถี สิ่งนี้เครือข่ายฯ พยายามสร้างให้เกิดขึ้น นั่นคือกระบวนการเรียนรู้ การรวมตัวกันหรือการรวมกลุ่มเพื่อใช้สิทธิตามกฎหมาย รวมถึงการใช้ขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อให้ภาครัฐ ซึ่งเป็นเป็นเจ้าของนโยบาย และปัจจัยการผลิตในภาพรวม ได้เข้ามาร่วมแก้ไขปัญหอันเกิดจากการพัฒนาของรัฐ การก่อตัวของภาคประชาสังคมมักเกิดขึ้นในช่วงเวลาวิกฤตหรือเมื่อชุมชนประสบปัญหา ซึ่งให้เห็นว่า การพัฒนาศักยภาพของชุมชนที่เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า มี 3 ประการ กล่าวคือ

ประการแรก การพัฒนาการรวมกลุ่มกันเพื่อเรียนรู้ นับจากการตื่นตัวเรียนรู้ของประชาชน รวมตัวกันเป็นชุมชนเพื่อเรียกร้องการพัฒนาที่เท่าเทียมกัน จนกลายเป็น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งเกิดจากความต้องการให้รัฐเข้ามาจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยอาศัยการแสดงพฤติกรรมร่วมในรูปแบบของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ในเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของตนไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น โดยชุมชนต้องแสดงศักยภาพความต้องการในฐานะเจ้าของชุมชนให้ปรากฏขึ้น ในลักษณะของการช่วงชิงพื้นที่ความเป็นชุมชนท้องถิ่นภายใต้สิทธิเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดความเท่าเทียม โดยมีนัยยะเพื่อปกป้อง รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่

ประการที่สอง การเรียนรู้ของประชาชนนับตั้งแต่การเรียนรู้กระบวนการทางการเมือง และการเรียนรู้กระบวนการทางกฎหมาย จนเรียกว่ามีการพัฒนาแนวความคิด จาก “ประชาชน” จนกลายเป็น “พลเมือง” และเป็นพลเมืองที่มีความเข้มแข็งในที่สุด ซึ่งเกิดจากสมาชิกของสังคมใช้สิทธิ เสรีภาพ โดยมีความรับผิดชอบ เคารพความแตกต่าง เคารพผู้อื่น ตลอดจนการปฏิบัติตามกฎกติกาของสังคม ส่งผลให้สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานการพัฒนาประชาธิปไตย ตัวอย่างเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นคือ การพูดคุยหารือกันผ่านเวทีชุมชน โดยไม่มีประธานควบคุมสถานการณ์ แต่เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีสิทธิออกเสียงแสดงความคิดเห็นโดยเสมอภาคกัน

ประการสุดท้าย การรวมตัวของขบวนการเคลื่อนไหวภาคพลเมืองนั้น เป็นไปเพื่อการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนและคนในชุมชน จากการตื่นตัว รวมกลุ่ม เรียนรู้สู่การเคลื่อนไหว พัฒนาจากประชาชนเป็นพลเมือง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการเยียวยาความอ่อนแอของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายลง ด้วยการสร้างให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง จนก่อเกิดการสร้างอำนาจในการต่อรองกับรัฐและทุนมุ่งสนองผลประโยชน์ของคนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก

สอดคล้องกับแนวคิดของ พงษ์สวัสดิ์ อักษรสวาสดี (2550, น. 64-68) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนที่รวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีสิทธิเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พื้นฟู ปกป้อง คุ้มครอง จะทำให้เกิดตัวแทนของรัฐเข้ามาทำหน้าที่ดังกล่าว ให้ไปในทิศทางที่สมดุลและยั่งยืนต่อไป และเห็นด้วยกับแนวคิดของ อนุรักษ์ นิยมเวช (2554, น. 1-3) ซึ่งได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญในการแก้ไขปัญหา คือ ประชาชนผู้มีหรือใช้สิทธิเสรีภาพมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจและสามารถรักษาสิทธิของตนในรูปแบบประชาธิปไตยมีส่วนร่วม เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากอำนาจทางการเมืองและอำนาจรัฐมากขึ้น ตลอดจนการกระจายอำนาจและทรัพยากรต่างๆ ที่ไม่เท่าเทียมกันอันมีผลกระทบต่อชีวิต

ความเป็นอยู่ของประชาชนและวิธีการที่ประชาชนเหล่านั้นมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อตนเอง

ผลจากการศึกษา สะท้อนให้เห็นว่าการรวมตัวของขบวนการเคลื่อนไหวนั้น เพื่อการอนุรักษ์ ปกป้องและรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัยที่หล่อเลี้ยงทุกชีวิตของคนในชุมชนให้ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรังไม่ได้เป็นฝ่ายที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพื้นถิ่นเพียงฝ่ายเดียว ยังมีโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำพระปรัง ใช้ประโยชน์จากลุ่มน้ำดังกล่าวเพื่อการอุตสาหกรรมด้วย การใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติจากแหล่งเดียวกัน ย่อมมีการแย่งชิงทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของตน จนลี้มว่าทรัพยากรเหล่านั้นเป็นของส่วนร่วม ที่ทุกฝ่ายจะต้องช่วยกันบำรุงรักษา โดยเครือข่ายฯ ได้ร่วมมือกับโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ในการฟื้นฟู รักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ถิ่นของตนเองให้คงอยู่เพื่อธำรงไว้ให้ลูกหลานของตนได้ใช้ประโยชน์ต่อไป และยังสร้างกลุ่มเยาวชนให้มีความรักหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเปิดเวทีให้เยาวชนได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน แนวทางการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่สะท้อนความคิดที่จะช่วยให้การพัฒนาชุมชนมีความเข้มแข็ง “พลวัตทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรักษ์เครือข่ายลุ่มน้ำพระปรัง” ยังดำเนินไปโดยสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายอื่นๆ รวมถึงนำเสนอบทเรียนที่สำคัญให้กับสังคมให้กับชุมชนทั้งในและนอกพื้นที่ มีการทำงานประสานกันอย่างมีส่วนร่วม เปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามโอกาสที่มี

1.2 กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรัง โดยการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชน

กระบวนการการมีส่วนร่วมภาคประชาชนต่อการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในการใช้สิทธิตามกฎหมายของประชาชนเพื่อเป็นบทเรียนในการเคลื่อนไหวทางสังคมในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรัง อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า ชุมชนมีการบูรณาการกับภาคส่วนราชการ โรงงานอุตสาหกรรม ที่เกี่ยวข้อง มีการเปิดเวทีสาธารณะในแต่ละระดับ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้ชี้แจงข้อเท็จจริงของตน นำไปสู่การแก้ไขปัญหา และหาทางออกร่วมกัน

แนวทางการบริหารการมีส่วนร่วมในกรณีศึกษานี้ เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของการดำเนินการตามแนวคิดการจัดการร่วม (Co-management) ที่ภาครัฐเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนเข้าร่วมสร้างความรับผิดชอบร่วมกัน ทั้งกลุ่มสถานประกอบการที่จะต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมโดยรวม แทนที่จะคำนึงเฉพาะสิ่งแวดล้อมรอบๆ พื้นที่สถานประกอบการของตน

เท่านั้น นอกจากนี้ ยังพบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จอีกประการหนึ่ง คือ ประชาชนในชุมชน มีการเรียนรู้จากการทำ (Learning by doing) ก่อนการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองกับภาคส่วนต่างๆ จนสามารถนำไปสู่การปรับปรุงแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ แนวทางการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้น ยังจะมีความสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลในด้านอื่นด้วย เช่น ความโปร่งใสที่สถานประกอบการได้ให้โอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ได้เข้าเยี่ยมชมกระบวนการผลิตและการจัดการน้ำเสีย ความรับผิดชอบเห็นได้จากที่กลุ่มสถานประกอบการปฏิบัติตามกฎหมายและมติที่ประชุมได้ตกลงกันไว้ การทำงานของเครือข่ายฯ จะดำเนินงานตามแผนงานที่ได้กำหนดที่เกิดจากการหารือ มีการวางแผนร่วมกัน มีการแบ่งบทบาทตามความถนัดและความรับผิดชอบของแต่ละคนที่เกี่ยวข้อง หากคนในชุมชนพบเห็นว่ามือน้ำเน่าเสีย หรือมีปลาตายมากผิดปกติ สมาชิกก็จะแจ้งให้เครือข่ายฯ รับทราบ หลังจากนั้นสมาชิกเครือข่ายก็จะร่วมกันสำรวจข้อมูลว่า ข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร น้ำเน่าเสียเกิดจากโรงงานจริงหรือไม่ หากพบข้อมูลชัดเจนก็จะร้องเรียนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ดำเนินการกับโรงงานต่อไปและนำข้อมูลที่แจ้งกลับไปให้ผู้ร้องเรียน ในรูปแบบการพูดคุย ทำความเข้าใจถึงความเดือดร้อน ผลกระทบที่ชุมชนได้รับ ซึ่งคนในชุมชนมีความเข้าใจการทำงานของเครือข่ายฯ มากขึ้น อันเป็นผลสืบเนื่องจากการทำงานที่มีความจริงใจ ไม่มีผลประโยชน์แอบแฝง ส่งผลให้การทำงานของเครือข่ายฯ ประสบผลสำเร็จ สามารถจัดการปัญหาได้อย่างทันท่วงที

ขณะที่บทบาทของภาคอุตสาหกรรมต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรัง โดยสถานประกอบการโรงงานในพื้นที่ ได้ให้ความร่วมมือตามข้อตกลงที่พึงปฏิบัติร่วมกันระหว่างส่วนราชการ และชุมชนริมคลองพระปรัง บทบาทที่เห็นได้เด่นชัด นั่นคือการจัดตั้ง "กองทุนเพื่อดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชนแนวลุ่มน้ำสาขาพระปรัง" โดยวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกองทุน เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนเบื้องต้นในการบรรเทาความเดือดร้อนกรณีที่เกิดความเสียหายขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชนตลอดแนวลุ่มน้ำสาขาพระปรัง โดยที่ยังไม่อาจจะบ่งชี้ความเสียหายได้ และหากภายหลังปรากฏว่าผู้ก่อความเสียหายนั้นเป็นโรงงานใด โรงงานนั้นจะต้องชดเชยเงินคืนแก่กองทุนเป็นจำนวนเท่ากับที่กองทุนได้จ่ายไป นอกจากนี้ ยังเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียน เพื่อปลูกจิตสำนึกส่งเสริมและพัฒนาองค์ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนภายในชุมชนที่พักอาศัยอยู่ในตลอดแนวลุ่มน้ำสาขาพระปรัง เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นที่มีความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง และเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียน เพื่อใช้ในการจัดทำกิจกรรมต่างๆ ระหว่างผู้ประกอบการ กับชุมชนในเขตพื้นที่เพื่อเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นกับทุกภาคส่วนมากยิ่งขึ้น

2. อภิปรายผล

การดำเนินนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงที่ผ่านมา ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 จวบจนปัจจุบัน กล่าวได้ว่าการดำเนินการที่ผ่านมารัฐได้ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม แต่ในความเป็นจริงการมีส่วนร่วมไม่ได้เกิดมาจากความต้องการของประชาชนเป็นหลัก จะเห็นได้จากหลายๆเหตุการณ์ ที่ผ่านมา ที่รัฐพยายามยึดยึดสิ่งที่ขัดกับบริบทของประชาชนในพื้นที่ ขาดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอย่างแท้จริง การพัฒนาที่มุ่งข้อมูลเชิงตัวเลขทางเศรษฐกิจ ขาดการประเมินผลกระทบรอบด้าน ประชาชนไม่ได้เป็นผู้รับประโยชน์โดยแท้ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ผิดพลาดและควรแก้ไขเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่เท่าเทียมกัน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ในทุกพื้นที่ของประเทศไทย และเป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไข บ่อยครั้งเราจะพบการเคลื่อนไหวของประชาชนในการใช้สิทธิเรียกร้องให้รัฐเข้ามาจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม

การที่เครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรงเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อให้ภาครัฐและโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหานั้นเกิดจากการละเลยของภาครัฐที่ไม่ให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหา และโรงงานอุตสาหกรรมเองก็ไม่เคยใส่ใจต่อชุมชนในพื้นที่ว่าจะได้รับผลกระทบอย่างไรจากกระบวนการผลิตของโรงงาน จึงเป็นตัวอย่างของพลวัตภาคประชาชนที่มีการพัฒนาตนเอง โดยผ่านกระบวนการเรียนจากการลงปฏิบัติ ศึกษาค้นคว้าข้อมูล เพื่อใช้ต่อรองกับกลุ่มทุนโรงงานอุตสาหกรรม

การนำเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินการของโรงงานอุตสาหกรรม อันส่งผลกระทบต่อชีวิตของชุมชน การเริ่มนำกฎหมายมาบังคับให้เกิดการปฏิบัติโดยภาครัฐ คือ การให้ภาครัฐร่วมเรียนรู้และเข้าใจความหมายของการใช้กฎหมายซึ่งเกิดขึ้นและรองรับการดำรงอยู่ของชุมชนที่เรียกว่า “สิทธิชุมชน” อันถือได้ว่าเป็นต้นแบบของ “ชุมชนขับเคลื่อนกฎหมาย” (Community Driven Regulation) หมายความว่าเมื่อรัฐไม่บังคับใช้กฎหมาย เพราะว่ารรัฐได้รับผลประโยชน์ ประชาชนก็ลุกขึ้นมาเอากฎหมายของรัฐไปบังคับใช้แทน อันนำมาซึ่งการก่อตัวของภาคประชาสังคมที่มักเกิดขึ้นในช่วงเวลาวิกฤตหรือเมื่อชุมชนประสบปัญหา พลวัตทางการเมืองด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรง บ่งชี้ให้เห็นการพัฒนาศักยภาพของประชาชน 2 ประการ ได้แก่

ประการแรก การพัฒนาการรวมกลุ่มกันเพื่อเรียนรู้ นับจากการตื่นตัวเรียนรู้ของประชาชน รวมตัวกันเป็นชุมชนเพื่อเรียกร้องการพัฒนาที่เท่าเทียมกัน จนกลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ประการที่สอง การรวมตัวของขบวนการเคลื่อนไหวภาคพลเมืองนั้น เป็นไปเพื่อการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนและคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นว่าการรวมตัวของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวนั้นเพื่อการอนุรักษ์ ปกป้องและรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน และยังคงดำเนิน ไปโดยสร้างการมีส่วนร่วมกับภาครัฐและโรงงานอุตสาหกรรม รวมถึงนำเสนอบทเรียนที่สำคัญให้กับสังคมประชาธิปไตยด้วย

สอดคล้องกับแนวคิดของ พงษ์สวัสดิ์ อักษรสวาสดี (2550, น. 64-68) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนที่รวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีสิทธิเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พื้นฟู ปกป้อง คุ้มครอง จะทำให้เกิดตัวแทนของรัฐเข้ามาทำหน้าที่ดังกล่าว ให้ไปในทิศทางที่สมดุลและยั่งยืนต่อไป และเห็นด้วยกับแนวคิดของ อนุรักษ์ นิยมเวช (2554, น. 1-3) ซึ่งได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญในการแก้ไขปัญหาคือ ประชาชนผู้มีหรือใช้สิทธิเสรีภาพมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจและสามารถรักษาสิทธิของตนในรูปแบบประชาธิปไตยมีส่วนร่วม เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากอำนาจทางการเมืองและอำนาจรัฐมากขึ้น ตลอดจนการกระจายอำนาจและทรัพยากรต่างๆ ที่ไม่เท่าเทียมกันอันมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและวิธีการที่ประชาชนเหล่านั้นมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อตนเอง

ซึ่งการก่อตัวหรือการริเริ่มขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรังนั้น เกิดมาจากการรับรู้ปัญหาาร่วมกันของสภาพชุมชนที่เป็นอยู่ กล่าวคือปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของคนในชุมชน กระทั่งต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญขั้นพื้นฐานอันนำมาสู่การมีปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต ก่อให้เกิดการรวมตัวกันของภาคประชาชน แต่มิได้มีวัตถุประสงค์ในการต่อสู้ในทางการเมือง มุ่งหวังเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำพระปรังอันเป็นสายเลือดหลักของชุมชนอำเภอภินทรบุรี และจังหวัดใกล้เคียง มีสภาพคงอยู่อย่างยั่งยืนให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ ความร่วมมืออันดีระหว่างภาครัฐ ภาคอุตสาหกรรม และชุมชน

ดังนั้น การพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยที่รัฐและทุนเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการควบคุม ด้วยกลไกการขับเคลื่อนผ่านเวทีการมีส่วนร่วม ในแต่ละระดับ แม้ในบางครั้งการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นในวงจำกัด ทำให้การได้มาซึ่งความต้องการ การพัฒนาที่แท้จริงถูกปิดกั้นไปด้วย นี่จึงทำให้เกิดขบวนการทางสังคมระดับรากหญ้า ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวโดยชุมชนท้องถิ่นกำหนดขึ้นเอง ไม่ได้คาดหวังถึงความสำเร็จที่จะเกิดขึ้น ไม่ได้มีเป้าหมายวัตถุประสงค์ในการคานอำนาจรัฐ แต่ดำเนินการผ่านแกนนำหรือผู้ขับเคลื่อนขบวนการ ถือเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับสิทธิเสรีภาพของชุมชนได้มีโอกาสสะท้อนปัญหา เสนอแนะแนวทางแก้ไขร่วมกัน

รัฐควรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจร่วมด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของ ถวิลวดี บุรีกุล (2547) เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการกระจายอำนาจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ รวมถึงการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการมีส่วนร่วมเป็นการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ตลอดจนการควบคุมโดยประชาชน

พลวัตทางการเมืองด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรงประสบผลสำเร็จได้ในระดับพื้นที่ เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะหากเมื่อใดก็ตามที่ทุกคนวางเฉยต่อปัญหาที่เกิดขึ้น มุ่งหวังเพียงให้รัฐมาจัดปัดเป่าทุกข์ของตน เมื่อนั้นคือความอ่อนแอของสังคมได้เกิดขึ้นแล้ว และในส่วนของแกนนำหรือผู้นำขบวนการ หากนึกถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์สาธารณะที่จะเกิดขึ้น ย่อมทำให้เครือข่ายเกิดความล้มเหลวต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมใหม่ในพื้นที่ดังกล่าว

จึงถือได้ว่า เครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรงเป็นตัวอย่างความสำเร็จในการบริหารจัดการปัญหาร่วมกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ ยังพบว่า บทบาทผู้นำตามธรรมชาติมีความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาในชุมชน คนในชุมชนมีความไว้วางใจต่อผู้นำ และยกให้เป็นตัวแทนในการต่อสู้เรียกร้องตามสิทธิและหน้าที่ที่กฎหมายกำหนด ในขณะเดียวกันคนในชุมชนก็ทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์ที่ดี ส่งผลให้การจัดการปัญหาในพื้นที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 เครือข่ายรักษ์ลุ่มน้ำพระปรงควรมีการจัดทำระบบเอกสาร การทำประวัติศาสตร์ชุมชน เพื่อให้ผู้นุชนรุ่นหลังได้ศึกษาข้อมูลและนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติให้สอดคล้องการแก้ไขปัญหาในลักษณะเดียวกัน

3.2 ภาครัฐควรเปิดโอกาสให้ชุมชนมีโอกาสในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองมากขึ้น ให้การยอมรับในภูมิปัญญาและความรู้ของชาวบ้านหรือภาคประชาชน รวมถึงการยอมรับต่อการรวมตัวกันเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การเปิดโอกาสให้ชุมชนรวมตัวกันเพื่อใช้ “สิทธิชุมชน” มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่จะช่วยลดปัญหาการบริหารจัดการภาครัฐได้

3.3 ภาครัฐควรเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนได้สื่อสารปัญหาของตนเอง พร้อมทั้งภาครัฐต้องจัดการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในเรื่องต่างๆ พร้อมทั้งต้องนำเสนอประเด็น

ปัญหาต่างๆ ผู้สาธารณะ เพื่อลดสภาพปัญหาการชุมนุมรวมตัวที่รุนแรงไม่ว่าจะเป็นทางด้าน
สิ่งแวดล้อม แต่รวมถึงปัญหาอื่นๆ และการรับฟังความคิดเห็นเหล่านั้นต้องได้รับการนำไปปฏิบัติ
และการทบทวนต่อกรณีการพัฒนาต่างๆ ของภาครัฐ

3.4 เพื่อให้การแก้ไขปัญหาหน้าเสียในแนวคลองพระปรังเป็นไปอย่างยั่งยืน ลดปัญหาที่
เกิดขึ้นซ้ำซาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับตำบล จังหวัด ควรให้ความสำคัญกับปัญหาที่
เกิดขึ้น และใช้เป็นบทเรียนในการบริหารจัดการน้ำเสียในพื้นที่อื่นๆ ภายในจังหวัด

3.5 ควรจะนำแนวทางการรวมกลุ่มของประชาชนในพื้นที่คลองพระปรังจนเป็น
เครือข่าย ไปใช้เป็นตัวอย่างในการมีพัฒนาเครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อมที่กระทรวงอุตสาหกรรมได้ จัดตั้ง
ไว้แล้วครอบคลุมเกือบทุกพื้นที่ภายในจังหวัด ให้มีบทบาทและความสามารถในการเฝ้าระวังคุณภาพ
สิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร. (2555). การดำเนินการด้านการรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ลุ่มน้ำปราจีนบุรี โครงการพัฒนาระบบคลังข้อมูล 25 ลุ่มน้ำ และแบบจำลองน้ำท่วมน้ำแล้ง. สืบค้นจาก <https://www.senate.go.th/assets/portals/143/fileups/148/files/15-prachinburi.pdf>
- คณะกรรมการวิสามัญบันทึกเจตนากรณี จดหมายเหตุ และตรวจรายงานการประชุม สภาร่างรัฐธรรมนูญ เจตนากรณีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (2550). สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา.
- คณิต กายสอน และคณะ. (2556). แนวทางการมีส่วนร่วมภาคประชาชนหน่วยงานภาครัฐและ ผู้ประกอบการในการจัดการน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม กรณีศึกษาแนวพระปรอง จังหวัดปราจีนบุรีและสระแก้ว (การบริหารสำหรับนักบริหารระดับกลางของกระทรวง อุตสาหกรรม). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- คณินิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ. (2545). รายงานการวิจัย เรื่อง แนวทางการเสริมสร้างประชาธิปไตย แบบมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ปัญหา อุปสรรค และ ทางออก. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- เครือข่ายชมรมภิกษุสังฆบาลสังฆเขตลุ่ม. (2548). ชมรมภิกษุสังฆเขตลุ่ม : ตัวชี้วัดการมีส่วนร่วมของ ประชาชน พ.ศ.2548 (ประเมินผลครั้งที่ 2). นนทบุรี: สถาบันสังฆเขตลุ่มไทย.
- จุมพล หนิมพานิช. (2550). การเมืองภาคประชาชน : ลักษณะ บทบาท ความสำคัญและผลที่มีต่อ การเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร. (2540). ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิพากษ์ภาษา.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2547). การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อความเข้มแข็งและความเป็นสุขในสังคม. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ทิฆัมพร รอดขันเมือง. (2557). ขบวนการเคลื่อนไหวภาคพลเมืองด้านสังฆเขตลุ่ม : บ้านกรูด. สถาบันพระปกเกล้า. กรุงเทพฯ: ส เจริญ การพิมพ์.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2547). สังคมเข้มแข็งธรรมรัฐแห่งชาติ ยุทธศาสตร์กู่หายหน้าประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- ณรงค์ศักดิ์ พิทักษ์ตันสกุล. (2545). บทบาทของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในการเฝ้าระวัง มลพิษอุตสาหกรรมกรณีศึกษาเขตอุตสาหกรรมในอำเภอบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ประกาศ ปิ่นตบแต่ง. (2540). *การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ประกาศ ปิ่นตบแต่ง และคณะ. (2549). *รายงานฉบับสมบูรณ์ เรื่อง “สถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชน กับฐานทรัพยากรในสถานการณ์สากล ปี พ.ศ.2547-2548”*. กรุงเทพฯ: ศูนย์สารสนเทศ สิทธิมนุษยชน สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- พงษ์สวัสดิ์ อักษรสวัสดิ์. (2550). *สิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์ จัดการทรัพยากรธรรมชาติ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- แม่น อีหลี. (2555). *การประชุมที่บ่otong โรงงานปล่อยน้ำเสีย*. [YouTube]. สืบค้นจาก https://www.youtube.com/watch?v=vLbA4JXPi_I
- _____. (2555). *ลำน้ำพระปรงแยแล้ว*. [YouTube]. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=JnOFMRsTDsE>
- ยุทธการ หัวหาญ. (2552). *การเมืองภาคประชาชนกับการพัฒนาประชาธิปไตย : กรณีศึกษา สมัชชาคนจน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, นนทบุรี.
- รังรอง ทาบุญเมือง. (2559). *ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าขยะ: กรณีศึกษา เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน*. (การวิจัยเฉพาะเรื่อง บัณฑิต อาสาสมัครวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รุ่งทิวา หนักเพชร. (2556). *การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน ต่อโครงการโรงไฟฟ้าลิกไนต์หงสา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2540). *สภานิติบัญญัติแห่งชาติ*.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2550). *สภานิติบัญญัติแห่งชาติ*.
- วรรณศา จันท์หอม. (2560). *กระบวนการสร้างความเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรชายฝั่งทะเลของชาวประมงอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- วรวรรณ ทาระธรรม. (2554). *ความพร้อมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กรณีศึกษากลุ่ม เสรีชน จังหวัดอุบลราชธานี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, อุบลราชธานี.

- สุนทร คุณชัยมั่ง. (2555). *พื้นที่สาธารณะ (โลกไซเบอร์) กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ของไทย (พ.ศ. 2549 - 2554)*. (ดุสิตนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, กรุงเทพฯ.
- ศุภศรี คุปตระกูล. (2543). *ศักยภาพของพื้นที่ในการรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมของอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี*. (วิทยานิพนธ์ การวางแผนภาคและเมืองมหาดัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- สมบัติ นามบุรี. (2562). “ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในงานรัฐประศาสนศาสตร์.” *วารสารวิจัยวิชาการ* 2(1) (มกราคม – เมษายน). มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต.
- สินทบ มั่นคง. (2552). *บทบาททางการเมืองของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแม่เกาะต่อปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในอำเภอแม่เกาะ จังหวัดลำปาง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, นนทบุรี.
- สุกัญญา เรือนสอน. (2543). *กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนรอบกว๊านพะเยาในการป้องกันการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2548). *การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- เสน่ห์ จามริก. (2549). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน กรณีภูสีฐาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อकिन รพีพัฒน์. (2547). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข.
- อนุรักษ์ นิยมเวช. (2554). *การพัฒนาการเมืองการมีส่วนร่วมของประชาชน : บทความเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- อุสมาน หวังสนิ. (2554). *การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนชุมชนตำบลนาทับ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- อุเชนทร์ เชียงแสน. (2561). *การเมืองภาคประชาชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- เอกพลณัฐ ญัฐพัชร์นันท์. (2552). “ผลสะท้อนจากการต่อสู้ของขบวนการคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ตั้งแต่ปี 2531-2549.” *วารสารสังคมศาสตร์* 40(2) (กรกฎาคม – ธันวาคม).

Sukkrapop. (2563). การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน. เครือข่ายรักษ์คู่ม่าน้ำพระปรง บ้านตรอกปลาไหล
ตำบลย่านรี อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี. สืบค้นจาก
http://community.onep.go.th/location/lumnarm_praprong_group/.

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัย

สภามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

1. ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่

1.1 ข้อมูลลุ่มน้ำปราจีนบุรี

ลุ่มน้ำปราจีนบุรี มีลำน้ำสายหลัก คือลุ่มน้ำปราจีนบุรี และลำน้ำสาขาคลองพระสทิง ลำน้ำสาขาคองพระปรัง และลำน้ำสาขาแม่น้ำหนุมาน ลำน้ำสายหลักแม่น้ำปราจีนบุรี เกิดการรวมตัวของแม่น้ำพระปรังกับแม่น้ำหนุมาน ที่บ้านตลาดใหม่ อำเภอกบินทร์บุรี โดยจะไหลไปทางทิศตะวันตกของอำเภอกบินทร์บุรี ผ่านอำเภอสรีมหาโพธิ อำเภอบางขันตคาม อำเภอเมืองปราจีนบุรี และอำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี แบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำปราจีนบุรี ออกเป็น 4 สาขา ดังตารางที่ 1.1

ลำดับ	รหัส	ลุ่มน้ำสาขา	พื้นที่		ร้อยละของพื้นที่ ในลุ่มน้ำปราจีนบุรี	ครอบคลุมพื้นที่บางส่วน	
			(ตร.กม.)	(ไร่)		จังหวัด	อำเภอ
1	1502	คลองพระสทิง	2,639.36	1,649,601	27.35	- สระแก้ว	- วังน้ำเย็น คลองหาด เขาฉกรรจ์ และกิ่งวังสมบูรณ์
2	1503	แม่น้ำพระปรัง	2,688.59	1,680,368	27.86	- สระแก้ว	- วัฒนานคร และเมืองสระแก้ว
3	1504	แม่น้ำหนุมาน	2,142.81	1,339,257	22.20	- ปราจีนบุรี	- นาดี
4	1505	แม่น้ำปราจีนบุรีตอนล่าง	2,180.62	1,362,886	22.59	- ปราจีนบุรี	- เมืองปราจีนบุรี บ้านสร้าง และศรีมหาโพธิ์
		รวม	9,651.38	6,032,112	100.00		

ตารางที่ 1.1 รายละเอียดลุ่มน้ำสาขา ในลุ่มน้ำปราจีนบุรี

(การดำเนินการด้านการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ลุ่มน้ำปราจีนบุรี โครงการพัฒนาระบบคลังข้อมูล 25 ลุ่มน้ำและแบบจำลองน้ำท่วมน้ำแล้ง, โครงการชลประทานปราจีนบุรี.ม.ป.ป.)

1. ลุ่มน้ำสาขาคองพระสทิง ประกอบด้วย 3 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอวังน้ำเย็น อำเภอลองหาด อำเภอเขาฉกรรจ์ และกิ่งอำเภอวังสมบูรณ์ จังหวัดสระแก้ว มีพื้นที่ทั้งหมด 1,649,601 ไร่ อาณาเขตด้านทิศเหนือติดลุ่มน้ำสาขาคองพระปรัง ทิศตะวันออกติดลุ่มน้ำสาขาโตนเลสาปตอนบนและประเทศกัมพูชา ทิศใต้ติดลุ่มน้ำหลักชายฝั่งทะเลตะวันออก ทิศตะวันตกติด ลุ่มน้ำสาขาคองท่าลาด และลุ่มน้ำสาขา แม่น้ำปราจีนบุรีสายหลักตอนบนมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาทิวสึง เขาตะกวด และเขาตาพลาย ในเขตจังหวัดจันทบุรี ไหลผ่านเขตอำเภอวังน้ำเย็น เขตอำเภอเขาฉกรรจ์ และเขตอำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ไหลมาบรรจบกับคลองพระปรัง

ที่บ้านท่าช้าง ลำน้ำย่อย ที่สำคัญ ได้แก่ คลองพลอก คลองกะวัดกองใหญ่ คลองกัตะนาวใหญ่ คลองตาหลัง คลองพระเพลิงใหญ่ คลองวังจิก เป็นต้น

2. กลุ่มน้ำสาขาคลองพระปรัง ประกอบด้วย 2 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสระแก้ว และ อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว มีพื้นที่ทั้งหมด 1,680,368 ไร่ อาณาเขตด้านทิศเหนือติดกลุ่มน้ำหลักมูล ทิศตะวันออก ติดกลุ่มน้ำสาขาโดนเลสาปตอนบน ทิศใต้ติดกลุ่มน้ำสาขาคลองพระสทิง ทิศตะวันตกติดกลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปราจีนบุรีสายหลักตอนบนและกลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำหนุมาน มีต้นกำเนิดจากภูเขี้ยว เขาห้วยชัน เขามัน เขายิว เขาค้าง และ เขายืน มีทิศทางการไหลจาก ด้านตะวันออกไปทางด้านตะวันตก จากอำเภอวัฒนานคร ไปสู่อำเภอเมืองสระแก้ว คลองสายรองที่ไหลลงสู่คลองพระปรัง ได้แก่ คลองยาง คลองมนโท คลองท่ากระบาก คลองยายเมือง นอกจากนี้ ยังมีห้วยขนาดเล็กอีกหลายสายที่ไหลลงสู่คลองพระปรัง เช่น ห้วยชัน ห้วยเกลือ ห้วยไคร้

3. กลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำหนุมาน ครอบคลุมพื้นที่อำเภอนาดิ จังหวัดปราจีนบุรี พื้นที่ทั้งหมด 1,339,257 ไร่ อาณาเขตด้านทิศเหนือติดกลุ่มน้ำหลักมูล ทิศตะวันออกติดกลุ่มน้ำสาขาคลองพระปรัง ทิศใต้ติดกลุ่มน้ำสาขาคลองพระปรังและกลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปราจีนบุรีสายหลักตอนบน ทิศตะวันตกติดกลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปราจีนบุรีสายหลักตอนบน มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ได้แก่ เทือกเขาสันกำแพง เขาเกือกม้า ภูสามง่าม เขาวาน และเขาใหญ่ ไหลผ่านเขตอำเภอนาดิ มาบรรจบกับแม่น้ำพระปรังที่บ้านตลาดใหม่ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ลำน้ำย่อยที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยไสน้อย ลำน้ำใสใหญ่ ลำพระยาธาร และห้วยโสมง

4. กลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปราจีนบุรีตอนล่าง ประกอบด้วย 3 อำเภอ คือ อำเภอเมืองปราจีนบุรี อำเภอบ้านสร้าง และอำเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีพื้นที่ทั้งหมด 1,362,886 ไร่ อาณาเขตด้านทิศเหนือ ติดกลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำนครนายกและกลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปราจีนบุรีสายหลักตอนบน

ทิศตะวันออกติดกลุ่มน้ำสาขา แม่น้ำปราจีนบุรีสายหลักตอนบน ทิศใต้ติดกลุ่มน้ำสาขาคลองท่าลาดและกลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำบางปะกงสายหลัก ทิศ ตะวันตกติดกลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำบางปะกงสายหลักและกลุ่มน้ำสาขานครนายก (โครงการชลประทานปราจีนบุรี.ม.ป.ป.)

1.2 เครือข่ายรักษากลุ่มน้ำพระปรัง

1) นายเลื่อน บ่อจักรพันธ์	ผู้ประสานงานเครือข่ายรักษากลุ่มน้ำพระปรัง เครือข่ายตำบลย่านรี
2) นายจำรูญ สวยดี	ที่ปรึกษาเครือข่ายรักษากลุ่มน้ำพระปรัง
3) นายสุวิทย์ ชมชื่น	เครือข่ายตำบลกบินทร์บุรี/ตำบลบ้านนา

4) นายพิเศษ คำจจร	เครือข่ายตำบลเมืองเก่า
5) จำลิมเอกสุมิตร เงิน โสม	เครือข่ายตำบลเขาไม้แก้ว/ตำบลวังท่าช้าง
6) นายสุเทพ เสงี่ยมศักดิ์	เครือข่ายตำบลบ่อทอง
7) นายประภาส รักษ์ศรี	เครือข่ายตำบลบ่อทอง
8) นางระตะนะ ศรีวรกุล	เครือข่ายตำบลนนทรี

มีสมาชิกครอบคลุม 9 ตำบล ประกอบด้วย ตำบลนนทรี ตำบลย่านรี ตำบลวังตะเคียน ตำบลบ้านนา ตำบลบ่อทอง ตำบลเมืองเก่า ตำบลกบินทร์บุรี ตำบลเขาไม้แก้ว และตำบลวังท่าช้าง ในเขตอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี มีพื้นที่เฝ้าระวัง ครอบคลุม 9 ตำบล ในอำเภอกบินทร์บุรี และป่าสาธารณประโยชน์ ทั้ง 9 ตำบล รวมพื้นที่ 5,016 ไร่ ดำเนินการก่อตั้งเครือข่ายในการทำงานมาตั้งแต่ ปี 2549 ภายใต้กิจกรรม ดังนี้

- การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม
- ฟื้นฟูให้ความรู้การจัดการป่าในป่าสาธารณะ
- การพลิกฟื้นวิถีวัฒนธรรมชุมชนคนพระปรัง
- การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นร่วมกันเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- การจัดเวทีปรึกษาเครือข่ายรักษาน้ำพระปรังทุกเดือน
- การจัดทำสื่อสาธารณะเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชุมชน
- การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนพึ่งตนเอง
- การเฝ้าระวังและติดตามมลพิษจากโรงงาน

โดยใช้หลักการบริหารจัดการ เน้นการทำงานแบบจิตสาธารณะ ใช้หลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม “เวทีนี้ไม่มีหัวหน้า เเวทีนี้ไม่มีเจ้านาย” ใช้เวทีประชุมเป็นตัวขับเคลื่อนในการทำงานในการให้ความรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูลในเครือข่าย (เดือน บ่อจักรพันธ์, การสื่อสารข้อมูลส่วนบุคคล, 6 ตุลาคม 2562)

1.3 สถานประกอบการ/โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ศึกษา

1) บริษัท เอลท คราฟท์ เปเปอร์ จำกัด ตั้งอยู่เลขที่ 200 ถนนสุวรรณศร หมู่ที่ 13 ตำบลศาลาลำดวน อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว ประกอบกิจการผลิตกระดาษทำลอนลูกฟูก และกระดาษทำผิวกล่อง

2) บริษัท สระแก้วเจริญ จำกัด ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 40 ถนนสุวรรณศร หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว ประกอบกิจการผลิตแป้งมันสำปะหลัง

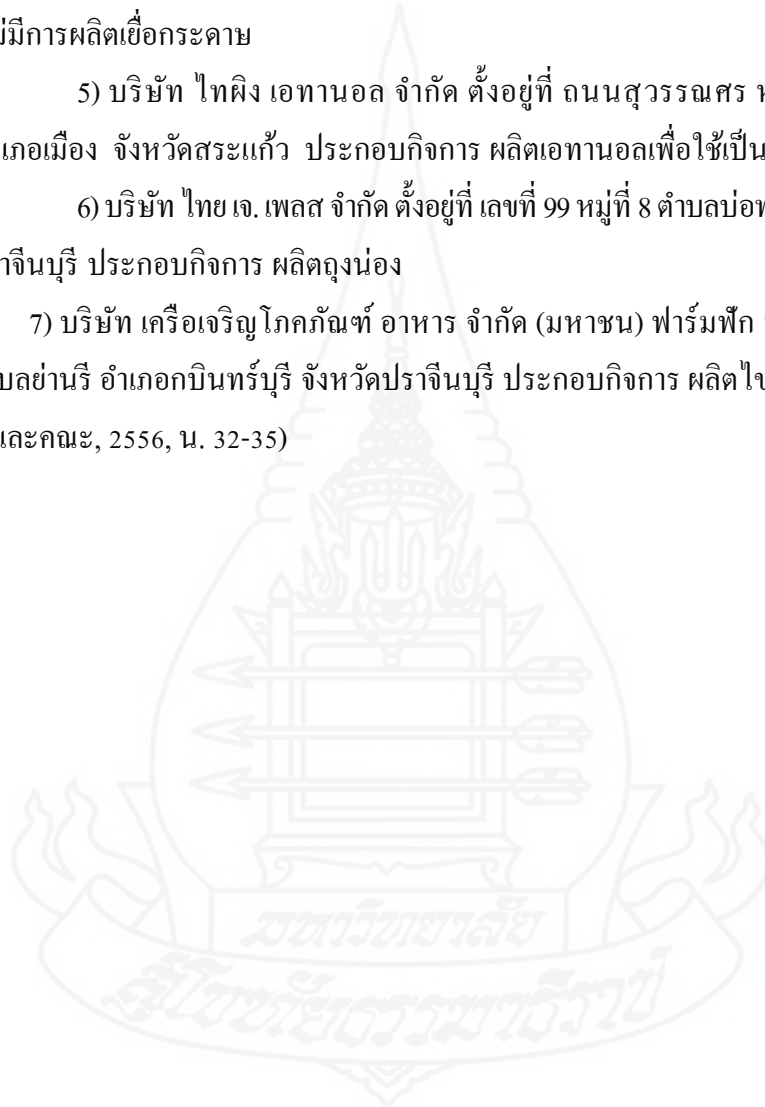
3) บริษัท รวยไทย ไฟเบอร์ อินครัสมูลทรี (ไทยแลนด์) จำกัด ตั้งอยู่ที่ถนนสุวรรณศร กม. ที่ 221-222 หมู่ที่ 7 ตำบลบ่อทอง อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ประกอบกิจการ ทอผ้า ฟอก ย้อม และเตรียมเส้นด้ายสำหรับการทอ

4) บริษัท ไทยเคนเปเปอร์ จำกัด (มหาชน) ตั้งอยู่ที่เลขที่ 70 ถนนหนองสังข์-วัง ตะเคียนหมู่ที่ 4 ตำบลบ่อทอง อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ประกอบกิจการ ผลิตกระดาษ กราฟท์ ไม่มีการผลิตเยื่อกระดาษ

5) บริษัท ไทผิง เอทานอล จำกัด ตั้งอยู่ที่ ถนนสุวรรณศร หมู่ที่ 14 ตำบลศาลาลำดวน อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว ประกอบกิจการ ผลิตเอทานอลเพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิง

6) บริษัท ไทยเจ.เพลส จำกัด ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 99 หมู่ที่ 8 ตำบลบ่อทอง อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ประกอบกิจการ ผลิตถุน้อง

7) บริษัท เครือเจริญโภคภัณฑ์ อาหาร จำกัด (มหาชน) ฟาร์มผัก ปุ๋ยพันธุ์ ปราจีนบุรี ตั้งอยู่ที่ตำบลย่านรี อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ประกอบกิจการ ผลิตไข่ไก่และฟักไก่ (คณิต กายสอน และคณะ, 2556, น. 32-35)

ประวัติผู้ศึกษา

ชื่อ	นางสาวกวิณธิดา คำแห่งผล
วัน เดือน ปีเกิด	19 กุมภาพันธ์ 2527
สถานที่เกิด	อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว
ประวัติการศึกษา	ปริญญาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2556 ปริญญาบริหารธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา 2552
สถานที่ทำงาน	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดปราจีนบุรี ชั้น 3 ศาลากลางจังหวัด ปราจีนบุรี อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี
ตำแหน่ง	หัวหน้ากลุ่มช่วยเหลือเกษตรกรและโครงการพิเศษ

